

วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

โดย ธวัชชัย ทำทอง

สนับสนุนโดย หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

โครงการวิจัยการรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าเซรามิกลำปางด้วยคุณค่าใหม่บนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น
ภายใต้แผนโครงการวิจัย
การจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ผู้เขียน

ธวัชชัย ทำทอง

โครงการวิจัยการรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าเซรามิกลำปางด้วยคุณค่าใหม่ บนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น
ภายใต้แผนโครงการวิจัยการจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรักษาคุณค่า
สู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง

สนับสนุนโดยหน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

พัฒนาการและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ผู้เขียน ธีรชัย ทำทอง
พิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน 2565
จำนวน 200 เล่ม
พิมพ์ที่ หจก.เจริญวัฒนาการพิมพ์ เลขที่ 95/1
ถนนช้างม้อยตัดใหม่ ตำบลช้างม้อย
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50300
โทร : 053-252906
Email : jaroenwat2535@hotmail.com

ข้อมูลเพื่อการอ้างอิง

ธีรชัย ทำทอง. (2565). พัฒนาการและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง.
(พิมพ์ครั้งที่1). เชียงใหม่: หจก.เจริญวัฒนาการพิมพ์.

ISBN: 978-616-8074-19-0

จัดทำโดย

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

หน่วยงานสนับสนุน

หน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.)

กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

คำนำ

การจัดทำหนังสือพัฒนาการและประวัติศาสตร์เซรามิกลำปางฉบับนี้เป็นผลจากงานวิจัยการรักษาคคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าเซรามิกลำปางด้วยคุณค่าใหม่บนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น ภายใต้แผนโครงการวิจัย การจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อรักษาคคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อการสังเคราะห์ประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผา จังหวัดลำปาง ภายใต้วัตถุประสงค์ เพื่อนำอัตลักษณ์ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมไปใช้พัฒนาสร้างคุณค่าและยกระดับสินค้าผลิตภัณฑ์เซรามิกในระดับครัวเรือน ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ภายใต้แผนงานการสร้างแผนธุรกิจเพื่อสร้างเศรษฐกิจรองรับการเปลี่ยนแปลงวิกฤตด้านเศรษฐกิจ และแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ได้รับการสนับสนุนงบประมาณวิจัยโดยหน่วยบริหารจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

ชุดองค์ความรู้ข้อมูลที่นำมาเรียบเรียงเขียนหนังสือพัฒนาการและประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผา ลำปาง ฉบับนี้ผู้เขียนได้รวบรวม และทำการสังเคราะห์ ภายใต้โครงการวิจัยการรักษาคคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าเซรามิกลำปาง ด้วยคุณค่าใหม่บนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ เจษฎา ทองสุข เป็นหัวหน้าโครงการและคณบดีผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ เนื่องด้วยความอนุเคราะห์ร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยผู้เขียนขอขอบคุณหน่วยบริหารและจัดการทุนและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในการสนับสนุนทุนการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. ธนภณ วัฒนกุล ที่คอยชี้แนะและให้โอกาสในการ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

จัดทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ธิดิมา คุณยศยิ่ง หัวหน้าแผนโครงการวิจัยที่คอยให้คำปรึกษาในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบนมัสการขอบคุณพระเถระและขอขอบคุณผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่ออำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่รวมถึงทีมงานในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ทุกท่านที่ทำให้งานชิ้นนี้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิก รวมถึงองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง เพื่อการนำไปใช้ในการต่อยอดการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจของบ้านเมืองต่อไปในอนาคต จึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ธวัชชัย ท่าทอง

มิถุนายน 2565

สารบัญ

บริบทและพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย	1
เครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์	3
เครื่องปั้นดินเผายุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	8
เครื่องปั้นดินเผาสมัยสุโขทัย	9
เครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยา	16
เครื่องถ้วยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์	21
แหล่งเตาและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในล้านนา	27
แหล่งเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน	34
แหล่งเตาสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	38
แหล่งเตาโป่งแดงหรือเตापาน จังหวัดเชียงราย	43
แหล่งเตาเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา	45
แหล่งเตาอินทขิลเมืองแกน จังหวัดเชียงใหม่	47
แหล่งเตาหัวย่น้ำห้วยวก จังหวัดแม่ฮ่องสอน	48
บทบาทเครื่องปั้นดินเผากับบริบทสังคมและวัฒนธรรมล้านนา	52
บทบาทต่อสังคมวัฒนธรรม	52
อิทธิพลศิลปะเครื่องถ้วยจีนต่องานศิลปะล้านนา	54
พัฒนาการแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง	58
ประวัติศาสตร์และพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาลำปาง	58
หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์สู่ยุคทริภุญชัย	59
เครื่องปั้นดินเผาสกุลช่างลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษ 19 - 22	64
เครื่องปั้นดินเผาสกุลช่างลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษ 22 - 23	89
ชมตราไก่และยุคฟื้นฟูพระรามิกลำปาง	111
แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา จังหวัดลำปาง	123
ประเภทเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง	145

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกในวิถีชีวิตสังคมและ วัฒนธรรมในจังหวัดลำปาง.....	152
บทบาทของเครื่องปั้นดินเผากับความเชื่อเรื่องผี และชีวิตหลังความตาย.....	153
บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในมิติความเชื่อประเพณี และพิธีกรรมในพุทธศาสนา.....	158
บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในวิถีชีวิตประจำวัน.....	169
บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในมิติสังคมและเศรษฐกิจ.....	173
อิทธิพลเครื่องปั้นดินเผาจีนสู่สถาปัตยกรรมลำปาง.....	177
บรรณานุกรม.....	182
ประวัติผู้เขียน.....	185

บริบทและพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย

นอกจากปัจจัยที่มนุษย์มีการเรียนรู้ และปรับตัวให้อยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จนกระทั่งสามารถดำรงชีพ่าพันธุ์ของตน และมีพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องยาวนานจนเกิดเป็นอารยธรรมที่สะท้อนความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์ เครื่องปั้นดินเผา ถือเป็นหนึ่งในพัฒนาการของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ในการผลิตข้าวของเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ซึ่งต่อมาได้มีการคิดค้นรูปแบบให้มีความวิจิตรสวยงามมากขึ้นจนเครื่องปั้นดินเผากลายเป็นของใช้ที่มีมูลค่าและสะท้อนสถานะทางสังคมของผู้ครอบครอง คำว่า “เครื่องปั้นดินเผา” มีความหมายตรงกับคำว่า เซรามิก ในภาษาอังกฤษ(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 15) ครอบคลุมได้ทั้งประเภทไมเคลือบและประเภทเคลือบทั้งที่เผาไฟอุณหภูมิสูงและต่ำเครื่องปั้นดินเผามีความผูกพันกับการดำรงชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะมนุษย์ได้ใช้เป็นเครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการใช้บรรจุอาหารและสิ่งของ รวมถึงการใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ จึงได้มีการประดิษฐ์คิดค้นและปรับปรุงเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาให้มีคุณภาพอยู่ตลอดเวลา

พัฒนาการของมนุษย์เริ่มรู้จักการทำเครื่องปั้นดินเผา มาตั้งแต่สมัยโบราณ กล่าวคือ ราวประมาณ 12,000 ปีก่อน โดยนักโบราณคดีได้ขุดค้นพบเศษภาชนะดินเผากระจายตัวอยู่ในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งทั่วโลก ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน โดยเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงยุคหินกลาง ซึ่งเป็นยุคสังคมแบบ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ล่าสุด ช่างงานดินเผาดังกล่าวทำขึ้นอย่างเรียบง่าย ไม่พิถีพิถันนัก โดยใช้มือปั้นขึ้นรูปอย่างอิสระ จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยพบหลักฐานชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาจนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 เป็นต้นมา(ธนากร วาสนาเพียรพงศ์, 2563: 36) ภายใต้อารยธรรมของกลุ่มมอญเขมรพบแหล่งเตาโบราณกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค รวมถึงการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผาโบราณที่นำเข้ามาจากภายนอกอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นสินค้าที่นำเข้ามาใช้สอยหรือจำหน่ายให้กับกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง ชุนนาง เจ้านาย รวมถึงการใช้สอยในบทบาทความเชื่อประเพณีต่างๆ รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ถูกผลิต และตกแต่งด้วยเทคนิคหลากหลายที่แตกต่างกันออกไปตามความสามารถของช่าง รวมถึงอิทธิพลจากภายนอกที่ส่งผลต่อพัฒนาการในการผลิต ซึ่งปัจจัยสำคัญของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในอดีตนั้นขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของแต่ละชุมชน โดยมี 2 ปัจจัยหลักคือ แหล่งวัตถุดิบแหล่งดินหรือแหล่งแร่ธาตุ ที่เป็นองค์ประกอบของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่อุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยต่อการผลิต ปัจจัยที่สอง ได้แก่ เส้นทางการคมนาคมหรือเส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีความสำคัญต่อการนำสินค้าหรือเครื่องปั้นดินเผานั้นออกสู่ตลาดภายนอก รวมถึงการนำเข้าวัตถุดิบ การแลกเปลี่ยนศิลปะและเทคโนโลยีซึ่งกันและกัน ปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาจนกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นและตรงตามความต้องการของตลาด โดยในระยะแรกอาจเป็นการผลิตขึ้นเพื่อใช้ในชุมชนต่อมาจึงสามารถพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพจนกลายเป็นอุตสาหกรรมและส่งไปจำหน่ายให้แก่ชุมชนใกล้เคียง ในพื้นที่ประเทศไทยพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาและแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่พบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก โดยสามารถจำแนกออกเป็น 2 ยุค ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และเครื่องปั้นดินเผายุคประวัติศาสตร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เครื่องปั้นดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ที่สามารถนำดินมาขึ้นรูปแล้วนำไปเผาให้เกิดความแข็งแรง เพื่อนำมาใช้อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน และยังบ่งบอกถึงพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ในยุคนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี โดยรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในยุคก่อนประวัติศาสตร์ จะมีลักษณะการขึ้นรูปด้วยมือ ใช้วัสดุรอบตัวที่มีมาสร้างเป็นลวดลายแบบง่ายๆ ส่วนใหญ่พบอยู่ในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีต่างๆ โดยในประเทศไทยพบหลักฐานการใช้เครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่ยุคหินกลาง ซึ่งมีอายุประมาณ 5,000 - 15,000 ปี เป็นต้นมา โดยพบเครื่องปั้นดินเผาที่เก่าที่สุดในประเทศไทย ที่ถ้ำผีแมน ถ้ำผาลอด หรือถ้ำน้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการขุดค้นบริเวณชั้นดินที่ 2 ลึกจากผิวดินประมาณ 10 - 50 เซนติเมตร เป็นดินที่อุณหภูมิร้อนมีหินปูนกระจายตัวอยู่พบหลักฐาน คือ ลูกปัด เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินและเนื้อแกร่ง ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ เปลือกหอย สะเก็ดหิน แกนหิน ลูกปัดแก้ว ขนาดประมาณ 1 - 2 มิลลิเมตร มีทั้งที่เป็นภาชนะผิวเรียบ และที่มีผิวขัดมัน รวมทั้งมีการตกแต่งผิว ด้วยลายเชือกทาบ และลายขูดขีด มีอายุประมาณ 5,000 - 7,000 ปี พร้อมกับการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์เพศหญิง ที่มีอายุเก่าแก่ถึง 13,000 ปี (ขวลิต ขาวเขียว, 2546: 115) นอกจากนี้ในถ้ำน้ำลอดนี้ยังมีบางโถงถ้ำที่มีการค้นพบโลงศพทำด้วยไม้สักขุดแล้วนำเอาไปวางไว้ในถ้ำ จึงเรียกบางโถงถ้ำว่า “ถ้ำผีแมน” มีอายุอยู่ราว 2,000 ปีก่อน นอกจากนี้จากการศึกษาและขุดค้นแหล่งโบราณคดีถ้ำผีแมนโลงละครัก โดยมี ศ.ดร.รัศมี ชูทรงเดช จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เริ่มดำเนินไปอย่างเป็นระบบในช่วงระหว่าง พ.ศ.2556 - 2559 พบหลักฐานทางโบราณคดีหลากหลายประเภทจากการศึกษาวัฒนธรรมโลงไม้ พบกระดูกมนุษย์ค่อนข้างสมบูรณ์ รวมไปถึงภาชนะดินเผา ภาชนะไม้ ลูกปัด

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ไม้ทอผ้า ผ้าทอ เครื่องจักสาน เครื่องประดับทำจากโลหะ หอยเบี้ยกระดูกสัตว์ และเมล็ดพืช อีกทั้งยังพบภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ ฝีมือมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์อีกด้วย การค้นพบดังกล่าวถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดีของมนุษยชาติ และเป็นที่ยกย่องที่สําคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แหล่งโบราณคดีปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่มา: <https://thematter.com>

ยุคหินใหม่ มีอายุราว 4,000 - 7,000 ปี ยุคนี้ได้พบเครื่องปั้นดินเผาตามแหล่งโบราณคดีในภาคต่างๆ เกือบทุกจังหวัดที่สำคัญ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า ตำบลจรเข้ม่า อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี ตำบลนบพิต อำเภอนบพิต จังหวัดนครศรีธรรมราช ถ้าเขาสามเหลี่ยม ตำบลช่องสะเดา อำเภอมือง บ้านโคกเจริญ ตำบลบัวชุม เนินคลองบำรุง ตำบลหนองยายไธเส อำเภอยะบะดี จังหวัดลพบุรี หรือบริเวณถ้ำเขาพระ ถ้ำไธเสหลวง ถ้ำเพชร อำเภอ่าวลึก จังหวัดกระบี่ เป็นต้น เครื่องปั้นดินเผายุคหินใหม่นี้ มีหลายรูปแบบ และมีความประณีตสวยงาม ด้วยพัฒนาการที่เริ่มรู้จักการใช้เทคนิคการปั้นที่ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน ถึงแม้ว่าบางแหล่งยังคงขึ้นรูปอิสระด้วยมืออยู่ก็ตาม โดยลักษณะรูปทรงของภาชนะที่พบในแหล่งโบราณคดีดังกล่าว มีทั้งแบบหม้อก้นกลม หม้อสามขา และพาน ซึ่งงานเหล่านี้ล้วนมีเนื้อดินปั้นที่บางลงกว่ายุคเก่ามาก อีกทั้งยังมีเนื้อดินละเอียดขึ้น ผิวของภาชนะเหล่านี้มีทั้งแบบเรียบ และที่มีการตกแต่งด้วยลาย เชือกทาบ และลายขูดขีด รวมถึงมีสีสันท่างๆ ทั้ง สีดำ สีแดง สีเทา และสีน้ำตาล (ณัฐภัทร จันทวิช, 2540: 8) ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตและลักษณะส่วนผสมของดินในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป

ยุคโลหะ มีอายุระหว่าง 1,700 - 5,600 ปี เป็นยุคที่มนุษย์มีพัฒนาการในการรู้จักการถลุงโลหะ นำมาใช้ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยเทคนิคการหล่อและการตีขึ้นรูป ซึ่งพบหลักฐานทั้งงานโลหะ ทองแดง เหล็ก และสำริด(ทองแดงผสมดีบุก) แสดงถึงความก้าวหน้าของพัฒนาการความเจริญในด้านเทคโนโลยีที่พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ นอกจากนี้ยังถือเป็นยุคที่เครื่องปั้นดินเผามีการพัฒนาขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง โดยมีความประณีตและสวยงามมากกว่าในยุคหิน อาจเนื่องด้วยมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่ดีขึ้น รวมถึงการพบรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาในยุคดังกล่าวที่เชื่อมโยงสอดคล้องกับงานเครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลที่ส่งต่อ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ผ่านการค้าในภูมิภาคที่เริ่มปรากฏขึ้นอย่างเป็นทางการโดยเฉพาะอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ คือ จีน และอินเดีย ที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมให้กับดินแดนแถบนี้ ในส่วนของงานเครื่องปั้นดินเผาในยุคนี้จะมีพัฒนาการมากกว่าในยุคหินใหม่โดยเฉพาะรูปทรงภาชนะที่ได้สัดส่วนสวยงามมากขึ้น และพบว่าเริ่มมีการตกแต่งด้วยเทคนิคการเขียนสีหรือการทาลายสีแดงทั้งใบหรือการใช้สีดินสีแดงมาเขียนเป็นลวดลาย โดยเฉพาะเป็นลายเส้นขนาดใหญ่เล็กสลับกันไป โดยแหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในยุคสมัยดังกล่าวนี้ ได้แก่ พบที่ชุมชนโนนงทา อำเภอกู่เวียง จังหวัดขอนแก่น ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี บ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา และบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยกลุ่มภาชนะเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวมักจะมีลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น ที่บ้านเชียง จะมีการพัฒนาลวดลายตกแต่งภาชนะต่างๆ ซึ่งในระยะแรกภาชนะเป็นสีดำ เขียนลวดลายด้วยวิธีขีดขีดลงไปบนเนื้อดินปั้น ในระยะต่อมามีการใช้ดินสีแดงเขียนเป็นลายต่างๆ โดยเฉพาะลายก้านขด และในระยะหลังก็มีการตกแต่งน้อยลง เพียงแต่ทาลายน้ำดินสีแดงเรียบๆ สำหรับเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านปราสาท หรือแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา นั้น มีรูปแบบที่โดดเด่นคือ หม้อมีเชิง ปากผายบานกว้าง ที่ขูดคั้นพบอยู่ในหลุมฝังศพพร้อมกับโครงกระดูกมนุษย์ที่มีการฝังภาชนะดินเผา พร้อมกับเครื่องประดับต่างๆ เช่น กำไลเปลือกหอย ลูกปัด แหวนสำริด กำไลสำริด เป็นต้น การค้นพบโครงกระดูกในแต่ละชั้นดินจะมีอายุแตกต่างกัน ชั้นดินที่ลึกที่สุดประมาณ 5.50 เมตร อายุประมาณ 3,000 ปี ชั้นกลางประมาณ 5 เมตร อายุ 2,500 ปี จนถึงชั้นบนสุดพบภาชนะยุคพิมายสีดำอายุประมาณ 1,000 ปี โดยภาชนะดินเผาที่ฝังร่วมกับศพ มีทั้งแบบภาชนะทรงปากแตร ทรงกลม การตกแต่งผิวยังไม่

การเคลือบ แต่จะใช้เทคนิคทาสีน้ำดินสีแดงแล้วขัดผิวให้มัน บางใบมีลายเชือกทาบ โดยภาชนะดินเผาทั้งหมดจะถูกทุบแตก และฝังวางในลักษณะคลุมทับศพ เฉพาะส่วนล่างของลำตัวลงไป สำหรับบริเวณเหนือศีรษะจะมีการวางภาชนะดินเผา ทุบแตกเช่นกัน และบางศพมีภาชนะดินเผาทุบแต่รองใต้กระดูกเชิงกรานด้วย บางหลุมภาชนะดินเผาที่ฝังร่วมกับศพในหลุมจะเป็นภาชนะสมบูรณ์วางไว้ บริเวณเหนือศีรษะและปลายเท้าของศพ นอกจากภาชนะดินเผาทุบแตกแล้วยังมีสิ่งของที่ฝังร่วมกับศพอย่างอื่นอีก คือ แวดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดงหรือ แวดินเผาสีดำฝังร่วมกับศพ(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 59-80)

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

เครื่องปั้นดินเผายุคประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

วิวัฒนาการของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย มีมาเป็นลำดับตั้งแต่ยุคหินกลาง ยุคหินใหม่และยุคโลหะ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และพื้นที่ในประเทศไทย ล้วนมีปัจจัยที่มาจากอิทธิพลภายนอกที่เข้ามา มีบทบาทต่อพัฒนาการทางสังคมจารีตประเพณีความเชื่อ รวมถึงเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ที่ส่งผลต่อผู้คนในภูมิภาคนี้ให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมา จากหลักสูตรการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการได้ลำดับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยไว้ค่อนข้างจำกัด ส่งผลให้องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และมิติทางวัฒนธรรมในพื้นที่ประเทศไทยซึ่งมีความหลากหลายเกิดความคลาดเคลื่อนไป โดยเฉพาะเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์หรือพัฒนาการทางสังคมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่เคยเป็นรัฐอิสระหรืออาณาจักรบ้านเมืองโบราณมากมายที่ตั้งอยู่ตามลุ่มน้ำหรือในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ

ในส่วนมิติของงานเครื่องปั้นดินเผา นั้นถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญเป็นภาพสะท้อนพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจการค้าของรัฐอิสระหรืออาณาจักรต่างๆ โดยเครื่องปั้นดินเผาถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการพบหลักฐานการซื้อขายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาทั้งในระดับภายในท้องถิ่นและการส่งออกไปต่างประเทศทั่วโลก ในการจัดลำดับพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาของประเทศไทยในยุคประวัติศาสตร์ในที่นี่ ผู้เขียนได้ลำดับเริ่มต้นที่อาณาจักรสุโขทัยเนื่องด้วยเป็นยุคสมัยที่ปรากฏเป็นหลักฐานการผลิตและส่งออกผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังส่งผลต่อสังคมเศรษฐกิจความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองสืบมาเป็นลำดับ

เครื่องปั้นดินเผาสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย ถือเป็นอาณาจักรแรกของประเทศไทยที่ถูกสถาปนาขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 ภายหลังจากการเสื่อมอำนาจลงของอาณาจักรเขมรตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำยม โดยพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองได้ร่วมกันกระทำการยึดอำนาจจากขอมสบาดโขลญลำพงเป็นผลสำเร็จ และได้สถาปนาเอกราชให้รัฐสุโขทัยเป็นอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองตามลำดับและเพิ่มถึงขีดสุดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก่อนจะค่อยๆ ถดถอย และประสบปัญหาทั้งจากปัญหาภายนอกและภายใน จนต่อมาถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาไปในที่สุด(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 16-20)

ในมิติด้านเศรษฐกิจ สุโขทัยมีผลผลิตจากงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา และเป็นแหล่งผลิตที่มีคุณภาพจนกลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงของสุโขทัย คือ เครื่องสังคโลก โดยมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัยและเมืองสุโขทัย สินค้าเครื่องสังคโลกที่ผลิต ได้แก่ ถ้วย โถ จาน ไห กระจุก ฯลฯ ซึ่งนอกจากค้าขายกันภายในประเทศแล้ว ยังส่งออกไปขายต่างประเทศอีกด้วย

จุดเริ่มต้นของพัฒนาการการผลิตเครื่องปั้นดินเผาสังคโลกนี้ยังเป็นคำถามที่รอการศึกษาค้นคว้า เพื่อหาบทสรุปต่อไป เนื่องด้วยในปัจจุบันนั้น ได้มีกระแสแนวคิดเชิงวิชาการที่ตีความถึงที่มาของการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาสังคโลกอยู่สองกระแส กล่าวคือ แนวคิดแรกได้กล่าวถึงพัฒนาการที่มาจากเตาสังคโลกว่าถือกำเนิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 สุโขทัยได้เริ่มมีการติดต่อกับจีน โดยเฉพาะจีนตอนใต้และเวียดนาม ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของจีนอย่างใกล้ชิด จึงสันนิษฐานว่าอาจจะมีการนำช่างเวียดนามได้เข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณใกล้เตาเผาทั้งที่เมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย โดยปรากฏหลักฐานว่ามีการนำเทคนิคการก่อเตาเผาแบบจีนมาใช้ คือ การก่อด้วยเทคนิคก่ออิฐดินดิบ อีกทั้งยังพบว่ามีพัฒนาการผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกโดยพยายามลอกเลียนแบบ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาสำริด

ลวดลายจากเครื่องถ้วยจีน รวมถึงรูปทรงและเทคนิคการเคลือบแบบจีน ในยุคนี้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่อีกกระแสหนึ่งได้กล่าวอ้างถึงการพบหลักฐานว่า จุดเริ่มต้นพัฒนาการของแหล่งเตาสังคโลกนั้นเกิดจากภูมิปัญญาของช่างในท้องถิ่นโดยพบหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย ซึ่งพบโครงกระดูก ลูกปัด และเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะศิลปะแบบทวารวดีที่ชุมชนเขลียงบริเวณวัดขมขื่น สันนิษฐานว่ามีพัฒนาการมาตั้งแต่ปลายยุคโลหะสืบเนื่องมาจนถึงทวารวดี ระยะเวลาผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งแบบขอม สีเทาหรือเทาดำ ต่อมาตัวผลิตภัณฑ์ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพขึ้นจากการรับอิทธิพลจีนในภายหลัง เช่น ในการเขียนลวดลาย จึงเกิดการผสมผสานรูปแบบ และงานเทคนิคต่างๆ ขึ้นทำให้สินค้าเครื่องสังคโลกมีอัตลักษณ์และเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในพื้นที่และเมืองอื่นๆ ในระดับภูมิภาค ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายการค้าระหว่างศรีสัชนาลัย สุโขทัย อันเป็นที่มาของความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย (ธัญกานต์ วงษ์อ่อน, 2558: 20-27)

จากการสำรวจทางโบราณคดีได้พบแหล่งเตาเผามากมาย โดยเฉพาะบริเวณทิศเหนือ นอกกำแพงเมืองสุโขทัย ริมฝั่งแม่น้ำโขง และเมืองศรีสัชนาลัย ริมฝั่งแม่น้ำยม รูปแบบผลิตภัณฑ์ของเครื่องสังคโลกมีทั้งภาชนะชนิดเคลือบและชนิดไม่เคลือบ โดยทั้งสองแบบจะใช้เนื้อดินชนิดเดียวกัน กล่าวคือ มีเนื้อดินปั้นที่หยาบหนาเป็นสีเทาอมม่วง และเคลือบเฉพาะด้านใน เช่น จาน ไห หรือกระเบื้องมุงหลังคา สีที่นิยมใช้คือสีเขียวมะกอกที่ได้จากการผสมน้ำเคลือบ เครื่องถ้วยแบบนี้ส่วนใหญ่ไม่มีการเขียนลาย แต่พบว่าบางใบมีลายชุดเป็นเส้นคล้ายลายดอกไม้ใต้เคลือบ ในส่วนรูปแบบการตกแต่งพบว่า เครื่องสังคโลกมีทั้งที่ใช้ลายชุด ชุดใต้เคลือบแบบซิลาดล ด้านในภาชนะเป็นลวดลายดอกบัว ลายดอกไม้ก้านขด ขอบริมของภาชนะผายออก มีทั้งขอบริมแบบเรียบ และมีลายคดโค้ง แบบลายกลีบบัว และ

ด้านนอกตกแต่งเป็นลายกลีบบัว ซึ่งเป็นแบบที่นิยมในงานเครื่องถ้วยจีน โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์หยวน สืบเนื่องมาจนถึงงานเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์หมิง แต่หลังจากนั้นช่างปั้นเครื่องสังคโลกได้พัฒนารูปแบบงานของตนให้มีความงดงามจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตามรสนิยมของตน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเครื่องสังคโลกที่ผลิตในระยะหลังจะมีลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะ ถึงแม้ว่าจะยังมีรูปแบบอิทธิพลของงานเครื่องถ้วยจีนให้เห็นอยู่บ้างก็ตาม โดยผู้เขียนได้ยกตัวอย่างแหล่งเตาสังคโลกที่สำคัญไว้ดังนี้

แหล่งเตาเมืองสุโขทัย

แหล่งเตาเมืองสุโขทัย ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยลักษณะผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาเมืองสุโขทัยนั้นจะมีลักษณะของเนื้อดินที่หยาบมีสีเทา ดังนั้นก่อนที่ช่างจะตกแต่งลวดลายช่างจะใช้น้ำดินหรือสลิปเคลือบตัวภาชนะที่ขึ้นรูปแล้วหรือเรียกว่าเทคนิคเอนโกบ เพื่อตกแต่งผิวภาชนะให้เรียบก่อน จากนั้นจึงเขียนลายแล้วเคลือบใสทับแล้วนำเข้าเตาเผาที่เผาด้วยอุณหภูมิประมาณ 1,200 องศาเซลเซียส ลายที่นิยมเขียนเป็นลายดอกไม้ลายกลีบบัว ลายจักรภายในวงกลม และลายปลาตัวเดียวภายในวงกลม เป็นต้น

ภายหลังจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากจีนในการผลิตเครื่องเคลือบ ทำให้มีการพัฒนารูปแบบเตาที่เลียนแบบมาจากจีน ที่เรียกว่าเตาประทุน บ้างก็เรียกว่า เตาอุโมงค์ โดยชาวตะวันตกจะเรียกว่า cave kiln หรือบางครั้งยังนิยมเรียกว่าเตาจีน (Chinese kiln) เนื่องจากจีนเป็นประเทศแรกของโลกที่สร้างเตาประเภทนี้สำหรับใช้ในการผลิตเครื่องพอร์ซเลนและสโตนแวร์หรือเครื่องเคลือบต่างๆ มาตั้งแต่ประมาณ 3,000 ปีก่อน จนส่งอิทธิพลมาสู่สุโขทัยผ่านการค้าขายและมีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในสุโขทัย จึงได้มีการถ่ายทอดการทำเตาให้คนท้องถิ่นเมื่อราว 700 ปีก่อน ส่งผลให้งานผลิตภัณฑ์ในสุโขทัยมีพัฒนาการมากขึ้นโดยเฉพาะงานเคลือบแบบสีลาดล โดยเตาเผาในสมัยสุโขทัยที่เรียกว่าเตาทุเรียงนี้มีที่มาจากชื่อชุมชนทุเรียง ซึ่งเป็นชุมชนทำเครื่อง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

เคลือบอยู่ที่ใกล้กำแพงเมืองสุโขทัยโบราณ มีการขุดค้นพบเตาเผาเป็นจำนวนมาก จึงเรียกเตาที่มีลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะเตาบริเวณดังกล่าวนี้ว่า เตาทูเรียง

คำว่า เตาทูเรียง หรือบางครั้งจะเรียกว่า เตาสังคโลก เป็นชื่อเรียกเตาเผาเครื่องถ้วยชามที่ผลิตขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยที่เกิดขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 22 มักพบอยู่ในบริเวณใกล้แหล่งน้ำ เพราะน้ำเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการผลิตตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน หมักดิน และปั้นเป็นภาชนะต่างๆ แล้วจึงไปสู่ขั้นตอนของการเผาภาชนะ อีกทั้งแหล่งน้ำยังใช้เป็นเส้นทาง การส่งออกที่สำคัญอีกด้วย เตาทูเรียงที่สำรวจพบมีอยู่ 3 บริเวณคือ เตาทูเรียง บริเวณเมืองเก่าสุโขทัย เตาทูเรียงป่ายาง และเตาทูเรียงเกาะน้อย คำว่า “ทูเรียง” เป็นคำในภาษามอญโบราณ แปลว่า งาน ส่วน “สังคโลก” มาจากคำว่า “สังคโลก” หรือ “สังโกก” ในภาษามอญโบราณที่แปลว่า เตาเผา(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 163-165)

เตากูบและเตาทูเรียง เตาเผาในอุทยานศรีล้านช้าง

ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัย

ที่มา: หนังสือเครื่องปั้นดินเผา

แหล่งเตาศรีสีขนาลัย

นอกจากแหล่งเตาในพื้นที่เมืองเก่าสุโขทัยแล้วในเมืองเก่าศรีสีขนาลัย ถือเป็นเมืองสำคัญในฐานะผู้ผลิตเครื่องสังคโลกรายใหญ่ ซึ่งพบแหล่งเตาโบราณจำนวนมาก ตั้งกระจายอยู่ตามแนวริมฝั่งแม่น้ำยม โดยมีผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ อาทิ โอ่ง ไห ตุ่ม หม้อ พาน จานชาม คนโท ตุ๊กตาของเล่น เครื่องประกอบและประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องมุง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

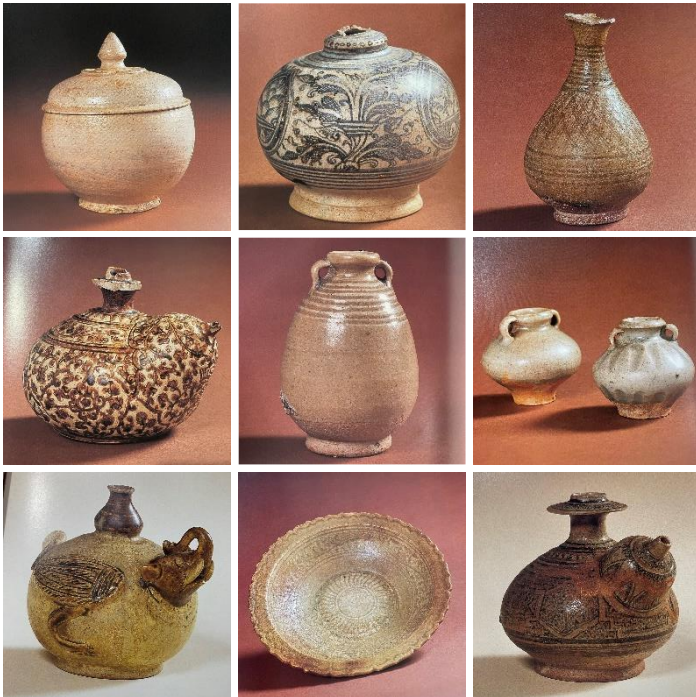
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

หลังคา กระเบื้องเชิงชาย ครอบอกไก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ บราลี เทพพนม ตลอดจนทวารบาล นอกจากนี้ยังพบตุ๊กตาเสียดาบ รูปปั้นคู่ชายหญิง ตุ๊กตารูปสัตว์ เป็นต้น ลักษณะเนื้อดินปั้นของเครื่องสังคโลกที่เตาศรีสัชนาลัยนี้ถือว่าเป็นแหล่งผลิตที่มีคุณภาพดีมีเนื้อดินละเอียด ผลิตภัณฑ์มีฝีมือประณีตกว่าที่เตาสุโขทัย มีทั้งเคลือบ สีเขียวมะกอก เขียวไข่กา หรือเครื่องสีลาด รวมถึงงานเคลือบแบบสีขาว สีน้ำตาล หรืองานพื้นสีขาวเขียนลายบนเคลือบด้วยสีน้ำตาลทอง หรือพื้นขาวเขียนลายใต้เคลือบสีเทาหรือสีดำ วิธีการตกแต่ง ลวดลายประดับ มีทั้งการเขียนลายใต้เคลือบ เขียนลายบนเคลือบ เขียนลายในเคลือบ การชุດให้เป็นลวดลาย งานปั้นลายติดที่ตัวผลิตภัณฑ์แล้วเคลือบ และมีการใช้แม่พิมพ์ ลวดลายที่นิยมมีลายดอกไม้ โดยเฉพาะลายดอกบัว ลายดอกไม้ก้านขด ลายปลาคาบ사หร่าย ลายสังข์ และลวดลายแบบลายจีน (ธัญกานต์ วงษ์อ่อน, 2558: 24-41)

นอกจากแหล่งเตาสุโขทัยและศรีสัชนาลัยแล้วยังพบแหล่งเตาสังคโลกในพื้นที่อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก อาทิ แหล่งเตาบ้านชีปะขาวหาย ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ตำบลห้วยรอ อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก แต่เดิมชื่อชุมชนบ้านเตาไห แล้วเพี้ยนมาเป็นบ้านเต่าหาย ภายหลังเปลี่ยนไปเป็นบ้านชีปะขาวหาย แหล่งเตานี้ส่วนใหญ่ถูกทำลายไปเกือบหมดด้วยภัยจากธรรมชาติและมนุษย์ ผลิตภัณฑ์ที่แหล่งเตาเผานี้ส่วนใหญ่จะเป็นภาชนะเคลือบสีน้ำตาลเข้มคล้ายผลิตภัณฑ์จากเตาศรีสัชนาลัย เช่น โอ่ง ไห กระปุก เพราะลักษณะเนื้อดินปั้น ซึ่งมีเนื้อหยาบสีน้ำตาลอมแดงเหมือนกัน รวมทั้งเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังพบว่ามีการผลิตท่อน้ำและลูกกระสุนปืนใหญ่อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีแหล่งเตาแม่น้ำน้อยหรือเตาวัดพระปรารักษ์บ้านชั้นสูตร ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาแห่งนี้ คือ โห่สีหูขนาดกลาง มีขอบปากม้วน กลมใหญ่ รอบคอและไหล่ นิยมประดับด้วยแนวเส้น 3 เส้นขึ้นไป เนื้อดินปั้นหยาบสีออกแดง มีทั้งเคลือบ

สีน้ำตาลและไม้เคลือบ อย่างไรก็ตามทั้ง 4 แหล่งเตานี้ยังมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในมิติประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยก่อนที่จะผนวกรวมกับกรุงศรีอยุธยา โดยทั้ง 4 แหล่งเตาพบหลักฐานการดำเนินงานมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 - 18 และได้ดำเนินงานสืบต่อเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ในสมัยอยุธยา จนกระทั่งยุติบทบาทการผลิตเครื่องสังคโลกเหล่านี้ลงไปโดยไม่ทราบสาเหตุ(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 182-201)

ภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาศรีสันชาลัย

ที่มา: หนังสือเครื่องปั้นดินเผา

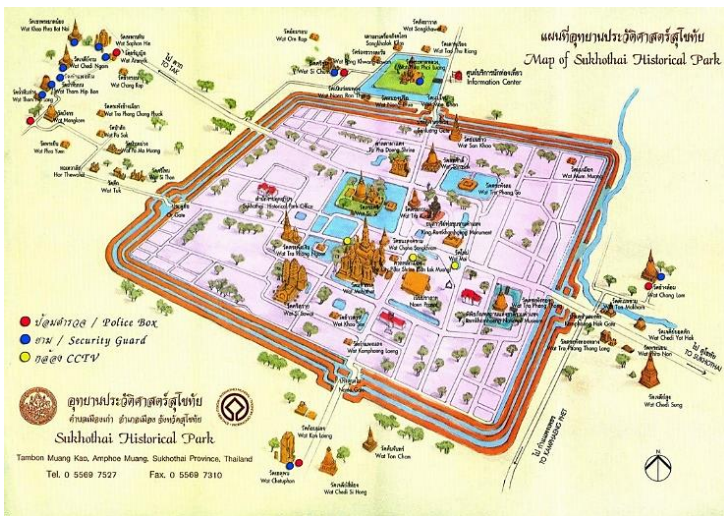
เครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย บริเวณที่แม่น้ำสำคัญ 3 สายไหลมาบรรจบกัน คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรกรรมอันเป็นพื้นฐานของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นชุมทางคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการค้าทั้งภายในและภายนอก จนทำให้เมืองอยุธยาเติบโตเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 23 พื้นที่บริเวณเมืองอยุธยาได้ปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา โดยมีหลักฐานในพระราชพงศาวดารที่กล่าวถึงการสร้างพระเจ้าพเนงเชิง เมื่อ พ.ศ.1867 เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นองค์ใหญ่ ที่แสดงให้เห็นว่าขณะนั้นชุมชนบริเวณนี้มีขนาดใหญ่ มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง จึงมีทั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์ในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นได้ จนกระทั่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองเมื่อ พ.ศ.1893 โดยรวบรวมกลุ่มเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางด้านเครือญาติเข้าด้วยกัน อาทิ เมืองลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น ต่อจากนั้นกรุงศรีอยุธยาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับมีการขยายดินแดนออกไปอย่างกว้างขวางสืบต่อมาถึง 417 ปี

ชัยภูมิของกรุงศรีอยุธยาถือเป็นชัยภูมิที่ดีเนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา อีกทั้งระยะทางออกสู่ทะเลไม่ไกลนัก ส่งผลให้อยุธยากลายเป็นศูนย์กลางด้านการค้านานาชาติในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่ามีชาวต่างชาติเป็นจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานและติดต่อค้าขาย บางคนได้รับบรรดาศักดิ์แต่งตั้งให้เป็นข้าราชการขุนนางระดับสูง ซึ่งเอื้อผลประโยชน์ต่อการติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติทั้งในภูมิภาคเอเชียและประเทศตะวันตก โดยเฉพาะชาวจีนและชาวเปอร์เซียที่ได้เข้ามารับราชการดูแลเรื่องการค้าขายกับต่างประเทศให้

ราชสำนักอยุธยา สำหรับประเทศตะวันตกนั้นอยุธยาได้มีการติดต่อค้าขาย และเชื่อมโยงทางการทูตกับชาวโปรตุเกสเป็นชาติแรกในรัชกาลสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 หลังจากนั้นก็มีชาวตะวันตกชาติอื่นตามเข้ามา ได้แก่ สเปน ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นต้น การเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา จุดมุ่งหมายเพื่อในการค้าขาย และการเผยแพร่คริสต์ศาสนาเป็นสำคัญ

แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ที่มา: <https://sites.google.com>

สินค้าส่งออกของอยุธยาคือผลิตผลทางการเกษตร เครื่องสังคโลก และผลิตผลจากป่า เช่น งาช้าง หนังสัตว์ ไม้ เครื่องเทศต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้รายได้หลักของราชสำนักอีกส่วนหนึ่งมาจากบรรณาการ ส่วยและภาษีอากร โดยเฉพาะภาษีการค้าขายกับต่างประเทศ ด้านการค้าภายในย่านการค้าและตลาดใหญ่น้อยตั้งอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ส่วนตลาดซึ่งเป็นการค้าภายในของ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

กรุงศรีอยุธยา มี 2 ประเภท คือ ตลาดน้ำขนาดใหญ่และตลาดบก ซึ่งมีทั้งในเมืองและนอกเมืองเป็นจำนวนมากที่กลายเป็นย่านการค้าสำคัญ ตลาดเหล่านี้มีความหลากหลายทั้งขายของสดเข้าเย็น และสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอื่นๆ

เนื่องด้วยทำเลที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาที่แผ่ขยายอำนาจควบคุมเส้นทางออกทางทะเล ซึ่งถือเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ และสะดวกมากกว่าสุโขทัย จึงส่งผลให้อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเจริญขึ้นมาแทนที่อาณาจักรสุโขทัย และทำให้อาณาจักรอยุธยากลายเป็นผู้ควบคุมการผลิต รวมถึงเป็นตัวแทนการค้าและการส่งออกเครื่องสังคโลกแทนที่สุโขทัยที่ถูกลิดรอนอำนาจและถูกผนวกรวมกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นตัวแทนการค้าเครื่องถ้วยสังคโลกแต่เพียงผู้เดียวในภูมิภาค ในขณะที่สินค้าประเภทเดียวกันกับเครื่องสังคโลก ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาของล้านนา ถูกจำกัดพื้นที่มากขึ้นโดยเฉพาะภายหลังจากเหตุการณ์การทำสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับล้านนาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ล้านนายังคงมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจากการค้า ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวการค้าทางบกหรือการค้าแบบกองคาราวานยังคงมีบทบาทสำคัญต่อภูมิภาคนี้ส่งผลให้ล้านนายังคงส่งออกสินค้าและควบคุมเส้นทางการค้ามาอย่างต่อเนื่องถึงแม้จะมีปัญหาความขัดแย้งกับอยุธยาอย่างต่อเนื่องก็ตาม จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ภายหลังจากที่อาณาจักรล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วนั้น สถานการณ์การค้าทางบกของภูมิภาคนี้เริ่มซบเซาลง แต่การค้าทางทะเลและเมืองท่าต่างๆ กลับเจริญขึ้นอีกทั้งการส่งเสริมการส่งออกสินค้าเครื่องปั้นดินเผาล้านนาถูกจำกัดทางการค้าให้แคบลงเหลือเพียงเส้นทางหลัก คือเส้นทางออกสู่ทะเลด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ผ่านแม่น้ำสาละวินสู่เมืองท่าการค้าในเขตรัฐมอญ คือเมืองมะละแหม่ง ภายหลังจากสงครามระหว่างล้านนากับกรุงศรีอยุธยาได้

ส่งผลต่อการแบ่งเขตการค้าเครื่องปั้นดินเผาที่ชัดเจนขึ้น โดยกรุงศรีอยุธยาได้ขยายการผลิตเครื่องสังคโลกขึ้นเป็นอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 โดยการขยายและพัฒนาศักยภาพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแหล่งเตापายางจนกลายเป็นเตาหล่งที่มีการควบคุมมาตรฐานการผลิตเพื่อให้ได้มาตรฐานสินค้ารวมถึงความต้องการของกลุ่มลูกค้า

หลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบสินค้าที่กรุงศรีอยุธยาได้ส่งออกสู่ต่างประเทศ คือการค้นพบแหล่งโบราณคดีใต้น้ำจากซากเรือจมในอ่าวไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 เรือเหล่านั้นเป็นเรือที่ใช้แล่นเลียบชายฝั่ง สามารถติดต่อกับชุมชนและบ้านเมืองในอ่าวไทยได้สะดวก เช่น เรือสตัทิบ เรือพัทยา เรือเกาะสมุย ซึ่งชี้ให้เห็นได้ว่าผลผลิตจากเตापายางนั้นเป็นสินค้าส่งไปขายตามชุมชนบ้านเมืองรอบอ่าวไทย รวมถึงเมืองต่างๆ ดังพบหลักฐานเครื่องสังคโลกในซากเรือสำเภากะกระตาด ซากเรือแสมสาร และแหล่งโบราณคดีหมู่เกาะสุลาเวสี เกาะชวา และเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย หมู่เกาะในประเทศฟิลิปปินส์ เป็นแบบเดียวกับเครื่องสังคโลกผลิตจากแหล่งเตापายาง การส่งออกสินค้าประเภทเครื่องถ้วยของราชสำนักอยุธยา นั้น ถือเป็นสินค้าที่ส่งออกไปแข่งขันกับตลาดจีน ซึ่งบางช่วงเวลาราชสำนักจีนได้ระงับการส่งออกสินค้าภายในประเทศชั่วคราว จึงส่งผลให้เป็นโอกาสทางการตลาดในการส่งออกสินค้าชนิดเดียวกัน ต่อมาภายหลังจีนหันกลับมาเปิดประเทศอีกครั้งการค้าและการส่งออกเครื่องถ้วยของอยุธยาถึงได้เริ่มซบเซาลง(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 283-293)

นอกจากเครื่องสังคโลกแล้ว ในช่วงสมัยอยุธยายังมีการคิดค้นเครื่องถ้วยที่ถือเป็นรูปแบบใหม่และได้รับความนิยมทั้งภายในอาณาจักรและเป็นสินค้าส่งออก ด้วยเทคนิคการเขียนสีและการใช้สีจำนวนมากถึงห้าสี หรือมากกว่า จึงเป็นที่มาของเครื่องถ้วยชนิดนี้ว่า เครื่องถ้วยเบญจรงค์ อันหมายถึงเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่เขียนลายโดยวิธีลงยา จากชื่อของเครื่องถ้วยเบญจรงค์

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ที่จะมีจำนวนสีที่เขียนตกแต่งอยู่บนภาชนะส่วนใหญ่จำนวนห้าสี แต่โดยภาพรวมแล้วมักจะเริ่มต้นจากสามสีขึ้นไปจนถึงแปดสี โดยสีที่ใช้เป็นหลักอยู่ได้แก่ สีแดง สีเหลือง สีขาว สีดำ สีเขียว หรือสีน้ำเงิน ส่วนสีอื่นๆเช่น สีชมพู สีม่วง สีแสด และสีน้ำตาลพบว่ามีการใช้อยู่บ้างแต่ไม่มากนัก(สุรพล คำริห์กุล, 2542: 400) หลักฐานทางโบราณคดีสามารถกำหนดอายุสมัยของเครื่องถ้วยเบญจรงค์ว่าน่าจะเริ่มนิยมในสมัยอยุธยาตอนกลางราวประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ราวรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา โดยที่มาของเครื่องถ้วยเบญจรงค์นี้เป็นอิทธิพลที่อยุธยาได้รับมาจากจีนซึ่งนิยมเครื่องถ้วยแบบเบญจรงค์มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย สืบต่อมาจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง โดยราชสำนักอยุธยาได้สั่งซื้อเข้ามาใช้และต่อมาได้สั่งทำโดยการออกแบบจัดส่งลวดลายไปให้จีนเป็นผู้ผลิตในรูปแบบโถปริกและโถฝาขนาดกลางเขียนเป็นลายกระหนก ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพพนม นรสิงห์ เป็นต้น (ปวิวรรต ธรรมาปริชากร, 2535: 26-29)

เครื่องห้าสีหรือเครื่องถ้วยเบญจรงค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 - 24
ที่มา: เพจเฟซบุ๊ก เครื่องถ้วยกระเบื้อง และเครื่องปั้นดินเผาโบราณในประเทศไทย

พระอุโบสถวัดราชโอรสาราม แบบพระราชานิยมรัชกาลที่ 3

พระอุโบสถวัดสามพระยาวรวิหารมี แบบพระราชานิยมรัชกาลที่ 3

เครื่องถ้วยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

หลังจากการเสียกรุงครั้งที่ 2 พระยาตากได้กอบกู้กรุงศรีอยุธยา กลับคืนจากพม่าและได้ปราบดาภิเษกตนขึ้นเป็นกษัตริย์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงเล็งเห็นว่ากรุงศรีอยุธยา ถูกพม่าทำลายเสียหายเป็นอย่างมาก ยากที่จะฟื้นฟูให้เหมือนเดิม อีกทั้งกำลังไพร่พลช่วงเวลานั้นมีน้อยไม่เพียงพอสำหรับการปกป้องรักษากรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ได้ พระองค์จึงย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงธนบุรี เนื่องจากเหตุผลทำเลที่ตั้งกรุงธนบุรีอยู่ใกล้ทะเล ซึ่งเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญต่อการค้าและการสงคราม ในระยะแรกด้านการปกครอง พระองค์ทรงยึดถือและปฏิบัติตามระเบียบการปกครองแบบสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายตามที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงวางระเบียบ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

แบบแผนไว้ ในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชสมบัติที่นั่น บ้านเมืองกำลังประสบปัญหาภาวะความตกต่ำทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เกิดภาวะความอดอยากขาดแคลนข้าวปลาอาหาร อีกทั้งยังเกิดภัยธรรมชาติ ขึ้นอีก ทำให้ภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำอยู่แล้วกลับทรุดหนักลงไปอีก เนื่องจากพระองค์ทรงตรากฎการทำงานหนักในการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชาติ บ้านเมือง พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ จึงได้บันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีพระสติพินเพื่อนทำให้บ้านเมืองเกิดความระส่ำระสายและมีผู้ฟ้องร้องกล่าวโทษ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะที่ทรงเป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งยากในกรุงธนบุรี และมีความเห็นให้สำเร็จโทษพระองค์เพื่อมิให้เกิดปัญหายุ่งยากอีกต่อไป สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงถูกสำเร็จโทษ และเสด็จสวรรคตใน พ.ศ.2325 ถือเป็นกาลเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าสู่ยุคสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร โดยเจ้าพระยาจักรีได้ปราบดาภิเษกตนขึ้นเป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งพระองค์ทรงย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกคือกรุงธนบุรีมายังตะวันออก และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น โดยโปรดให้สร้างกำแพงเมืองป้อมปราการสำหรับป้องกันพระนคร ขยายกำแพงเมือง ขุดคูพระนครใหม่และขุดคลองเพิ่มเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมสัญจรให้เชื่อมกันตลอด ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์มีสภาพเป็นเกาะเมือง มีน้ำล้อมรอบคล้ายกับรูปแบบกรุงเก่าอยุธยา

เนื่องจากภาวะช่วงการฟื้นฟูบ้านเมืองจึงส่งผลให้การค้าในสมัยช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยังอยู่ในขอบเขตหรือข้อจำกัด ต่อมาเริ่มมีการขยายตัวดีขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 - 3 ซึ่งชาวจีนได้เข้ามามีบทบาททางการค้ามากขึ้น โดยชาวจีนจะเป็นคนกลางนำสินค้าจากท้องที่หนึ่งไปขายยังอีกท้องที่หนึ่งซึ่งอยู่ห่างไกล โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศได้ดำเนินไปตามวิธีการผูกขาดการค้า โดยพระคลังสินค้าเสนาบดีกรมท่าจะมีบทบาทสำคัญในการ

ควบคุมดูแลกิจการค้ากับต่างประเทศ พระคลังสินค้าจึงเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการควบคุมการค้ากับต่างประเทศเหมือนสมัยอยุธยา

ความเชื่อมโยงระหว่างกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากจากกฎระเบียบที่นำมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองแล้วนั้น ยังมีวัฒนธรรมจารีตประเพณีและงานศิลปกรรมต่างๆ ยังคงสืบทอดมาจากสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในเรื่องเครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องถ้วยที่ใช้ในชีวิตประจำวันยังคงผลิตต่อมา โดยเฉพาะของใช้ในชีวิตประจำวันประเภทหม้อข้าว หม้อแกง หม้อน้ำ ครก ไห แบบต่างๆ ส่วนเครื่องถ้วยที่มีคุณภาพที่ใช้อยู่ในราชสำนักหรือบ้านเรือนขุนนาง และคหบดีนั้น มักนิยมของที่สั่งทำจากเมืองจีนโดยใช้รูปแบบลวดลายดังเช่นสมัยอยุธยา ด้วยเหตุมีพ่อค้าจีนเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก กอปรกับราชสำนักและขุนนางผู้ใหญ่ได้มีการจัดสินค้าพื้นเมืองลงสำเภอกออกไปขายยังเมืองจีนด้วย จึงถือเป็นช่วงฟื้นฟูเส้นทางการค้าเครื่องถ้วยกับจีนอีกครั้งภายหลังจากที่ซบเซาไปเป็นเวลานานจากภาวะสงคราม การฟื้นฟูการค้ากับจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นถือเป็นโอกาสในการสั่งผลิตและนำเข้าเครื่องถ้วยจากจีน โดยเฉพาะเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทองมาใช้สำหรับชนชั้นปกครองขุนนางและเจ้านาย ต่อมากระแสความนิยมได้ขยายออกไปสู่คนสามัญด้วย

การผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์หรือเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่สำคัญในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีการระบุกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระศรีสุริเยนพระบรมราชินี ทรงมีความสนพระทัยในเรื่องเครื่องถ้วยโดยเฉพาะเครื่องเบญจรงค์เป็นอย่างยิ่งถึงขั้นได้ทรงคิดออกแบบลวดลายด้วยพระองค์เองแล้วส่งไปผลิตสั่งทำที่ประเทศจีน โดยการส่งช่างไทยเข้าไปกำกับดูแลการผลิตเพื่อให้ได้ลวดลายที่ถูกต้องตามแบบที่ทรงออกแบบไว้ ซึ่งลวดลายที่ส่งไปในครานั้น ได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายก้านแย่ง ลายก้านต่อดอก ลายกุหลาบ และลายสำคัญที่ถือเป็นลาย

ประจำพระองค์ของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยคือ ลายครุฑยุคนาค เป็นต้น ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์เครื่องถ้วยเบญจรงค์เริ่มมีการใช้สีทอง ตัดเส้นลายมักเรียกรวมกันว่าเบญจรงค์ลายน้ำทอง ยุคปลายของการผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์อยู่ในราวรัชกาลที่ 5 คือเตาของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พระองค์โปรดให้ตั้งเตาเผาขึ้นในพระราชวังบวรสถานมงคลวังหน้าแล้วผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์ ลายน้ำทองโดยการส่งนำเข้าเครื่องถ้วยขามสีขาวที่ยังไม่ได้ทำการเผาเคลือบมาเขียนลวดลายและเผาเอง อาจเรียกได้ว่าเป็นเตาหลวงในช่วงสมัยรัชกาลรัตนโกสินทร์ก็ว่าได้ (ปวิวรรต ธรรมมาปริชากร, 2535: 22-23)

ค่านิยมของการใช้เครื่องถ้วยเบญจรงค์ที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนกระทั่งเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 ถูกแทนที่ด้วยค่านิยมของการใช้เครื่องถ้วยชนิดอื่นๆที่นำเข้ามาในสยาม โดยเฉพาะเครื่องลายครามจากจีน เครื่องถ้วยจากญี่ปุ่น รวมถึงเครื่องลายครามจากยุโรปซึ่งเป็นสินค้านำเข้าที่นิยมกันในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 จึงส่งผลให้การใช้เครื่องถ้วยเบญจรงค์แบบเดิมนั้นลดบทบาทตามไปด้วยการผลิตรูปแบบเดิมจึงมีปริมาณลดลงและเริ่มมีการปรับใช้เทคนิคของเครื่องถ้วยเบญจรงค์ให้เป็นไปตามรูปแบบค่านิยมสมัยใหม่ นอกจากนี้จากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น อีกทั้งสถานการณ์ของโลกในสมัยนั้น จำเป็นที่สยามจะต้องมีการติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้น มาราชสำนักสยามเริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก โดยเฉพาะวัฒนธรรมการรับประทานอาหารที่ต้องการนั่งโต๊ะแบบฝรั่งการใช้ช้อนส้อมเครื่องถ้วยขามที่มีรูปร่างแปลกตาต่างจากรูปแบบประเพณีดั้งเดิมเพิ่มขึ้น เช่น มีชุดกาแฟ เขยือกน้ำ ขามอ่าง สำหรับใส่เหล้า ผลไม้ แจกันแบบต่างๆ เพื่อใช้ประดับโต๊ะและห้องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดลายครามจีนซึ่ง

ทำขึ้นสำหรับตั้งโต๊ะของเจ้านายฝ่ายในหรือขุนนางราชสำนักขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงโปรดทั้งเครื่องถ้วยตะวันตกและเครื่องถ้วยจีนเช่นกัน ซึ่งของใช้ส่วนพระองค์หรือของใช้ในราชสำนักมักจะมีการสั่งทำเป็นกรณีพิเศษด้วยการใส่เครื่องหมายตราพระราชลัญจกร อักษรพระนามย่อ รวมถึงตราสัญลักษณ์ของเจ้านายเชื้อพระวงศ์อื่นๆ

ภายหลังจาก ยุคสมัยรัชกาลที่ 5 เข้าสู่รัชกาลที่ 6 กระแสความนิยมในเครื่องถ้วยยุโรปมีมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองของไทยก็ลดความนิยมลงไม่มีการสั่งทำอีก คงเหลือแต่ของสะสมโบราณที่รักษาไว้เป็นมรดกสืบทอดต่อมาเท่านั้น ในขณะที่เครื่องถ้วยจากจีนและญี่ปุ่นยังคงได้รับความนิยมอยู่ตามเดิม ยังเป็นสินค้าที่นำเข้าอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งมีกลุ่มชาวจีนอพยพที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามและได้ทำการตั้งโรงงานผลิตเครื่องถ้วยขึ้นภายในประเทศส่งผลให้การผลิตเครื่องถ้วยแบบจีนเพื่อตอบสนองตลาดกลางหรือตลาดสำหรับสามัญชนทั่วไปเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

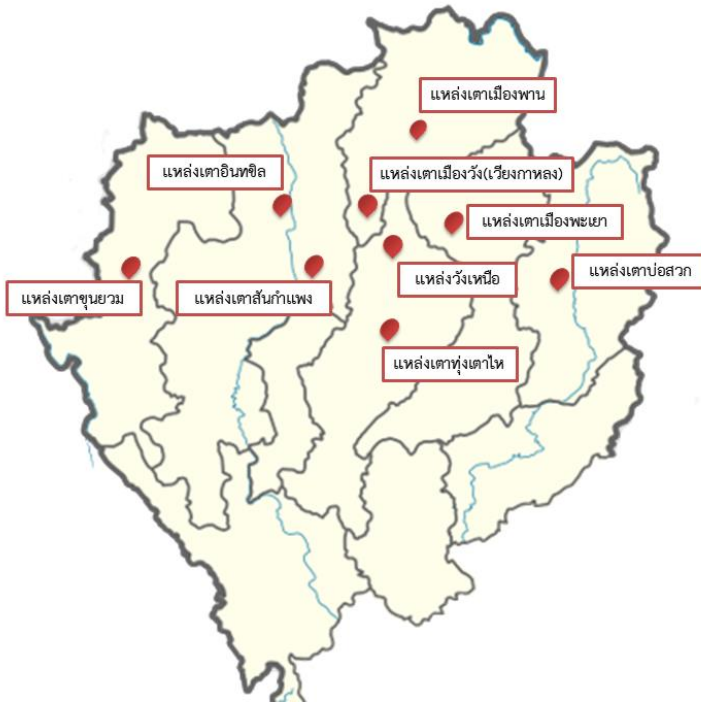
ค่านิยมชุดเครื่องถ้วยยุโรป ราวสมัยรัชกาลที่ 5 - 6

ที่มา: จากนิทรรศการ หอศิลป์ พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาสำปาง

แผนที่แหล่งเตาโบราณภาคเหนือ

แหล่งเตาและรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในล้านนา

พื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณจำนวนมากที่ปกครองตนเองเป็นรัฐอิสระและเคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมีอำนาจขยายขอบเขตพื้นที่ของอาณาจักรไปอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังคงปรากฏหลักฐานเป็นแหล่งโบราณคดีต่างๆ มากมายซึ่งเป็นภาพสะท้อนภาพของความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรทั้งด้านการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ในช่วงแรกถือเป็นยุคตำนานและประวัติศาสตร์ที่มักบันทึกรวมกันแบบหลวมๆ ที่กล่าวถึงการรวมตัวก่อตั้งบ้านเมืองเป็นรัฐอิสระ ซึ่งต่อมาได้ปรากฏเป็นแคว้นแคว้นและอาณาจักรต่างๆ ตามพื้นที่ลุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงและแม่น้ำวัง เป็นที่ตั้งบ้านเมืองของอาณาจักรหริภุญชัย ลุ่มแม่น้ำกกและลุ่มแม่น้ำโขงเป็นที่ตั้งของแคว้นโยนกหรือนครทีริฎยเงินยาง ลุ่มแม่น้ำ่านเป็นที่ตั้งของแคว้นเมืองน่าน ลุ่มแม่น้ำอิงเป็นที่ตั้งของแคว้นภูกามยาว เป็นต้น ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีการรวบรวมหัวเมืองต่างๆ ที่เคยเป็นรัฐหรือแคว้นอิสระเหล่านี้เป็นปึกแผ่นเดียวกันภายใต้อำนาจรัฐและการปกครองของอาณาจักรล้านนา โดยกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายและเจริญถึงขีดสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

จุดเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาเกิดจากการผนวกรวมเอาแคว้นโยนก นครเงินยาง ซึ่งเป็นรัฐอิสระที่ปกครองตนเองอยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำกก ทอดยาว สู่มลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีลำดับกษัตริย์ในราชวงศ์ละจังกราชปกครอง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

สืบเนื่องกันมาหลายยุคสมัยจนกระทั่งถึงสมัยพญามังราย ได้มีแผนนโยบายในการขยายอำนาจขอบเขต พื้นที่การปกครองให้กว้างขวางขึ้นโดยมีเป้าหมายคืออาณาจักรหริภุญชัย ซึ่งเป็นหัวเมืองทางตอนใต้ของแคว้นโยนกที่ควบคุมเส้นทางการค้า และพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวังอันอุดมสมบูรณ์ จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงมูลเหตุของแผนการยึดอำนาจแคว้นหริภุญชัยของพญามังรายได้ระบุไว้ว่า พญามังรายได้สอบถามเหล่าพ่อค้ากองคาราวานที่เดินทางมาจากนครหริภุญชัยถึงสภาพบ้านเมืองความเป็นอยู่ของผู้คนในนครหริภุญชัย ซึ่งเหล่าพ่อค้ากองคาราวานเหล่านั้นได้กล่าวถึงเมืองหริภุญชัยไว้ว่า เมืองหริภุญชัยนั้น เป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นศูนย์กลางแห่งการค้า ซึ่งส่งผลให้อาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรือง ด้วยเหตุนี้พญามังรายจึงวางแผนที่จะผนวกรวมอาณาจักรหริภุญชัยมาเป็นส่วนหนึ่งของตน โดยการวางแผนอุบายส่งไส้ศึกเข้าไปบ่อนทำลายความเชื่อถือระหว่างกษัตริย์หริภุญชัยขุนนางและประชาชน จนกระทั่งแตกความสามัคคี เมื่อถึงเวลาอันสมควรพญามังรายได้ยกทัพเข้าไปยึดเอานครหริภุญชัยรวมถึงเมืองเขลางค์นคร ซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญของอาณาจักรหริภุญชัยในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังได้อย่างง่ายดาย ภายหลังจากการยึดครองอาณาจักรหริภุญชัยได้ตามประสงค์แล้ว จึงได้ตั้งเวียงกุมกามขึ้นเป็นที่พำนัก ภายหลังได้พบชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับการตั้งเมืองตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาตอยสุเทพและแม่น้ำปิงจึงเป็นที่มาของการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1839 และถือเป็นจุดเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา

ร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนานั้นยังคงปรากฏให้เห็นอยู่มากมายในปัจจุบัน รวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ที่ยังคงสะท้อนถึงวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อที่สืบทอดมาครั้งสมัยยุคล้านนาและถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาในอดีตนั้นมิ

ปัจจัยสำคัญจากเศรษฐกิจการค้า ที่มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งเข้าสู่ยุคสมัยนครรัฐอิสระ จากจุดค้นทางโบราณคดีพบหลักฐานมากมายที่เป็นสินค้า เงินตรา หรือข้าวของเครื่องใช้จากต่างถิ่นต่างประเทศ อันเป็นภาพสะท้อนการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนในอดีตผ่านการค้าแบบกองคาราวานและการค้าทางเรือตามแม่น้ำสายสำคัญในภาคเหนือ ระบบเศรษฐกิจการค้าของภูมิภาคนี้เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมให้เห็นเด่นชัดขึ้นในสมัยล้านนา ซึ่งมีระบบกฎหมายในการควบคุมการค้าทั้งการนำเข้าสินค้าและการส่งออกสินค้าท้องถิ่นไปขายยังต่างประเทศ ระบบการควบคุมดังกล่าวสร้างผลตอบแทน คือ ภาษีซึ่งถือเป็นรายได้อันมหาศาลที่ส่งผลกระทบต่อความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร ตลอดจนการให้ความสำคัญต่อตลาดประจำเมือง นับแต่เริ่มต้นก่อตั้งอาณาจักร รวมถึงการให้ความสำคัญกับการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับรัฐอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน นอกจากนี้อาณาจักรล้านนายังให้ความสำคัญต่อดินแดนตอนใต้ของอาณาจักรโดยเฉพาะพื้นที่รัฐกะเหรี่ยง และรัฐมอญในประเทศพม่าในปัจจุบันในฐานะทางออกสู่ทะเล ซึ่งถือเป็นประตูการค้าสำหรับติดต่อรัฐเมืองท่าชายฝั่งนับลำดับตั้งตั้งแต่เมืองพะอานลงสู่เมืองท่าสำคัญคือมะละแหม่ง รวมถึงเส้นทางอื่นๆ ทั้งเมืองพะโค หรือหงสาวดี และเมืองตะไก่หรือเมืองย่างกุ้งในปัจจุบัน รวมถึงการสถาปนาเชื่อมความสัมพันธ์กับจีนภายใต้ระบบรัฐบรรณาการในสมัยปลายราชวงศ์หยวน และราชวงศ์หมิงซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนา

เนื่องจากพื้นที่ของอาณาจักรล้านนาตั้งอยู่บนเส้นทางการค้ากองคาราวานที่สำคัญในภูมิภาค โดยเฉพาะเส้นทางจากประเทศจีนตอนใต้ตัดผ่านเข้าสู่พื้นที่ของอาณาจักรล้านนาเพื่อออกสู่ทะเลในเขตประเทศพม่า ถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนาซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยของอารยธรรมที่สะท้อนผ่านงานศิลปะ สถาปัตยกรรม ทั้งที่เป็นโบราณสถานร้างและอาคารวัดวาอาราม

ที่ประดับตกแต่งอย่างสวยงาม รวมถึงมีการนำเข้าวัสดุจากต่างถิ่นผ่านการค้าในอดีตหรืออิทธิพลวดลายงานศิลปะจากต่างถิ่นที่ปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนานั้นพบว่ารูปแบบลวดลายที่นิยมใช้ในงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ มักจะเป็นอิทธิพลที่มาจากลวดลายในเครื่องถ้วยจีนซึ่งเป็นสินค้านำเข้าที่สำคัญของภูมิภาคนี้

เครื่องปั้นดินเผา ถือเป็นสินค้าสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของล้านนา โดยสามารถแบ่งกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสินค้าในอดีตได้ 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มแรก คือ เครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสินค้านำเข้าจากจีนและส่งต่อไปสู่เมืองท่าในเขตพม่า กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นภายในอาณาจักรล้านนา พบหลักฐานการผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทงานสังคโลกอย่างแพร่หลายกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ หัวล้านนาเป็นทั้งสินค้าที่ใช้ภายในอาณาจักรและเป็นสินค้าส่งออกสู่ต่างประเทศ เครื่องปั้นดินเผาทั้ง 2 กลุ่มนั้น พบหลักฐานในพื้นที่ดินแดนล้านนามายาวนานเชื่อมโยงหลักฐานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ถือเป็นช่วงเวลาที่มีการค้าในดินแดนล้านนากำลังขยายตัวอย่างต่อเนื่องก่อนเข้าสู่ยุคทองของอาณาจักร จนกระทั่งในสมัยรัชกาลพญากือนา ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรหรือเรียกกันว่า ยุคทองแห่งล้านนา พบว่ามีการติดต่อกับต่างประเทศหรือหัวเมืองรอบอาณาจักรทั้งในมิติการทูต ศาสนาและทางการค้า จากข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้มีการกล่าวถึงช่วงสมัยรัชกาลของพญากือนาในลักษณะการยกย่องช่วงสมัยรัชกาลของพระองค์ว่าเป็นยุคที่มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างคึกคัก ดังปรากฏในตำนานที่ระบุไว้ว่า “ท้าวพญาต่างประเทศเขงขามมากนัก รุ่งปีแขกเมืองเอาบัณฑนาการมาถวายบ่ขาด..” ซึ่งเหตุการณ์ในช่วงสมัยดังกล่าวถือเป็นศุภนิมิตที่พญากือนาได้ใช้เป็นที่มาของชื่อนามของบุตรชายซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระองค์คือพญาแสนเมืองมา ดังข้อความที่ระบุไว้ในตำนานบันทึกว่า “..เจ้าท้าวกือนามีลูกชาย 1 คน เกิดมา

วันนั้น ท้าวพญาต่างประเทศเอกราชบัณฑิตมาถวายมากนักเอานิมิตอันนั้น เป็นเหตุเจ้าพญาก่อนใส่ชื่อลูกตนว่าพ่อท้าวแสนเมืองมาราชบุตรนั้นแล..” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2543: 95) คำว่าแสนเมืองมาในที่นี้สามารถอธิบายได้ว่า มีเมืองมากมายนับแสนเข้ามาติดต่อกับลำปางนั่นเอง

แผนที่เส้นทางการค้าของลาวานล้านนา

ในตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ซึ่งถือเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ล้านนาอีกฉบับหนึ่งที่กล่าวระบุถึงเครื่องปั้นดินเผาในฐานะเครื่องบรรณาการที่อาณาจักรล้านนาเคยส่งให้กับจีนซึ่งข้อความดังกล่าวได้ระบุถึงพญาฮ่อลุ่มฟ้าได้ส่งทูตเข้ามาติดตามทวงส่วยหรือบรรณาการจากอาณาจักรล้านนาซึ่งได้กล่าวระบุถึงสิ่งของที่ทางจีนต้องการ ประกอบด้วย ข้าว 4,000 คาน งาช้าง 20 หาบ ผ้าขาว 400 ไร่ ถ้วยแจ่ม 1,000 ดวง ลาย 500 เขียว 200 ขาว 300 บันทึกลงเหตุการณ์ดังกล่าวตรงกับรัชสมัย

พญากือนา การทวงส่วยในครั้งนั้นพญากือนาทรงปฏิเสธ จึงเป็นเหตุให้พญาฮ่อเจ้าลุ่มฟ้าจึงส่งกองทัพพร้อม 3,000 คน ประกอบด้วยฮ่อพวกก่งหรือนักแม่นธนูมารุกรานอาณาจักรล้านนา ผลจากสงครามในครั้งนี้นำมาซึ่งการได้กล่าวระบุม่าฝ่ายอาณาจักรล้านนาเป็นผู้ชนะ หลังจากสงครามในครั้งนั้นพญากือนาจึงได้ทำการตัดส่วยบรรณาการที่ส่งให้กับจีนทั้งหมด อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ดังกล่าวไม่ปรากฏในเอกสารจีน เนื่องจากปดิงกล่าวตรงกับช่วงเปลี่ยนผ่านจากราชวงศ์หยวนไปราชวงศ์หมิง ประกอบกับเมื่อพิจารณาจำนวนกำลังพลของพญาฮ่อซึ่งมีจำนวนน้อย สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพียงกองโจร หรือกองกำลังท้องถิ่นแถบยูนนาน ซึ่งเป็นอิสระจากราชสำนักจีน (สรีสวดี อ่องสกุล, 2539: 75-76)

จากข้อความในตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ท่านศาสตราจารย์สายัณห์ ไพรชาญจิตร ได้สันนิษฐานว่า ถ้วยแช่สักที่พญาฮ่อลุ่มฟ้าระบุม่าในรายการส่วยที่ต้องการจากล้านนานั้น น่าจะหมายถึง เครื่องถ้วยชามที่ผลิตในพื้นที่แหล่งเตาเวียงกาหลง และแหล่งเตาในอำเภอวังเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เรียกว่า แจ้สัก แจ้หม่มมาก่อน และจากการศึกษาพบว่า ผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยชามจากแหล่งเตาในบริเวณนี้มีครบทั้งชนิดเขียนลายสีดำนพื้นขาว ที่เรียกว่า ถ้วยลาย ถ้วยชนิดเคลือบเขียว ที่ระบุว่าถ้วยเขียว และถ้วยชนิดสีขาวเคลือบใสไม่มีสี เรียกว่า ถ้วยขาว ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยที่ถือว่ามีคุณภาพดีและสวยงามตรงกับความต้องการของพญาฮ่อลุ่มฟ้า เอกสารโบราณฉบับนี้จึงถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นว่าแหล่งเตาเวียงกาหลงและแหล่งเตาในอำเภอวังเหนืออาจมีการผลิตเครื่องถ้วยชามคุณภาพดีมาแล้วตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 หรือก่อนหน้านั้น(สายัณห์ ไพรชาญจิตร, 2554: 238)

จากกรณีการส่งทูตมาทวงส่วยของพญาฮ่อลุ่มฟ้านั้น เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าผลผลิตที่เป็นสินค้าสำคัญภายในอาณาจักรล้านนานั้นเป็นสิ่งที่ต้องการในการค้าระหว่างรัฐหรือต่างประเทศทั้งสินค้าที่เป็นของป่า ผลผลิตทาง

การเกษตรโดยเฉพาะข้าวและงานหัตถกรรม อันได้แก่ ผ้าและเครื่องปั้นดินเผา ปรากฏเป็นสินค้าที่มีอยู่ในอาณาจักรล้านนาเป็นจำนวนมาก การที่ล้านนามีผลผลิตที่เป็นที่ต้องการของตลาดการค้าระหว่าง รัฐส่งผลให้เกิดการติดต่อทางการทูตการเมืองและศาสนาอันเป็นผลจากการติดต่อการค้าขายทางไกล ซึ่งในรัชสมัยของพญากือนาถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ปรากฏหลักฐานของพัฒนาการการผลิตสินค้าส่งออกและความเจริญรุ่งเรืองของเศรษฐกิจอันนำไปสู่การพัฒนาบ้านเมืองในช่วงยุคทองของอาณาจักรในเวลาต่อมา

จากตำนานพื้นเมืองน่านที่ระบุถึงเครื่องปั้นดินเผาอันเป็นผลผลิตของอาณาจักรล้านนานั้น สะท้อนให้เห็นว่ามีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพมาก่อนหน้านี้แล้ว จากช่วงเวลาที่ตำนานได้ระบุชี้ให้เห็นว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของล้านนามีการผลิตมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 มาแล้ว ซึ่งเชื่อมโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากการขุดค้นพบแหล่งเตาโบราณจำนวนมากในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งสามารถระบุอายุได้จากการเทียบเคียงรูปแบบงานศิลปกรรมกับแหล่งอื่นๆ ไกล่เคียงและการทดสอบด้วยระบบวิทยาศาสตร์เพื่อหาค่าอายุของวัตถุและแหล่งเตา ซึ่งในภาพรวมนั้น เครื่องปั้นดินเผาล้านนาถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพไม่แพ้กันกับเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก โดยรูปแบบหรือลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาล้านนานั้น ส่วนมากมักทำด้วยเนื้อดินละเอียดและบาง ไม่หนักเทอะทะอย่างเครื่องสังคโลก ซึ่งจะเห็นจากตัวอย่างเครื่องปั้นดินเผาประเภทถ้วยชามจากแหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาเมืองวัง หรือแหล่งเตาเมืองพาน ซึ่งมีความบางเบา โดยสามารถเทียบคุณภาพการขึ้นรูปและการปั้นที่มีความบางและเบา เช่นเดียวกับงานเครื่องปั้นดินเผาของจีนในช่วงสมัยราชวงศ์หมิง แต่ในส่วนน้ำเคลือบนั้น ถือว่ามีคุณภาพที่ดีอย่างงานสังคโลก ถึงแม้ว่าบางแหล่งเตาของล้านนาจะสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบเขียวแบบศิลาดลได้ก็ตาม จากผลการศึกษาและข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

กล่าวได้ว่า ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่พบในภาคเหนือส่วนใหญ่ นั้นคือรูปแบบเดียวกันกับเครื่องสังคโลก ซึ่งโดยรวมแล้วมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างกันบ้างตามวัตถุดิบ แหล่งดินและน้ำเคลือบ แต่ในส่วนภาพรวมนั้นถือเป็นลักษณะร่วมแบบเดียวกัน แม้กระทั่งลักษณะเตาเผาโบราณที่พบในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่ก็เป็นเตาที่มีลักษณะคล้ายกันกับเตาสุโขทัยกล่าวคือเป็นเตาถูกก่อด้วยดินแล้วเผาให้แข็งตัวมีลักษณะรูปร่างของเตารวมถึงการแบ่งสัดส่วนของเตาแบบเดียวกัน คือ การแบ่งพื้นที่เตาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนด้านหน้าเป็นที่ใส่เชื้อเพลิง ส่วนตรงกลางเป็นที่ตั้งตัวผลิตภัณฑ์และส่วนท้ายเป็นปล่องระบายความร้อน ปัจจุบันได้มีการค้นพบแหล่งเตาโบราณของอาณาจักรล้านนาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเป็นจำนวนมากซึ่งมีความเหมือนและความต่างโดยจำแนกรายละเอียดแต่ละแหล่งเตาไว้ดังนี้

แหล่งเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน

ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ชุมชนบ้านบ่อสวก หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ราว 14 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่มลำห้วยหลวงและห้วยปวนผ่านแหล่งโบราณคดีไปลงสาขาลำน้ำสุมนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งนี้ชื่อว่า บ้านเตาไหแช่เลี้ยง ชื่อปรากฏเป็นหลักฐานเอกสารโบราณของเมืองน่านหลายฉบับก่อนที่จะรู้จักกันในนามของชุมชนบ้านบ่อสวก (สายันต์ ไพรชาวจิตร, 2554: 34-39) ข้อมูลจากการสำรวจของหน่วยงานอนุรักษ์ศิลปกรรมสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นได้ระบุว่าพื้นที่บริเวณชุมชนที่พบแหล่งเตาโดยเฉพาะบริเวณลาดเนินสองฝั่งเป็นดินสีเหลืองแดงปกคลุมหนาประมาณ 20 - 30 เซนติเมตร ส่วนที่ราบมีดินตะกอน ลำน้ำที่บวมอยู่ไม่มากนัก ลึกลงไปเป็นดินเหนียวสีเหลืองนวล พืชพรรณไม้เป็นไม้เบญจพรรณและป่าไผ่ริมน้ำตามที่ลาดมักพบเนินดินรูปทรงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางระหว่าง 4 - 6 เมตร

คล้ายจอมปลวกปรากฏอยู่ทั่วไป พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกไถพรวน เนินดินหลายแห่ง ถูกเลื่อนลงจนราบเรียบ บางแห่งพบก้อนดินเผา เศษเครื่องเคลือบกระจัดกระจายปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ตามริมฝั่งร่องน้ำห้วยปวนยังพบ บ่อขนาดใหญ่หลายแห่ง จากการตรวจสอบชั้นดินที่ขอบบ่อ พบว่าลึกลงไป จากชั้นดินประมาณ 20 - 50 เซนติเมตร เป็นชั้นดินเหนียว สีเหลืองนวล บ่อดังกล่าวนี้ เป็นแหล่งที่ช่างปั้นภาชนะดินเผาชุดเอาดินเหนียวไปใช้เป็นวัตถุดิบ ในการปั้นภาชนะต่างๆ บนฝั่งห้วยปวนใกล้ๆ กับบ่อน้ำมีแนวคันดินขนาดกว้าง 1 - 1.5 เมตร ปัจจุบันบางส่วนชาวบ้านบ่อสวกใช้เป็นแนวคันนา (หน่วยอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, 2555: 109)

แหล่งเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน

รูปแบบเครื่องเคลือบดินเผาและลักษณะเฉพาะของแหล่งเตา บ่อสวก ได้แก่ เครื่องเคลือบประเภทขาม ซึ่งพบว่า มีสองลักษณะคือ ขามแบบ ก้นลึก มีฐานเตี้ย ปากกว้างขอบปากตรงหรือผายออกเล็กน้อย และขามประเภท ก้นกว้างเตี้ยมีฐาน ปากกว้างขอบปากหักแบะออกปลายขอบปากเป็นปมม้วนเข้า ลักษณะคล้ายจานทรงสูง เครื่องเคลือบรูปทรงประเภทครก สำหรับบดยา ส่วนใหญ่เป็นครกก้นแคบ ไม่มีฐาน ลำตัวกว้าง ผายออกจนถึงส่วนขอบปากส่วน ก้นหนามาก และเครื่องเคลือบประเภทไห ซึ่งพบว่ามียูสองแบบ คือ ไททรงสูง ขอบปากปานผายออกคล้ายปากแตร ขอบปากชั้นเดียว และไหทรงเตี้ยคอสั้น

มีขอบปากสองชั้น ส่วนกันมักจะแบนเรียบ นอกจากนี้ยังพบ ก็ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้รองภาชนะในเตาเผาอีกเป็นจำนวนมาก

กระบวนการผลิตเครื่องเคลือบของแหล่งเตาบ่อสวกนั้น มีลักษณะเฉพาะทั้งรูปร่างของภาชนะรวมถึงลักษณะเนื้อดินและน้ำเคลือบที่สามารถบ่งบอกลักษณะเฉพาะของแหล่งเตาแห่งนี้ด้วยเหตุผล คือ ทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่นำมาใช้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาบ่อสวกนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อดินที่มีสีเทาอมน้ำตาล อาจจะเป็นเพราะเนื่องด้วยอุณหภูมิที่ใช้ในการเผาจึงทำให้เนื้อดินจะไม่แกร่งมากนัก สีเทาอมน้ำตาลดังกล่าวอาจเป็นเพราะเผาสุกไม่ทั่วถึงกัน เนื้อดินค่อนข้างหยาบบางชิ้น มีร่องรอยของการผสมด้วยทรายละเอียด มีรูพรุนมากความสามารถในการดูดซึมน้ำปานกลาง ซึ่งพบมากในภาชนะที่เป็นไห ภาชนะบางชิ้นพบว่ามีส่วนผสมของหินบดสีขาวและดำปนอยู่ การมีส่วนผสมของหินบดสีดำสันนิษฐานว่าแหล่งดินเหนียวที่เป็นวัตถุดิบใช้ปั้นขามเนื้อดินไม่แกร่งในกลุ่มแรกคงมาจากบริเวณใกล้ๆ ร่องน้ำห้วยปวนนี้เอง แต่แหล่งวัตถุดิบของขามเคลือบเนื้อดินแกร่งมากในกลุ่มหลังอาจจะนำวัตถุดิบมาจากที่อื่น โดยลักษณะการขึ้นรูปภาชนะส่วนใหญ่จะใช้วิธีขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนมีการปั้นค่อนข้างหนา และมีน้ำหนักมากนอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้เทคนิคการขึ้นรูปด้วยวิธีการวิธีผสมการแต่งรูปบนแป้นหมุน

ลักษณะการเคลือบเทคนิคการเคลือบภาชนะของแหล่งเตาเผาบ้านบ่อสวกนั้นมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ส่วนใหญ่จะมีร่องรอยการปาดน้ำเคลือบออก กรณีขามบางใบจะปาดออกเฉพาะตรงกลางด้านในเป็นรูปร่างแหวน ส่วนกันด้านนอกไม่เคลือบ ลักษณะเคลือบด้านในเรียบเสมอกัน มีความมันวาวแต่ด้านนอกไม่ใส บางกลุ่มเคลือบผิวด้านนอกใสจนเห็นเนื้อดินชัดเจน ลักษณะหรือชนิดของน้ำเคลือบส่วนใหญ่เป็นแบบที่มีส่วนผสมซีเมนต์ ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ได้ 3 ลักษณะ กล่าวคือ ประเภทแรก เป็นเทคนิค

เคลือบสีเดียว ทั้งภายในและภายนอก หรือเคลือบเฉพาะด้านใน ด้านเดียวเป็นสีในชุดเทาอ่อน หรือเคลือบใสหรือเป็นสีเขียวมะกอกอ่อนๆ ภาชนะบางชิ้นมีลายตกแต่งเป็นลายกดประทับก่อนเคลือบอยู่ในขามด้วย ประเภทที่สองคือ เทคนิคการเคลือบสองสี เช่น ขามเคลือบทั้งด้านในและนอกต่างสีกัน สีเคลือบด้านนอก มักเข้ม ด้านและที่บ มีรอยขรุขระหรือเคลือบใสบางจนเห็นเนื้อดินชัดเจน ส่วนด้านในใสเรียบเป็นมัน และเทคนิคที่สาม ได้แก่ งานเขียนลายใต้เคลือบ เป็นขามกั้นแคบทรงสูง ขอบปากตรงหรือผายออกเล็กน้อย มีลายเขียนสีดำแบบลายพรรณพฤกษา ทั้งด้านในและด้านนอกขาม คล้ายงานเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเมืองวังและเครื่องสังคโลก(สายันต์ ไพรัชญา จิตร, 2554: 69-91)

ตัวอย่างภาชนะเครื่องปั้นเตาป่อสวก

ที่มา: <https://www.finearts.go.th>

แหล่งเตาสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เตาสันกำแพง ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ของล้านนาอีกแห่งหนึ่งโดยแหล่งเตาแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตชุมชนบ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในหุบเขาตามริมลำห้วยขนาดเล็กหลายสาย อันเป็นลำห้วยสาขาของลำน้ำฝาง และลำน้ำแม่ออน พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบเตาเผาโบราณจำนวนมากกระจายอยู่ในพื้นที่หลายตารางกิโลเมตร ปัจจุบันบริเวณที่พบแหล่งเตาเผาดังกล่าวมีสภาพที่เปลี่ยนไปจากเดิมเนื่องจากเหตุผล คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพที่พังทลายไปตามธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรและที่อยู่อาศัย นอกจากนี้เหตุผลสำคัญที่ทำให้แหล่งเตาแห่งนี้ถูกทำลายไปมากที่สุดคือการลักลอบขุดหาเครื่องเคลือบโบราณในอดีตซึ่งเป็นที่แสวงหาและต้องการของกลุ่มผู้สะสมวัตถุโบราณเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นของหายากและมีราคาสูงส่งผลทำให้ชาวบ้านทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่เข้ามาขุดค้นเครื่องปั้นดินเผาโบราณจากแหล่งเตาแห่งนี้มานานแล้ว

แหล่งเตาเผาสันกำแพง

ในปี พ.ศ.2527 - 2528 โครงการโบราณคดีประเทศไทยฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ดำเนินการสำรวจแหล่งเตาเผาและหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่บ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาเรื่องวิทยาการเตาเผา การหาแนว

ทางการป้องกันการลักลอบขุดทำลายแหล่งเตาเผาดังกล่าวไว้เป็นแหล่งโบราณคดีของชาติ การดำเนินงานครั้งนี้ได้สำรวจแหล่งเตาเผาสันกำแพงในพื้นที่ต่างๆ รวม 8 กลุ่มเตา คือ กลุ่มเตาบริเวณห้วยป่าไร่ ห้วยบวกปิน ดอยโตน ห้วยปู่แหลม หุ่งโห้ง ต้นแหน ต้นจ๊ก และบริเวณเหล่าน้อย ในพื้นที่ประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร ได้พบหลักฐานซากเตาเผาเศษเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก จากการศึกษาขั้นต้น พบว่า ลักษณะเตาเผาทั้งหมดที่สำรวจพบเป็นเตาขุดในดิน ชนิดระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น แต่ละกลุ่มเตาผลิตเครื่องเคลือบแตกต่างกันไปจนอาจจะเรียกได้ว่า “เป็นกลุ่มเตาเฉพาะงาน” ผลผลิตสำคัญของกลุ่มเตาสันกำแพงนั้น พบว่า เป็นภาชนะเคลือบเขียวอ่อนตระกูลศิลาลด เครื่องเคลือบลายเขียนสีดำน้ำตาลใต้เคลือบใส โหเคลือบน้ำตาลและไหสองสี รวมถึงพระพุทธรูปดินเผาเนื้อแกร่ง(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 305-303)

ผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบจากแหล่งเตาสันกำแพงโดยทั่วไปเป็นภาชนะหลายรูปแบบได้แก่ ขาม จาน ถ้วย พาน ขวดหรือแจกัน ขวดหรือไหปากแคบ ไหปากบานขนาดใหญ่ ตะเกียง ตะคันหรือผางประทีปขนาดเล็ก ตุ๊กตารูปสัตว์ดินเผา และพระพุทธรูปดินเผา ผลิตภัณฑ์รูปแบบสำคัญๆ ได้แก่ ถ้วย ขาม จาน พานและไห มีทั้งประเภทเนื้อแกร่ง และแบบเผาไฟต่ำ

ลักษณะรูปแบบของเตาเผาแหล่งเตาสันกำแพงเป็นเตาเผาประเภทระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น มี 2 ลักษณะ คือ

1. เตาดินโครงสร้างผนังโอบยาดินเหนียว พบในบริเวณกลุ่มเตาห้วยป่าไร่ หุ่งโห้ง ห้วยบวกปิน ห้วยปู่แหลม ต้นแหน ต้นจ๊ก ดงคำและวัดเชียงแสน ขนาดเตามีความยาวประมาณ 2 - 3 เมตร ความกว้างประมาณ 1 - 2 เมตร เตานี้สร้างขึ้นอยู่ตามเนินดินริมลำห้วยหรือร่องน้ำ โดยหันปล่องระบายควันไฟขึ้นสู่เนินดินเสมอ วิธีการสร้างเตานี้ทำได้สองลักษณะคือ ลักษณะแรกใช้วิธีขุดเจาะเป็นโพรงรูปเตาเข้าไปในเนินดินริมลำห้วย คล้ายกับการสร้างเตาขุด แล้วเอาดินเหนียวผสมทรายหยาบๆ โอบฉาบเป็นผนังเตา

และปล่องระบายควันไฟ อีกลักษณะหนึ่งคือ การขุดเนินดินบริเวณที่จะสร้างเตาให้เป็นหลุมความยาวใกล้เคียงกับตัวเตาที่จะสร้างแล้วสร้างโครงผนังเตาเป็นหลังคาทรงไม่ไผ่ จากนั้นเอาดินเหนียวผสมทรายหยาบทับลงตามรูปเตา ทั้งไว้จนแห้งจึงเผาสุ่มให้โครงสร้างดินเหนียวแข็งอยู่ตัว โดยเตาทั้งสองลักษณะพื้นเตาส่วนใหญ่เป็นพื้นดินเหนียวอัดแข็งและเรียบ ลักษณะเอียงลาดจากปากเตาขึ้นสู่ปล่องในระดับตั้งแต่ 8 องศา 18 องศา 35 องศา มีช่องใส่ไฟแคบและไม่สูงมากนัก ในการเผาเตาลูกหนึ่งสามารถบรรจุภาชนะประเภทจาน ชาม ไหขนาดกลางได้คราวละประมาณ 250 ใบ และดูเหมือนว่าคุณภาพของเตาชนิดนี้ไม่ดีนัก เพราะพบเศษเครื่องเคลือบที่เสียหายบิดเบี้ยว เสียรูปทรง เนื่องจากอุณหภูมิสูงเกินไปและเผาเคลือบไม่สุกจำนวนมากในบริเวณรอบๆ เตาเผา มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าเตาเผาในกลุ่มนี้มีขนาดเล็กและแคบมาก โดยเฉพาะช่องใส่ไฟเล็กมากดังนั้นในการบรรจุภาชนะที่เผาแล้วออกจากเตา คงใช้วิธีเจาะผนังหลังคาเตาทุกครั้ง ซึ่งในการสำรวจแหล่งเตาสันกำแพง ก็พบว่าเตาเผาโครงสร้างดินเหนียวทุกลูกมีสภาพผนังหลังคาชำรุดเปิดโล่งอาจจะเป็นไปได้ตามข้อสันนิษฐานนั้น

2. เตาสันกำแพงอีกแบบหนึ่งคือเตาที่ก่อขึ้นจากอิฐเป็นผนังแล้วโอบฉาบด้วยดินเหนียวซึ่งพบในกลุ่มเตาบริเวณจำป่าบอนและกอบง แหล่งเตาดังกล่าวมักมีที่ตั้งอยู่ตามเนินดินริมลำห้วยหนองน้ำหรือร่องน้ำเช่นเดียวกันกับแบบแรก ส่วนของรูปแบบของการเรียงภาชนะในแหล่งเตาสันกำแพง พบว่ามีการใช้ก๊ท้อ ทรงคล้ายฐานบาตรและก๊ท้อทรงกระบอก จำนวนมากที่ท้อดังกล่าว ใช้ตั้งรองรับภาชนะในเตาเผาภาชนะประเภทชามและจานเคลือบที่วางซ้อนบนปลายก๊ท้อนั้น ตั้งเรียงแบบปากประกบปากกันซ้อนกันขึ้นไปเป็นแถวๆ ซึ่งจะทำให้สามารถบรรจุภาชนะได้จำนวนมากในการเผาแต่ละครั้ง ชามหรือภาชนะที่ซ้อนอยู่บนก๊ท้อ ได้รับความร้อนสม่ำเสมอทุกด้าน และ

ไม่สัมผัสกับทรายหรือดินบนพื้นเตาด้วย ลักษณะการใช้ก็ต่อตักกล่าวเป็นรูปแบบที่พบได้ในแหล่งเตาล้านนาทั่วไปและแหล่งเตาสุโขทัย

เนื้อดินที่ใช้ผลิตเนื้อดินเครื่องเคลือบของแหล่งเตาสันกำแพงนี้ส่วนมากมีเนื้อดินแกร่ง หยาบ มีส่วนผสมทรายหยาบในปริมาณสูง มีรูพูนมาก สีเทาเข้ม สีเทาจาง สีน้ำตาลซีดมาก ด้วยการเป็นแหล่งเตาขนาดใหญ่ จึงมีรูปแบบลักษณะการตกแต่งและการเคลือบหลากหลายประเภทโดยผู้เขียนได้สรุปรูปแบบลักษณะการตกแต่งและการเคลือบที่เป็นลักษณะอันโดดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาสันกำแพงไว้ดังนี้

1. งานเครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบเขียว ซึ่งภาชนะที่พบส่วนใหญ่จะเป็นงานที่เคลือบด้วยเขียวอ่อน สีเขียวนวล สีเขียวอมน้ำเงิน ในภาชนะประเภทชามและจานมักทำลวดลายชุดขีด ใต้เคลือบเป็นรูวงกลม ลายลูกคลื่น ปาดแต่งผนังด้านข้างชามด้านในเป็นลอนคลื่นตามแนวดิ่ง นอกจากนั้นยังมีลายประทับเป็นจุดๆ รูปดอกจันทน์ รูปคล้ายดาว พบทั่วไป แต่ชามกลุ่มหนึ่งพบในกลุ่มเตาบริเวณห้วยบวกปิ่น มีลายประทับรูปปลาคู่ ตรงกลางชามและเคลือบสีน้ำตาลอมเขียว สีเหลืองอมน้ำตาล ซึ่งรูปแบบงานลักษณะดังกล่าวถือเป็นอัตลักษณ์ของแหล่งเตาสันกำแพงได้อย่างชัดเจนและไม่พบรูปแบบดังกล่าวในแหล่งเตาอื่นๆของภาคเหนือส่วนภาชนะประเภทไห กระปุก ขวด ตะเกียง ส่วนมากทำลายก่อนเคลือบ แต่ก็พบบ้างที่ลายปั้นแปะเป็นตุ้มแหลมรอบส่วนไหล่ของไหขนาดกลาง

2. งานประเภทเขียนลายสีน้ำตาลใต้เคลือบ เป็นผลิตภัณฑ์ที่พบมากรองจากประเภทเคลือบสีเขียวโดยเฉพาะในภาชนะรูปแบบชามและจานมีการเขียนลวดลายตกแต่งมากกว่าภาชนะรูปแบบอื่นๆ จากนี้ยังใช้ลวดลายปลาคู่เขียนกลับหัวกลับหางตรงกลางชามหรืองานสัญลักษณ์หยินหยาง นอกจากนี้ยังมีลายพฤกษา ลายประดิษฐ์ต่างๆ ลายวงกลมซ้อนกัน หลากวง หลายก้านขจรระหว่างเส้นขนาน ซึ่งลายก้านขดมักเขียนไว้บริเวณขอบ

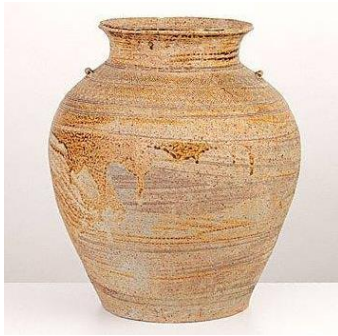
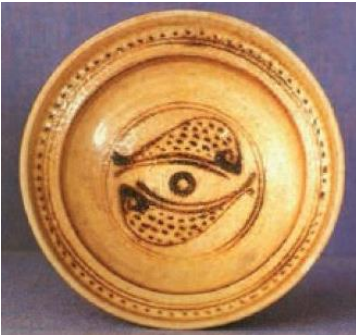
พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ปากชาม โดยรอบการเขียนลวดลายมีทั้งด้านในและด้านนอกชาม บางครั้งก็มีการเขียนลวดลายรูปสัตว์และคนบนภาชนะ

3. ประเภทเคลือบสีน้ำตาล ส่วนมากเป็นภาชนะประเภทไหขนาดต่างๆ กระปุกขนาดเล็ก ขวด หรือไหปากแคบ ไหน้ำผึ้ง ไหตอง ที่มีลักษณะขอบปาก 2 ชั้น นอกจากนี้ยังพบตะคันหรือฝางประทีป ที่ใช้เทคนิคการเคลือบแบบเดียวกัน

4. ประเภทเคลือบสองสี พบในภาชนะประเภทไหขนาดใหญ่ มีการทำลวดลายพิเศษ ที่ขอบปากและคอกมักเคลือบสีเขียวอ่อน สีเขียวवल ในขณะที่ตั้งแต่ส่วนไหล่ลงไปจรดก้นเคลือบสีน้ำตาล(ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2503: 144-160)

ตัวอย่างภาชนะเครื่องปั้นเตาสันกำแพง

ที่มา: เพจเฟซบุ๊ก เผยแพร่ข้อมูล ภาชนะดินเผา

แหล่งเตาโป่งแดงหรือเตาเมืองพาน จังหวัดเชียงราย

แหล่งเตาโป่งแดงหรือแหล่งเตาเมืองพาน เป็นกลุ่มแหล่งเตาโบราณที่มีสภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่กลางทุ่งนา ห่างจากหมู่บ้านใหม่หนองผักจิก บ้านโป่งแดงและบ้านจำปู ตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย แหล่งเตาแห่งนี้ได้รับการสำรวจโดย หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ เข้าไปทำการสำรวจและขุดค้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2513 - 2514 ได้พบแหล่งเตาเผาโบราณก่อด้วยอิฐประมาณ 14 เตา และได้เคลื่อนย้ายเตาเผาลูกหนึ่งมาประกอบใหม่จัดแสดงไว้กลางแจ้งบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ.2527 โครงการโบราณคดีประเทศไทยได้ดำเนินการสำรวจเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งได้เก็บตัวอย่างผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบจากแหล่งเตากับได้ศึกษาสภาพเตาเผาในแหล่งเตาด้วย ผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบของแหล่งโป่งแดงหรือ เตาพาน พบมากที่สุดคือ เครื่องเคลือบสีเขียวอ่อนในตระกูลสีตาล

แหล่งเตาพาน (เตาโป่งแดง) หน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

รูปแบบเตาเผาโป่งแดง หรือเตาเมืองพานเป็นเตาก่ออิฐบนดิน ชนิดระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น ตัวเตาและปล่องระบายควันไฟก่อด้วยอิฐ หรือดินดิบรูปโค้งพื้นเตาเป็นทรายหยาบ ทิศทางการวางตัวของเตาไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ส่วนมากจะหันปล่องเข้าหากันเป็นกลุ่มๆ เตาที่ยังคงสภาพสมบูรณ์มีขนาดความยาวตั้งแต่ช่องใส่ไฟถึงปล่องระบายควันไฟ 4 ถึง 6 เมตร ความกว้างของเตาบริเวณตรงคั่นกันไฟประมาณ 3 เมตร ปล่องระบายควันไฟมีขนาดเส้นผ่าน

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ศูนย์กลางราว 1 เมตร อีกทั้งยังพบว่าในบริเวณเนินดินเดียวกัน มีการสร้างเตาซ้อนทับกัน 2 - 3 ครั้ง เป็นอย่างน้อย ลักษณะรูปแบบเตาเผาและโครงสร้างคล้ายกับเตาอิฐบนดินรุ่นแรกๆ ที่พบในแหล่งเตาบ้านเกาะน้อยศรีสันดาลัย รูปแบบการเรียงภาชนะในเตาเผา จะมีอุปกรณ์รองรับภาชนะในเตา คือ กี่ท่อ ขนาดต่างๆ มีเนื้อดินเผาหยาบผสมหินบดและวัสดุทนไฟอื่นๆ ปั้นเป็นท่อกลวง ความสูงหลายระดับ กี่ท่อจำนวนมากเมื่อชำรุดแตกหักถูกนำกลับมาซ่อมแซมใช้อีกหลายๆ ครั้งสังเกตได้จากมีการปั้นวงแหวนดินเสริมบนปลายกี่ย่อกี่ท่อชำรุด

รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบของแหล่งเตาเมืองพานมีลักษณะและคุณภาพของผลิตภัณฑ์คล้ายคลึงกับผลิตภัณฑ์สังคโลก เนื้อดินเผาไฟแกร่งมากสีเทาขาวแกมชมพูอ่อน ในส่วนบริเวณที่ไม่เคลือบซึ่งส่วนใหญ่คือบริเวณก้นภาชนะที่ถูกความร้อนและเปลวไฟมากๆ จะมีสีชมพูเข้มจนถึงสีแดงอิฐเคลือบใสสีเขียวอ่อน เคลือบแตกรานเล็กๆ ทั่วไป การเคลือบมักเคลือบทั้งผิวด้านในและด้านนอก เว้นไว้ที่บริเวณส่วนก้นหรือส่วนฐาน ซึ่งเป็นที่สัมผัสกับกี่ย่อกี่ท่อหรือพื้นเตา ชามและจานส่วนมากมีลายชุดขีดรูปกลีบดอกไม้ วงกลมตรงกลางชามก่อนเคลือบ ส่วนภาชนะประเภทไหเคลือบสีเขียวอ่อน (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 373-379)

ตัวอย่างภาชนะเครื่องปั้น แหล่งเตาพาน (เตาโปงแดง)

ที่มา: เพจเฟซบุ๊ก เผยแพร่ข้อมูล ภาชนะดินเผา

แหล่งเตาเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

เมืองพะเยาหรือเมืองภูมามยาว เป็นเมืองโบราณที่เคยปกครองตนเองเป็นแคว้นแคว้นหรือรัฐอิสระ ซึ่งพบตำนานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงให้เห็นที่มาของเมืองโบราณแห่งนี้ว่ามีอายุในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ต่อมาภายหลังได้ถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อมาเมืองพะเยาเคยเป็นเมืองที่มีความสำคัญโดยเฉพาะในช่วงของพระเจ้าติโลกราชถึงช่วงพญาเมืองแก้ว ซึ่งเมืองพะเยาถือได้ว่ามีความเจริญถึงขีดสุดอีกทั้งยังได้รับอิทธิพลงานศิลปะแบบสุโขทัยและอยุธยาเข้ามาผสมผสานกลายเป็นศิลปกรรมแบบท้องถิ่น ส่งผลให้งานศิลปะแบบพะเยามีอัตลักษณ์เฉพาะที่แสดงออกถึงตัวตนอย่างชัดเจน โดยเฉพาะงานแกะสลักพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างแบบพะเยา นอกจากนี้ยังพบหลักฐานที่สะท้อนถึงพัฒนาการของบ้านเมืองโดยเฉพาะคูน้ำ - คันดิน และกลุ่มโบราณสถานที่พบจำนวนมากรอบกว๊านพะเยา นอกจากนี้ยังพบว่ามีความหนาแน่นที่จมอยู่ใต้กว๊านพะเยาในส่วนแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเมืองพะเยานั้นพบแหล่งเตาโบราณขนาดใหญ่ จำนวน 2 แหล่ง อันได้แก่

1. แหล่งเตาม่อนออม แหล่งเตาแห่งนี้ตั้งอยู่ที่ลาดเชิงเขาเตี้ยๆ ที่เรียกกันว่า “ม่อนออม” บนฝั่งด้านใต้ของห้วยแม่ต๋ำ ลำน้ำสาขาของกว๊านพะเยา ในท้องที่บ้านบัว ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ห่างจากตัวจังหวัดพะเยาไปทางทิศใต้ประมาณ 20 กิโลเมตร และเหนือแหล่งเตาขึ้นไปประมาณ 2 กิโลเมตร มีเมืองโบราณขนาดใหญ่ ชื่อเวียงบัว ส่งผลให้บางครั้งมักจะนิยมเรียกแหล่งเตาม่อนออม นี้ว่ากลุ่มแหล่งเตาเวียงบัว ผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลผลิตเครื่องปั้นดินเผาในแหล่งเตาม่อนออม ส่วนใหญ่เป็นภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งมีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ เครื่องเคลือบในแหล่งเตาม่อนออม ชนิดที่มีลักษณะเด่นคือ ขามหรือจานปากกว้าง ก้นกว้าง ลักษณะรูปทรงคล้าย

งานในแหล่งเตาสันกำแพงเคลือบสีน้ำตาลแกมเขียว มีลายประทับที่กลางขาม เป็นรูปปลาสองตัว ข้างขามด้านในชุดเป็นร่องตามแนวตั้งโดยรอบ โดยรวม คล้ายกับเครื่องถ้วยขามแบบที่พบในแหล่งเตาสันกำแพง

2. แหล่งเตาห้วยแม่ตำ มีหลักฐานร่องรอยการผลิตเครื่องปั้นดินเผา อยู่บนสองฝั่งลำห้วยแม่ตำ ในท้องที่บ้านหนองแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ห่างจากศูนย์กลางจังหวัดพะเยา ไปตามทางหลวง สายพะเยา - งาว ประมาณ 10 กิโลเมตร ผลผลิตเครื่องเคลือบที่สำคัญของ แหล่งเตาห้วยแม่ตำ คือ เครื่องเคลือบสีฟ้าจางๆ สีขาวนวล ลักษณะเคลือบขุ่น เคลือบสีเหลืองแกมฟ้าอ่อน ได้แก่ ภาชนะรูปแบบถ้วย ขาม โถมีฝาปิด กระปุก ลักษณะเนื้อดินสีขาวนวล เนื้อละเอียด และบางกลุ่มเนื้อหยาบ สีน้ำตาลคล้ำ เครื่องเคลือบสีนวลมีลักษณะคล้ายเครื่องเคลือบจากแหล่งเตา เมืองน่านที่บ้านบ่อสวก และเครื่องเคลือบจากแหล่งเตาเวียงกาหลง

สำหรับรูปแบบเตาของแหล่งเตาโบราณเมืองพะเยาทั้งสองแห่งนั้น จากการสำรวจของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ดำเนินการสำรวจแหล่งเตา ทั้งสอง เมื่อ พ.ศ.2529 ในการสำรวจไม่พบซากเตาเผาที่คงรูปร่างอยู่เลยพบ เพียงก้อนดินเผาโครงสร้างเตาที่ถูกขุดทำลายไปแล้วจำนวนมาก โดยสันนิษฐานว่า ลักษณะเตาเผาเมืองพะเยาทั้ง 2 แหล่งนี้มีรูปแบบเป็นเตา โครงสร้างผนังดินดิบโยกยาดินเหนียวทั้งหมด ซึ่งหลักฐานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า แหล่งเตาเผา 2 แหล่งนี้ น่าจะเป็นเตาในดินชนิดระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น โครงสร้างผนังโยกยาดินเหนียว เช่นเดียวกับเตาเผาที่พบในแหล่งเตาสันกำแพง (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 380-386)

ตัวอย่างภาชนะเครื่องปั้น แหล่งเตาเมืองพะเยา

ที่มา: <https://www.museumthailand.com>

แหล่งเตาอินทิลเมืองแกน จังหวัดเชียงใหม่

แหล่งเตาเผาอินทิลเมืองแกน เป็นแหล่งเตาเผาโบราณอีกแห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ชุมชนบ้านสันป่าตอง บ้านมีดกา เขตตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยชื่อแหล่งเตาแห่งนี้ ศาสตราจารย์สายัณห์ ไพโรชาญจิตร เป็นผู้กำหนดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2539 เพื่อใช้เรียกตำแหน่งกลุ่มเตาดังกล่าว ซึ่งตั้งอยู่ในเขตตำบลอินทิล ซึ่งต่อมาพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของเขตการปกครองของเทศบาลตำบลเมืองแกนพัฒนา โดยทางเทศบาลได้เล็งเห็นคุณค่าของแหล่งเตาแห่งนี้จึงได้จัดสรรงบประมาณในการซื้อที่ดินบริเวณพื้นที่แหล่งเตา เพื่อนำมาใช้เป็นสถานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีท้องถิ่นรวมถึงการลงทุนเพื่อการอนุรักษ์และจะทำการเป็นพิพิธภัณฑ์แหล่งเตาบนพื้นที่ดังกล่าว นับเป็นหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งแรกที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเรียกแหล่งเตาโบราณกลุ่มนี้ว่า เตาอินทิลเมืองแกน

จากหลักฐานที่ค้นพบและการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ พบว่า แหล่งเตาแห่งนี้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 โดยแหล่งเตาเผา อินทิลเมืองแกนนี้อาจเป็นแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของ ภูมิภาคล้านนาซึ่งถือว่าการค้นพบแหล่งเตาเผาแบบล้านนาที่มีความ สมบูรณ์อีกแห่งหนึ่ง สภาพของเตาเผาถูกตะกอนดินทับถมจนท่วมพื้นที่แหล่ง เตาซึ่งต่อมาเจ้าของที่ดินได้ค้นพบปากปล่องของเตาเผาโดยบังเอิญและได้แจ้ง มายังหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติเชียงใหม่รวมถึงหน่วยงานสถานศึกษาจากหลายสถาบัน มหาวิทยาลัย ราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ หน่วยงานอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากในการร่วมสำรวจศึกษาแหล่งเตาแห่งนี้ ซึ่งพบตำแหน่งเตาเผาโบราณจำนวน 5 เตา อีกทั้งยังพบหลักฐานผลิตภัณฑ์ เครื่องถ้วยชามของแหล่งเตาแห่งนี้ ซึ่งประกอบด้วยถ้วยชามเนื้อแกร่งชนิด เคลือบสีเขียวอ่อนหรือแบบเทคนิคสีตาลชนิดเคลือบสีน้ำตาลแกมเขียวและ ชนิดเคลือบ 2 สี คือ สีน้ำตาลและสีเขียวอ่อนรูปแบบลักษณะภาชนะส่วนใหญ่ หรือเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยชามที่มีคุณภาพดีสามารถเทียบได้กับเครื่องถ้วย ชามสังคโลกของสุโขทัย และกลุ่มแหล่งเตาเมืองพานโดยใช้วัตถุดิบ คือ ดินขาว ซึ่งมีคุณภาพดีค้นหาได้จากภายในพื้นที่ลักษณะรูปแบบภาชนะที่พบจากการ สำรวจในครั้งนั้น ได้แก่ ไห ชาม จาน โถ ผอบและอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก (สายันต์ ไพเราะจูจิตร, 2554: 242-284)

แหล่งเตาห้วยน้ำหยวก จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในกลุ่มบรรดาแหล่งเตาเผาโบราณที่ค้นพบในภาคเหนือชั้น แหล่งเตาเผาโบราณที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือที่เรียกกันว่า แหล่งเตาห้วยน้ำหยวก ถือเป็นแหล่งเตาที่มีขนาดเล็กที่ผลิตสินค้าสำหรับใช้ใน ท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียง จากการดำเนินการสำรวจโดยโครงการโบราณคดี

ประเทศไทย(ภาคเหนือ) เมื่อปี พ.ศ.2526 ซึ่งมีมูลเหตุที่ชี้นำไปสู่การค้นพบแหล่งเตาห้วยน้ำหยวกแห่งนี้ คือ เจ้าหน้าที่โครงการ ได้ประสบปัญหาสำคัญประการหนึ่ง ในการตีความแหล่งที่มาของเศษเครื่องเคลือบสีเขียวเข้มจำนวนมากที่พบในการสำรวจแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งพบว่าเศษภาชนะดังกล่าวไม่ใช่ผลผลิตจากแหล่งเตาที่พบในกลุ่มเตาล้านนา เมื่อเจ้าหน้าที่โครงการ ได้เข้าไปทำการสำรวจในท้องที่อำเภอขุนยวม ก็พบเศษเครื่องเคลือบกลุ่มนี้มากขึ้น ปัจจุบันยังคงเหลือซากเตาโบราณอยู่ในพื้นที่เขตป่าชุมชนในเขตเทศบาลตำบลขุนยวม จากการสำรวจ และลงพื้นที่ของผู้เขียนรวมถึงการสืบค้นข้อมูลพบว่า แหล่งเตาแห่งนี้มีที่มาจากชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเขตอำเภอขุนยวม ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ผ่านมา

พัฒนาการของแหล่งเตาห้วยน้ำหยวกนั้น ท่านพระครูอนุสรณศาสนกิจอดีตเจ้าอาวาสวัดม่วยต่อ ได้ให้ข้อมูลไว้ว่าแหล่งเตาแห่งนี้กำเนิดขึ้นจากบรรพบุรุษของ ท่านเอง โดยสามารถลำดับย้อนกลับไปได้ถึง 2 ชั่วอายุคน โดยทั้งหมดเป็นสามคนพี่น้องที่ชำนาญในการทำเครื่องเคลือบ โดยทั้งสามเป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองนาย ในเขตรัฐฉาน เมื่อราว พ.ศ.2444 โดยพี่คนโตไปตั้งเตาเผาผลิตเครื่องเคลือบบริเวณประตูช้างเผือก เมืองเชียงใหม่ คนกลางและคนเล็กตั้งถิ่นฐานและผลิตเครื่องเคลือบที่อำเภอขุนยวม ในส่วนของกระบวนการและขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาแห่งนี้ ท่านพระครูอนุสรณศาสนกิจได้ให้ข้อมูลเป็นลำดับไว้ว่า เริ่มจากการปั้นภาชนะ ถ้าเป็นภาชนะบาตรก็ขึ้นรูปด้วยมือไม้ไม้แป้นและหินช่วยตกแต่งภาชนะทรงสูง เช่น แจก้น น้ำตัน จะปั้นทีละส่วนแล้วนำมาต่อกันโดยมีแป้นหมุนเป็นตัวช่วย การเอาภาชนะออกจากไม้แป้นใช้ด้ายตัดปาดกันภาชนะออกจากไม้แป้น เมื่อขึ้นรูปและตกแต่งเรียบร้อยแล้วจึงนำไปผึ่งในที่ร่มจนแห้งสนิท โดยวัสดุสำคัญคือดินที่นำมาใช้ปั้นเป็นภาชนะและทำน้ำเคลือบ ขุดมา

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

จากลำห้วยและที่อื่นๆ ซึ่งอยู่ห่างไม่กี่กิโลนัก เอาดินมาตากให้แห้งตำให้ละเอียด นำมาร่อนจนไม่มีสิ่งอื่นเจือปน รุ่งเช้าจึงนำดินมานวดไล่อากาศและให้เนื้อดินเข้ากัน จากนั้นนำไปปั้นได้เลย ในส่วนการเตรียมน้ำเคลือบทำโดยเอาไม้กูดหรือไม้แหวมาเผาเอาขี้เถ้าไปผสมกับดินปนทราย ในอัตราส่วน ขี้เถ้า 1 ส่วน ต่อดิน 2 ส่วน ใส่ น้ำคนให้เข้ากันจนเป็นของเหลวข้นๆ ใช้เป็นน้ำเคลือบได้ การเคลือบใช้วิธีจุ่มและเอาผ้าชุบน้ำดินทาลงบนภาชนะ แล้วเอาไปผึ่งให้แห้ง แล้วจึงนำเอาไปเผา

ส่วนการสร้างเตา ได้เลือกพื้นที่ริมลำห้วยขุดดินตรงที่เนินให้เป็นหลุมรูปเตา แล้วจึงต่อเรียงก้อนดินดิบ เชื่อมประสานด้วยน้ำดินเหลวๆ ลักษณะเตามีช่องใส่ไฟ ห้องเผาไหม้ พื้นที่วางภาชนะจะลาดเอียงจากปล่องระบายควันไหลลงไปสู่ห้องเผาไหม้ เตาที่ทำในครั้งนั้นมี 3 เตา เตาเผาไม่มีหลังคาคลุม ในการเผาแต่ละครั้งต้องมีการซ่อมเตาด้วยทุกครั้ง การเผา การเผาจะเป็นการเผาเพียงครั้งเดียว คือ เมื่อชุบน้ำเคลือบและผึ่งจนแห้งแล้วก็เอาเข้าเตาเผาเลย เชื้อเพลิงที่ใช้ในการเผา คือ ไม้สนที่ไม่มียางและไม้ไผ่แห้ง ใช้เวลาเผาานาน 8 - 10 ชั่วโมง 2 วัน มีช่องที่ปิดเบี้ยวเสียหายบ้างเหมือนกัน ซึ่งจะผลิตเครื่องเคลือบดินเผาจะทำเพียงปีละ 1 ครั้ง คือ ช่วงออกพรรษา (กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533)

รูปแบบผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาห้วยน้ำหยมมีทั้งผลิตภัณฑ์ประเภทของเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบที่ผลิตขึ้นเป็นภาชนะรูปทรงต่างๆ เช่น บาตรดินเผาไม่เคลือบ น้ำตื้นรูปทรงต่างๆ แจกันทรงสูง กระโถน อ่างมีหู ขาม ผางประที่ขนาดเล็ก ในกรณีงานเคลือบมักจะมีการทำลายชุดขีดหรือการประทับจากแม่พิมพ์ลงไปบนเนื้อดินก่อนการเคลือบ นอกจากนี้ภาชนะที่กล่าวมาข้างต้นยังพบว่ามียูริสตีร์ต่างๆ ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือเป็นของเล่นสำหรับเด็กในอดีต

ตัวอย่างภาชนะเครื่องปั้น แหล่งเตาหัวน้ำหยวก

ที่มา: ฐาปกรณ์ เครือระยา

สภาพแหล่งเตาหัวน้ำหยวก อำเภอขุนยวมในปัจจุบัน

บทบาทเครื่องปั้นดินเผากับบริบทสังคมและวัฒนธรรมล้านนา

บทบาทต่อสังคมวัฒนธรรม

เครื่องปั้นดินเผาถือเป็นนวัตกรรมที่สะท้อนถึงพัฒนาการความเจริญและอารยธรรมของอาณาจักรล้านนา เครื่องปั้นดินเผาได้เข้ามามีบทบาทในทุกกิจกรรมของวิถีชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนา จากการค้นทางโบราณคดีในพื้นที่ภาคเหนือพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ มากมายรวมถึงเครื่องปั้นดินเผาประเภท พระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผาเป็นจำนวนมากสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนามีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามายาวนาน นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทตุ๊กตาที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารโบราณหรือตำนานต่างๆ ที่กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อของชาวล้านนาที่มักกล่าวระบุถึงการผสมผสานคติความเชื่อทั้งสองซึ่งส่งผลอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของผู้นับชาวล้านนาและเป็นมูลเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดศิลปะ ประเพณี พิธีกรรมที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมล้านนานั้นเอง

นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะสำหรับการใช้งานในครัวเรือน อันได้แก่ ถ้วย ขาม หม้อไหต่างๆ ซึ่งภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ เหล่านี้เป็นภาพสะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านอาหาร รูปแบบการปรุง การสะสมอาหารและการถนอมอาหารหรือแม้กระทั่งการใช้งานเพื่อบรรจุเก็บเครื่องปรุงซึ่งเป็นของจำเป็นในครัวเรือน เช่น น้ำตาล เกลือ

กะปิ น้ำปลา พริกแห้ง กุ้งแห้ง หอม กระเทียม ฯลฯ ซึ่งเครื่องปรุงเหล่านี้ส่วนใหญ่มักเป็นสินค้าที่มาจากต่างถิ่นเป็นสินค้าที่ส่งผ่านโดยพ่อค้ากองคาราวานสัตว์ต่างหรือกลุ่มเรือสินค้าที่เดินทางมาตามลำน้ำสายต่างๆ และนำสินค้าที่เข้ามาจำหน่ายในชุมชนบางครั้งสินค้าเหล่านี้มักจะถูกบรรจุไว้ในภาชนะเครื่องปั้นดินเผา มีคุณสมบัติในการกักเก็บอาหารหรือเครื่องปรุงเหล่านี้ให้ยาวนานไม่บูดหรือเน่าเสีย ที่สำคัญภาชนะเหล่านี้จะช่วยคงรสชาติอาหารสามารถเก็บไว้กินได้ตลอดทั้งปี

นอกจากความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผาในฐานะสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาเพื่อการอำนวยความสะดวกจนกลายเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เครื่องปั้นดินเผายังถูกนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายดังจะเห็นได้จากการใช้เครื่องปั้นดินเผาในการบรรจุศพทั้งแบบบรรจุลงทั้งร่างและแบบบรรจุกระดูก พิธีกรรมดังกล่าวพบหลักฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนกระทั่งถึงยุคสมัยล้านนายังพบหลักฐานมากมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมซึ่งนอกจากจะใช้เป็นภาชนะในการบรรจุศพหรือกระดูกยังพบว่า มีการฝังภาชนะดินเผาพร้อมกับอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ รวมถึงเครื่องประดับฝังลงไปพร้อมกับศพผู้ตายโดยมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำเอาภาชนะเหล่านั้นไปใช้ในโลกรหน้า ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เครื่องปั้นดินเผาที่พบในหลุมขุดค้นที่เป็นหลุมศพมีทั้งภาชนะดินเผาที่เชื่อว่าเป็นของใช้เดิมของผู้ตาย ซึ่งญาติพี่น้องอาจนำมาฝังรวมกับผู้ตายเป็นเจ้าของในกรณีนี้ 2 มีการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะแปลกตาโดยเป็นการสร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบในพิธีกรรมโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่นการจำลองวัตถุเงินตราสัตว์เลี้ยวหรืออื่นๆ และกรณีสุดท้ายคือเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นของใหม่และยังไม่เคยถูกใช้งานอีกทั้งยังพบว่า เป็นภาชนะที่มีคุณภาพและราคาสูงถูกซึ่งพบฝังรวมอยู่ในหลุมศพเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการแสดงสถานภาพทาง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

เศรษฐกิจและสังคมของผู้ตายได้เป็นอย่างดี นักโบราณคดีเชื่อว่าการฝังข้าวของเครื่องใช้ประเภทภาชนะเครื่องปั้นดินเผาไปพร้อมกับศพนั้น ถือเป็นภารกิจของเหล่านักรับศพ ทั้งนี้วัตถุที่ขุดพบพร้อมกับศพจะมีความแตกต่างกันไปตามยุคสมัย และสามารถชี้บ่งชี้ได้ว่าผู้ตายมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาใดของประวัติศาสตร์ จากเครื่องมือเครื่องใช้ที่ฝังลงไปพร้อมกับศพ การฝังศพพร้อมกับภาชนะเครื่องปั้นดินเผา อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับต่างๆ เป็นพิธีกรรมโบราณที่มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวยังคงอยู่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเห็นได้จากการนำข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตายใส่ลงไปในโลงศพก่อนการเผา หรือการเผากระดูกในวัฒนธรรมข่าจีนเพื่อให้ผู้ล่วงลับได้มีข้าวของเครื่องใช้ในโลงหน้า เป็นต้น

อิทธิพลศิลปะเครื่องถ้วยจีนต่องานศิลปะล้านนา

ประเทศจีนถือเป็นต้นแบบของอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบที่เก่าแก่ที่สุดของโลก โดยมีการพัฒนาการผลิตมาตลอดช่วงระยะเวลาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน อีกทั้งยังส่งผลต่อพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในช่วงสมัยราชวงศ์ซ่ง เป็นต้นมา อุตสาหกรรมเครื่องเคลือบของจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง มีการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้รับฟื้นฟูและบูรณะให้คืนสภาพเดิม จนกระทั่งในสมัยราชวงศ์หยวน ได้มีการจัดตั้งสำนักเครื่องลายครามผู้ผลิตที่เมืองจิ้งเต๋อเจิ้น และมีการพัฒนาทำให้เมืองจิ้งเต๋อเจิ้น กลายเป็นศูนย์รวมการผลิตเครื่องเคลือบของประเทศนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งเทคนิคการผลิตก็มีพัฒนาการความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในที่สุดจึงกลายเป็นศูนย์กลางแห่งเครื่องเคลือบดินเผาแหล่งอารยธรรมของโลก ในช่วงสมัยราชวงศ์ซ่งและหยวนนั้นมีแหล่งเตาสำคัญที่ผลิตสินค้าส่งออกต่างประเทศ ได้แก่ เตาเผาหลงฉวน เตาเผาจิ้งเต๋อเจิ้น เตาเผาเต๋อฮว่า เตาเผาฉวนโจว และเตาเผาแต้จิ๋ว เอาเหล่านี้ผลิตสินค้า

ประเภทเครื่องเคลือบสีลาตล เครื่องเคลือบสีลาตลขาว เครื่องเคลือบชิงฮวา เครื่องเคลือบเขียนสีดำได้ เครื่องเคลือบเครื่องเคลือบสีดำ เป็นต้น ซึ่งงานในยุคสมัยดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการการผลิตเครื่องปั้นดินโดยเฉพาะเครื่องสังคโลกของอาณาจักรสุโขทัย และเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มเตาล้านนา

ในส่วนเครื่องปั้นดินเผาของอาณาจักรล้านนานั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่มาของพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาที่ชัดเจนนักแต่มีการสันนิษฐานด้วยหลักฐานที่ค้นพบซึ่งตีความออกได้เป็น 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 แหล่งเตาเผาที่พบในล้านนา นั้นมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงหรือได้รับการถ่ายทอดมาจากเครื่องสังคโลกสุโขทัยเนื่องด้วยภูมิศาสตร์ที่มีอาณาเขตติดต่อกันไม่ไกลมากนัก อีกทั้งการเชื่อมความสัมพันธ์ด้านการทูตระหว่างล้านนากับสุโขทัย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นไปในเชิงบวก ก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยจะถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาประเด็นที่ 2 พัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาในแหล่งเตาล้านนานั้นคาดว่าเกิดจากกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา ผ่านเส้นทางกองคาราวานการค้าสัตว์ต่างและอาจบังเอิญได้พบกับแหล่งวัตถุดิบโดยเฉพาะดินที่มีคุณภาพดีจึงได้มีการตั้งถิ่นฐานการผลิตหรือการถ่ายทอดการผลิตสู่ชาวล้านนาซึ่งพบหลักฐานมากมายที่เชื่อมโยงหรือสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าว(ธัญกานต์ วงษ์อ่อน, 2562: 268)

เนื่องด้วยพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนล้านนามายาวนาน ส่งผลให้อาคารสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมส่วนใหญ่จึงเชื่อมโยงกับวิถีแห่งความเชื่อในพุทธศาสนาซึ่งมีที่มาจากอินเดียและลังกา ผ่านเส้นทางและพัฒนาการจากพม่า มอญ สุโขทัยแต่อย่างไรก็ตาม งานศิลปกรรมในพุทธศาสนาของล้านนามิได้มาจากงานศิลปกรรมอินเดียและศรีลังกาที่เป็นพื้นที่ต้นข้าวของพุทธศาสนาเท่านั้น ยังมีอิทธิพลจากแหล่งอื่นๆ ที่เข้ามามีบริบทส่งผลต่อรูปแบบของงานศิลปกรรมท้องถิ่นล้านนา โดยเฉพาะอิทธิพลจากจีนผ่านมิติทางการค้า โดยรูปแบบงานศิลปกรรมของจีนมีอิทธิพลสำคัญต่อพัฒนาการ

ด้านงานศิลปกรรมล้านนา ผ่านการค้าบนเส้นทางกองคาราวานโดยเฉพะการเข้ามาของสินค้า และเครื่องบรรณาการ เช่น เสื้อผ้าอาภรณ์ ตลอดถึงลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งช่างล้านนาได้หยิบยืมรูปแบบลวดลายจากข้าวของเครื่องใช้ดังกล่าว มาสร้างสรรค์งานศิลปกรรมล้านนาจนกลายเป็นที่นิยมในการใช้ลวดลายประดับแบบศิลปะจีนในงานประดับอาคารศาสนสถาน รวมถึงเวียงวัง ซึ่งเป็นคงปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลศิลปะเครื่องถ้วยจีนต่องานศิลปกรรมล้านนาสถาปัตยกรรมภายในอาคารล้านนานั้น ปรากฏในรูปแบบของลวดลายที่ใช้ตกแต่งประดับอาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น ลวดลายประดับตกแต่งนาคตันท์หรือค้ายันวิหาร ที่นิยมแกะสลักไม้เป็นลวดลายรูปพญาลวง หรือมังกร ที่มักจะประกอบไปด้วยลวดลายต่างๆ ที่มาจากรูปแบบของลวดลายบนเครื่องถ้วยจีน เช่น ลายดอกไม้วัว ไบไม้ ลายเครือเถาว์แบบกระหนกสามตัวม้วนหัว ลายกระจัง ซึ่งเป็นลวดลายแบบจีนที่นิยมในสมัยราชวงศ์หยวน และราชวงศ์หมิง ลายบนเครื่องถ้วยชามเหล่านี้ ได้ส่งอิทธิพลแก่ศิลปะล้านนาตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้เด่นชัด คือ ลวดลายปูนปั้นที่ประดับอยู่บนองค์สถูปของวัดเจ็ดยอดหรือวัดมหาโพธาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เช่น ลายประจำยามก้ามปู ที่ปั้นประดับอยู่บริเวณตำแหน่งท้องไม้ส่วนฐานของสถูปดอกประจำยามเป็นดอกสี่กลีบ ส่วนลายก้ามปูทำเป็นลายสะบัดเปลว สลัดปลายแบบ ลายสมัยราชวงศ์หมิง นอกจากนี้ยังพบลายดอกโบตั๋น ลายดอกบัว ลายแก้วชิงดวง และลายเมฆ ที่ประดับแทรกลอยอยู่โดยรอบตัวเทวดาของสถูปวัดเจ็ดยอด ซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลงานศิลปะที่จีนได้อย่างชัดเจน (สันติ เล็กสุขุม, 2550: 34-52) นอกจากนี้ยังพบตัวอย่างงานศิลปกรรมล้านนาที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบจีนตามตำแหน่งซุ้มประตู เช่นเดียวกับลายที่รับบัวหัวเสา และลายกาบที่หุ้มโคนเสา ส่วนบนของบัวหน้ากระดาน โคนเสาที่เรียกกันว่า เสาขอมหรือเสาขอมปากแล ซึ่งมักจะดับเป็นลวดลาย

ปูนปั้นที่เรียกว่าลายบัวคอเสื้อ ซึ่งเป็นโครงลายที่ใช้เป็นเส้นกรอบในการปั้น ลวดลายต่างๆ ตามรูปแบบอิทธิพลศิลปะจีนในช่วงราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิงในพุทธศตวรรษที่ 19 - 21

ลวดลายปูนปั้นล้านนาวัดเจ็ดยอด

พัฒนาการแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง

ประวัติศาสตร์และพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาลำปาง

งานหัตถกรรมสำคัญที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดลำปาง คือ งานเครื่องปั้นดินเผา หรือ เซรามิก ที่มีชื่อเสียงจนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ด้วยศักยภาพของพื้นที่ที่มีแหล่งทรัพยากร ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา คือ แหล่งแร่ดินขาว ที่ส่งผลให้จังหวัดลำปางมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผากันเป็นจำนวนมากและเสริมสร้างรายได้ให้กับคนท้องถิ่นจังหวัดลำปางในปัจจุบัน ที่ผ่านมากการรับรู้เรื่องราวพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผา ของจังหวัดลำปางนั้นมักกระจุดเริ่มต้นพัฒนาการงานหัตถกรรมเซรามิกจากการผลิตขามตราไก่ของชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปางเมื่อราว 80 ปีที่ผ่านมา ด้วยเหตุที่ยังไม่มีการรวบรวมข้อมูลรวมถึงการศึกษาวិจัยที่เกี่ยวข้องจึงทำให้ชุดความรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปางมีอยู่อย่างจำกัด จากการศึกษาวิจัยในแผนโครงการ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรักษาคุณค่าสู่การยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของเซรามิก จังหวัดลำปาง ทำให้ผู้เขียนได้มีโอกาสรวบรวมผลของการศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรมรวมถึงพัฒนาการแหล่งเตา รูปแบบของงานเครื่องปั้นดินเผาลำปางมารวบรวมไว้เป็นหนังสือเพื่อเผยแพร่ชุดองค์ความรู้ด้านพัฒนาการของงานเครื่องปั้นดินเผาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งพบว่าจังหวัดลำปางมีพัฒนาการในด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งแบบเคลือบไฟสูงและงานเครื่องปั้นดินเผาแบบดินพื้นบ้าน

เผาไฟต่ำมายาวนาน อีกทั้งยังพบแหล่งผลิตกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก โดยผู้เขียนได้จำแนกข้อมูลไว้ตามลำดับดังนี้

หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์สุยุคหรือยุคชัย

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยกองโบราณคดีกรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ.2517 ได้พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึง 7 แหล่ง โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 ได้ทำการขุดศึกษาแหล่งโบราณคดีถ้าไม่มีชื่อ ถ้าเคลบและถ้าเสาในเทือกเขาตอยผาซี อำเภอมะเมาะพบว่า แหล่งโบราณคดีดังกล่าวเป็นหลุมฝังศพครั้งที่ 2 ของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุอยู่ในช่วงสังคมเกษตรกรรมในยุคหินใหม่ตอนปลายที่มีการใช้ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งลายเชือกทาบและเขียนด้วยสีแดง โดยสามารถตรวจสอบกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์พบว่า แหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีอายุอยู่ในราว 1,200 - 1,800 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ยังพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีเครื่องปั้นดินเผาอีกจำนวนหลายแหล่งด้วยกัน เช่น บริเวณเพิงถ้ำ หน้าผาใกล้เคียงกับแหล่งโบราณคดีประตูลา ในเขตรอยต่ออำเภอมะเมาะและอำเภองาว แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่ตำบลเมืองมาย อำเภोज้างหมี่ ซึ่งนอกจากการพบภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์แล้วนั้น ยังพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ ชิ้นส่วนภาชนะผิวเรียบขัดมันสีดำ ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเคลือบเขียว เคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาล้านนา ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวอาจจะถูกใช้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของผู้คนในพื้นที่บริเวณดังกล่าวมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

เมื่อนุชย์มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นถึงขั้นการรู้จักใช้อักษรเพื่อสื่อความและบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ จนกลายเป็นประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า อันเป็นที่มาของจุดเปลี่ยนผ่านของยุคก่อนประวัติศาสตร์สู่ยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งช่วงเวลาจุดเริ่มต้นของยุคประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปางนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา กล่าวคือ ช่วงแรกยังถือว่าเป็นยุคที่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากข้อมูลที่ถูกบันทึกนั้นมักจะเป็นข้อมูลที่มาจากร่องเล่าหรือมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมา แล้วยนำมาบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือการเขียนบันทึกเรื่องราวย้อนอดีตกลับไปเป็นเวลานาน ทำให้ชุดข้อมูลที่บันทึกไว้นั้น มักมีความคลาดเคลื่อน หรือมีการแต่งสีสรรเพื่อให้เกิดความน่าสนใจหรือมีเป้าหมายแต่งเติมเพื่อยกย่องบุคคลหรือสถานที่ที่กล่าวถึงนั้นเป็นกรณีพิเศษ เช่น การเพิ่มเติมเรื่องราวอภินิหาร หรือเรื่องราวลึกลับเหนือธรรมชาติ ดังนั้นในมิติของยุคประวัติศาสตร์ในช่วงแรกนี้ผู้เขียนจึงใช้คำว่า ยุคตำนานกึ่งประวัติศาสตร์

การกล่าวถึงพื้นที่จังหวัดลำปางในยุคประวัติศาสตร์ที่ย้อนกลับไปเก่าแก่ที่สุด มีลักษณะเป็นตำนานกึ่งประวัติศาสตร์ อาศัยหลักฐานจากการกล่าวถึงเมืองเขलगันครในตำนานจามเทวีวงศ์รวมถึงเอกสารโบราณอื่นๆ ที่ถูกรวบรวมเขียนขึ้นในยุคสมัยล้านนา ซึ่งกล่าวระบุถึงการสร้างเมืองหรือภูมูชัยของฤๅษีवासเทพ แล้วได้เชิญพระนางจามเทวีธิดาของกษัตริย์ละโว้ได้ขึ้นมาปกครองเมืองหรือภูมูชัย หลังจากนั้นไม่นานพระนางได้ประสูติพระโอรสฝาแฝดขึ้น คือ เจ้ามหันตยศ และเจ้าอนันตยศ ซึ่งต่อมาพระนางได้สร้างเมืองเขलगันครไว้สำหรับพระเจ้าอนันตยศ ผู้เป็นราชบุตรปกครองในราวพุทธศตวรรษที่ 13 จึงถือเป็นต้นกำเนิดของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของผู้คนในเขตลุ่มแม่น้ำวังในยุคประวัติศาสตร์เป็นครั้งแรก แต่ภายหลังจากการกล่าวถึงเจ้าอนันตยศปกครองเมืองนครเขलगันแล้วนั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ของเมืองได้ขาดหายไปเป็นช่วงระยะเวลาอันยาวนาน จนเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ช่วงปลายยุคสมัยทริภุชชัย จึงปรากฏการกล่าวระบุถึงเมืองนครเขลางค์ อีกครั้งจนกระทั่งอาณาจักรทริภุชชัยล่มสลายและถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางในยุคทริภุชชัยนั้น นับว่ามีน้อยมาก เมื่อเทียบกับหลักฐานยุคทริภุชชัยในพื้นที่จังหวัดลำพูน และเชียงใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบว่าหลักฐานที่เป็นชิ้นส่วนโบราณวัตถุส่วนใหญ่มีอายุสมัยเพียงพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 เท่านั้นและปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานใดๆ ที่เชื่อมโยงหรือเป็นวัตถุพยานที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองเขลางค์นครตามตำนานที่กล่าวย้อนกลับไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบเมื่อปี พ.ศ.2533 โดยบังเอิญ จากงานก่อสร้างอาคารสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดลำปาง ซึ่งปัจจุบัน คือ อาคารสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนบริเวณวัดร้างบ้านเจียงนอกเมืองเขลางค์ด้านทิศเหนือ และการสำรวจบริเวณวัดผาบ่องร้างที่ตั้งอยู่ภายในเมืองเขลางค์ทางทิศเหนือของวัดช่างแต้มและวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ทั้งสองแหล่งได้พบพระพิมพ์ดินเผาศิลปะทริภุชชัยเป็นจำนวนมาก อาทิ พระสามแบบเวียงท่ากาน พระเสี้ยวหลวง และพระสิบสอง(สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 23-29) นอกจากนี้ ยังพบกลุ่มพระพิมพ์ดินเผาที่ร่วมสมัยเดียวกันกับพระพิมพ์ดินเผาที่พบบริเวณวัดร้างผาบ่องและวัดบ้านเจียง คือ พระพิมพ์ดินเผาที่พบในกรุเจดีย์ของวัดพระธาตุหมื่นศรีบริเวณสุสานไตรลักษณ์ เยื้องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าลักษณะพระพิมพ์มีรูปแบบลักษณะเดียวกันกับที่พบในพื้นที่โบราณคดีทั้ง 2 แห่ง ซึ่งเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่าเมืองเขลางค์นครนั้นมีตัวตนอยู่จริง แต่ไม่อาจจะบออายุสมัยที่ชัดเจนได้ยังคงต้องรอ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

การศึกษาค้นคว้าเพื่อหาหลักฐานทางโบราณคดี นำมาประกอบให้ประวัติศาสตร์ของเมืองเขลางค์นครชัดเจนต่อไป

พระพิมพ์ดินเผาที่ขุดค้นพบจากแหล่งโบราณคดี วัดร้างปันเจิง

ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระเจ้าทันใจ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง

พระพิมพ์ดินเผาที่ขุดค้นพบจากแหล่งโบราณคดี วัดพระธาตุดุหมื่นศรี

ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ภายในพิพิธภัณฑ์วัดเจติยชา

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่บริเวณเวียงเขลางค์นครน่าจะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมา ก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 หรือก่อนยุคสมัยล้านนา ซึ่งจากการวิเคราะห์หลักฐานที่พบ เศษภาชนะดินเผา และโบราณวัตถุที่แสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี จากภาคกลางมาเป็นกลุ่มวัฒนธรรมหริภุญชัย ในพื้นที่ภาคเหนือ อันได้แก่ โบราณวัตถุต่างๆ อาทิ ตุ๊กตาดินเผา รูปสัตว์ รูปเสียบกล หรือสัตว์มงคลต่างๆ เครื่องประดับ ภาชนะดินเผา ลูกกระสุนดินเผา ตุ้มถ่วงแห เป็นอุปกรณ์

เครื่องปั้นดินเผาสกุลช่างลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษ 19 - 22

เตาเมืองวัง แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา ลุ่มแม่น้ำวังตอนบน

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในยุคสมัยล้านนา ที่พบในพื้นที่

จังหวัดลำปาง ได้แก่ กลุ่มแหล่งเตาเมืองวัง ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาสมัยโบราณแห่งแรกของพื้นที่ จังหวัดลำปาง และเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังตอนบน ปัจจุบัน คือ กลุ่มแหล่งเตาโบราณที่ค้นพบในพื้นที่อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แต่เดิมนั้นพื้นที่บริเวณแถบนี้ มักจะปรากฏหลักฐานในเอกสารโบราณกล่าววาระขุดถึงเมืองแห่งนี้ชื่อว่าเมืองวัง โดยพื้นที่เมืองวังนั้น จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เมืองวังใต้และวังเหนือ ในอดีตเมืองวังเคยเป็นหัวเมืองหนึ่งของเมืองพะเยา ต่อมาได้ขึ้นตรงกับเมืองนครลำปาง และอยู่สืบเนื่องมาจนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดลำปางในปัจจุบัน ที่ผ่านมามีการค้นพบแหล่งเตาโบราณเมืองวังนั้น ส่วนใหญ่มักจะถูกตีความว่าเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งเตาเวียงกาหลง ซึ่งได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลในลักษณะดังกล่าวมาโดยตลอด ทำให้ความเป็นอัตลักษณ์ของแหล่งเตาเมืองวังนั้น ถูกกลืนด้วยรูปแบบศิลปกรรมที่ตีความว่าเป็นกลุ่มเดียวกันกับแหล่งเตาเวียงกาหลง ส่งผลให้การรับรู้ของผู้ที่ศึกษาในเรื่องราวเชรามิกของพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นขาดหายไป รวมถึงภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ขุดค้นพบจากแหล่งเตาในเขตเมืองวังเป็นจำนวนมาก ที่ถูกนำออกจากพื้นที่แล้วก็มักจะถูกกระบุกลายเป็นแหล่งเตาเวียงกาหลง จึงทำให้อัตลักษณ์ในรูปแบบของงานศิลปกรรมของแหล่งเตาเมืองวังนั้นสูญหายไปด้วย

จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีหรือแหล่งเตาในพื้นที่อำเภอวังเหนือในปัจจุบันนั้น บางแห่งยังคงสภาพเป็นแหล่งเตาที่คงความสมบูรณ์หลายแห่งถูกทำลายไปโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านหรือเจ้าของพื้นที่บางแห่งยังไม่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีหรือบางแห่งเพิ่งถูกค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังในเขตอำเภอ

วังเหนือ นั้น ปรากฏร่องรอยแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาโบราณอยู่เป็นจำนวนมาก จุดเริ่มต้นของการสำรวจแหล่งเตาในพื้นที่ดังกล่าว ได้รับการสำรวจและขุดค้น และศึกษาค้นคว้าทางวิชาการประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผาไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2476 โดยมีการลงพื้นที่สำรวจในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองโบราณเวียงกาหลง ต่อมาได้มีการสำรวจและพบว่าบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีแหล่งดินที่มีส่วนผสมของแร่ดินขาวเหมาะสำหรับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง การดำเนินงานทางโบราณคดี ได้พบหลักฐานผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผารูปแบบใหม่ๆ และที่สำคัญได้มีการศึกษาวิเคราะห์หาอายุตัวอย่างดินเผา โครงสร้างเตาห้วยป่าหุยม และเตาแม่เหี้ยว ด้วยวิธีเรืองแสงความร้อนหรือเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ (Thermoluminescence) โดยอาจารย์ ดร.กฤษณ์ วันอิน ภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ มีผลค่าอายุที่ยืนยันว่ากลุ่มเตาในพื้นที่ห้วยป่าหุยม และบริเวณต้นน้ำแม่เหี้ยว ในแหล่งเตาเมืองวัง ดำเนินการผลิตเครื่องปั้นดินเผา มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (สายันต์ ไพรัชชาญจิตร, 2554: 203-207) นอกจากนี้ท่านศาสตราจารย์เกียรติคุณสุรพล ดำริห์กุล ได้เสนอแนวคิดในการกำหนดอายุสมัยของแหล่งเตาเมืองวังนี้ ไว้ว่าแหล่งเตาแห่งนี้เริ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผา มาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 เพื่อเลียนแบบเครื่องเคลือบสีเขียวของเตาหลงเฉียนมณฑลเจ้อเจียงของจีน ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากจึงได้มีการผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายแข่งขันกับเครื่องถ้วยจีน (สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 369)

ตัวอย่างลักษณะ กิ่งท่อ ขนาดต่างๆ จากแหล่งเตาเมืองวัง บริเวณริมห้วยแม่เสียบ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดห้วยกันทา ตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

เตาเผาในแหล่งเตาเมืองวังที่สำรวจ และขุดค้นพบเป็นเตาในกลุ่ม “เตาล้านนา : Lan Na Kiln” ลักษณะเตาของแหล่งเตาเมืองวังนั้น ส่วนใหญ่เป็นเตาเผาขนาดเล็กที่สร้างขึ้นด้วยดินเหนียวทั้งหมด โดยจะพบบางแหล่งเตาที่มีการซ่อมแซมในยุคหลังด้วยอิฐลักษณะเตาอบเป็นเตาประเภทระบายความร้อนผ่านในแนวนอน พบว่า โครงสร้างของเตานั้นส่วนใหญ่ใช้โครงสร้างไม้ไผ่สานเป็นรูปหลังคาเตาแล้วใช้ดินเหนียวฉาบทับและปล่อยให้ดินแห้งสนิทแล้วใช้น้ำเคลือบทาเคลือบภายในเตา จากนั้นสูมไฟให้ดินเหนียวที่ฉาบไว้มีความแข็งแรงคงทน(สุรพล ดำริห์กุล, 2542: 367) เป็นชนิดเตาห้องเดียวระบายความร้อนผ่าน รูปแบบเตามีโครงสร้าง 2 ลักษณะ คือ 1) เตาดินก่อ คือ โครงสร้างเตาทุกส่วนรวมทั้งปล่องก่อพอกด้วยดินเหนียวเป็นผนังหนาเชื่อมกันตลอด และ 2) เตาดินก้อน สร้างโดยใช้วัสดุดินเหนียวที่ปั้นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมขนาดต่างๆ ตากแห้งแล้วนำมาก่อเรียงกันเป็นโครงสร้าง ผนังและหลังคาเตาคล้ายก่ออิฐ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเตาดินก่อเป็นวิทยาการเตาเผารุ่นแรกๆ

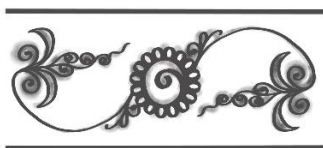
ของแหล่งเตาเมืองวังช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 ในขณะที่เตาดินก่อนเป็น
 วิทยาการเตาเผารุ่นหลังซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 ใช้เผาผลิตภัณฑ์
 เครื่องปั้นดินเผาทั้งประเภทเขียนลายสีดำนบนพื้นขาวใต้เคลือบ และประเภท
 เครื่องปั้นดินเผาขาวเคลือบใส พบอุปกรณ์รองภาชนะจำพวกที่ต่อกลม
 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เผาในเตाप่วง มีทั้งเครื่องปั้นดินเผาประเภท
 เขียนลายสีดำนบนพื้นขาวใต้เคลือบ เครื่องปั้นดินเผาขาวเคลือบใส และ
 ขาวบ้านได้พบยะเตาที่เป็นชิ้นส่วนจานเคลือบสีเขียว ในขณะที่ชาวบ้านใน
 พื้นที่เรียกเตากลุ่มนี้ว่าเตาเปิด(สายันต์ ไพเราะชญจิตร และคณะ, 2552: 25)
 เนื่องจากรูปร่างของเตาดังกล่าวมีลักษณะคล้ายตัวเปิดหรือคล้ายช่องเปิด
 (เครื่องจักสานที่ใช้ใส่สัตว์น้ำ) อย่างไรก็ตามการกำหนดรูปแบบเตาในกลุ่ม
 แหล่งเตาเมืองวังนั้น ไม่สามารถกำหนดอายุสมัยก่อนหลังหรือรูปแบบกลุ่มเตา
 ที่พบในพื้นที่อำเภอวังเหนือทั้งหมดได้ เนื่องจากมีการขุดหาของเก่าจาก
 ชาวบ้านทั้งในและนอกพื้นที่เพื่อนำไปขาย จึงทำให้แหล่งเตาโบราณดังกล่าว
 ถูกรบกวนจนเสียหายเสื่อมสภาพ

รูปแบบภาชนะที่ค้นพบจากแหล่งเตาเมืองวัง ประเภทเขียนลายสีดำใต้เคลือบใส
 และตัวอย่างลายเส้น
 “ลายเครือเถาวัล”

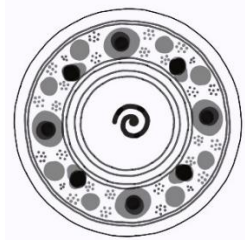
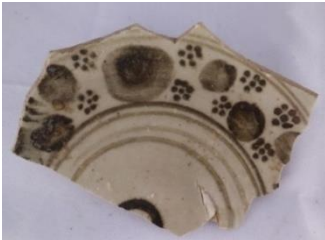
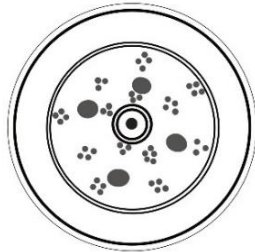
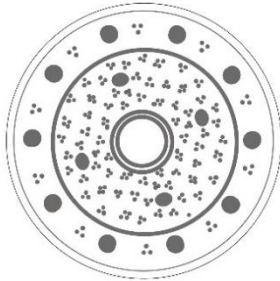
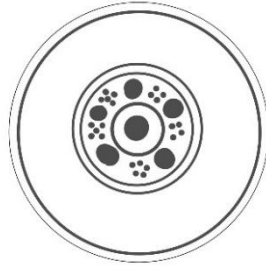

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

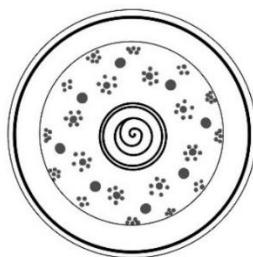

“ลายจุด”

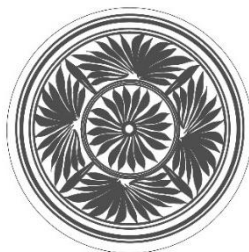

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

“ลายใบไม้”

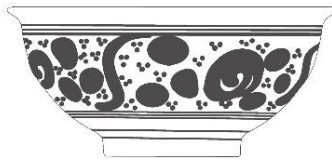
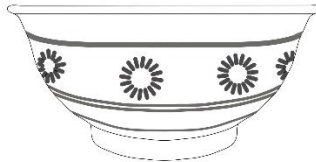
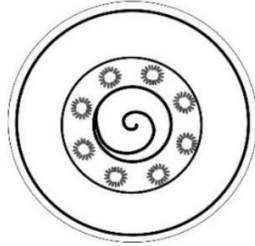

“ลายนก”

“ลายอื่นๆ”

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในแหล่งเตาเมืองวัง โดยทั่วไปมีลักษณะหลายรูปแบบประกอบด้วย จาน ชาม ไห กระปุก ขวดปากบาน ขวดทรงน้ำเต้า โถมีฝาปิด ตุ๊กตารูปสัตว์ พระพุทธรูป ดินเผา ตัวหมากกรุก ฯลฯ แบ่งกลุ่มตามชนิดของเคลือบและการตกแต่งลวดลายเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ประเภทเขียนลายใต้เคลือบสีดาบนพื้นเครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษและพบมากที่สุดกระจายทั่วไปในกลุ่มเตาต่างๆ ในแหล่งเตาเมืองวัง พบมากในบริเวณกลุ่มเตาบ้านป่าส้าน เตาบ่านทุ่งมาน เตาห้วยลึก เตาโป่งอุ่น - สบแจ้ว เตาห้วยทราย เตแม่หีด ทุ่งพร้าว ภาชนะส่วนมากเป็นรูปแบบจาน ชามปากกว้าง ชามทรงสูงขนาดเล็ก ขวดปากบาน หรือที่เรียกว่าหม้อดอก(แจกัน) ลวดลายสีดาเป็นลายในชุดลายแต้มจุดหรือกลุ่มลายอิทธิพลจีน ลายคล้ายอีกาบิน ลายนก ลวดลายใบไม้ ดอกไม้ ลายพฤกษา ลายรูปสัตว์ต่างๆ ลักษณะลวดลายเขียนอย่างประณีต เส้นคมชัดมาก มีทั้งลวดลายที่เขียนด้วยพู่กันใหญ่เส้นลายหนา หยาบ ทึบ และลายเส้นเล็กเบาบาง ตัวภาชนะบางชิ้นโดยเฉพาะถ้วยชามหรือดัลป์ กระปุกขนาดเล็กพบว่ามีส่วนสูงที่มีความบางราว 2 - 3 มิลลิเมตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าช่างในสมัยนั้นมีทักษะการปั้นที่ติดอกปรกกับคุณภาพของดินในพื้นที่อำเภอวังเหนือมีคุณสมบัติในการใช้ปั้นขึ้นรูปได้ดี เนื้อดินปั้นละเอียดสีขาวนวล สีเหลืองเทา มีเม็ดทรายเล็กๆ ปนบ้างเล็กน้อย ก่อนการเขียนลายบนดินสีขาว ทึบหรือการใช้เทคนิคชุบน้ำดินก่อนเคลือบหรือที่เรียกกันว่าเทคนิคเอนโกบ (engobe) รองพื้นชั้นหนึ่งก่อน แล้วเคลือบใสไม่มีสี หรือเคลือบใสโทนสีฟ้าอมเขียวแบบจางๆ ทับอีกชั้นหนึ่ง ชั้นเคลือบใสจะมีความบางมาก หลักฐานที่พบมักจะมีรอยแตกราน หรือแตกลายงาทั้งใบ ภาชนะประเภทชามและจานมักเขียนลวดลายทั้งด้านในและด้านนอก รวมถึงการเคลือบก็เคลือบทั้งใบ ด้านนอกลงไปถึงขอบฐาน เว้นที่ก้นด้านนอกเท่านั้น ภาชนะประเภทชาม จาน ขวด กระปุก แบบต่างๆ จะปรากฏให้เห็นร่องรอยของเทคนิควิธีการปั้นว่าการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

2. ประเภทเครื่องปั้นดินเผาสีขาวเคลือบใสไม่มีลวดลายเขียนสี เครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้มีลักษณะบาง เนื้อดินปั้นละเอียดสีขาวนวล ปั้นบางมากเช่นกัน เนื้อดินเผาไฟค่อนข้างแกร่ง ก่อนเคลือบมีร่องรอยการชุบ

น้ำดินขาวหรือเอนโกบสีขาวชั้นหนึ่งแล้วเคลือบใสอีกชั้นหนึ่ง บางใบเคลือบใส ตัวอย่างที่พบบางชิ้นมีชั้นนอกเป็นสีฟ้าจางๆ หรือสีเหลืองจางๆ เครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มนี้บางชิ้นพบว่ามีารตกแต่งด้วยลวดลายโดยวิธีการขีดขีดด้วยเครื่องมือคล้ายแปรงแบบหยาบหรือคล้ายพินเลื้อย ที่ใช้ขีดสะบัดขึ้นลงเป็นคลื่นหรือรัศมีตามแนวตั้งโดยรอบตัวภาชนะ บางทีก็ขีดลายเส้นภาพ คน สัตว์ นกบิน ลายกลีบบัว แล้วจึงเคลือบทับ รูปแบบภาชนะที่พบมาก ได้แก่ กระจุก มีหู ขวดปากบาน ขวดทรงน้ำเต้า ทรงกลมปากแคบ โถทรงสูงมีฝาปิด เต้าปูน ตะเกียง ถ้วยขนาดเล็ก ชามทรงสูง จาน ตักตา รูปสัตว์ ฯลฯ พบกระจายทั่วไป ทั้งในแหล่งเตาพื้นที่บ้านป่าसान ห้วยกันทา ห้วยแม่เลียบ ห้วยทราย บ้านทุ่งมาน บ้านโป่งอ้อ แม่แจ้ว ห้วยป่าหุยม และห้วยลึก

3. ประเภทเคลือบสีเขียวแบบศิลาตล มีชนิดเคลือบ สีเขียวเข้ม เคลือบมีลักษณะทึบมัน สีเขียวเข้ม ไม่แตกราน รูปแบบผลิตภัณฑ์คล้ายเครื่องถ้วยศิลาตลจีนสมัยราชวงศ์หยวน รูปแบบเทคนิคงานในกลุ่มนี้ พบว่ามีภาชนะประเภทชามทรงสูงขนาดต่างๆ ซึ่งพบในแหล่งเตาบริเวณลำห้วยแม่แจ้ว กลุ่มเตาดันน้ำแม่เหียวและแหล่งเตาหลงเจ้าพ่อ ชุมชนบ้านแพะใต้ ชนิดเคลือบใสสีเขียวอ่อน เคลือบใสหนา แตกกลายงา ซึ่งผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นประเภทจาน หรือชามขนาดใหญ่ ลักษณะปั้นหนาและหนักคล้ายงานจากแหล่งเตาสังคโลก น้ำเคลือบไม่สม่ำเสมอ เคลือบใสจนเห็นเนื้อดินสีเทานวล ลักษณะงานค่อนข้างหยาบกว่ารูปแบบอื่นๆ

4. ประเภทเคลือบสีน้ำตาล เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีน้ำตาลในแหล่งเตาเมืองวังเป็นงานที่พบน้อยมากหรืออาจตีความได้ว่าภาชนะประเภทเผาแกร่งเคลือบสีน้ำตาลนั้นอาจจะมีได้ผลิตขึ้นในแหล่งเตาเมืองวังหรือผลิตขึ้นเพื่อเป็นของใช้ในพื้นที่มีได้เป็นสินค้าส่งออกเหมือนภาชนะรูปแบบเทคนิคอื่นๆ ส่วนมากเป็นภาชนะประเภทใหญ่รูปทรงคล้ายๆ กับโถที่ผลิตจากแหล่งเตาในล้านนาทั่วไป เศษโถเคลือบสีน้ำตาลที่พบจากแหล่งเตาเมืองวัง

มีเคลือบสีน้ำตาลแกมแดงเคลือบไม่สม่ำเสมอ ไม่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ นอกจากเนื้อดินปั้นค่อนข้างขาวนวลมีส่วนผสมของแร่เหล็กน้อยแตกต่างไปจากแหล่งเตาอื่น

ภาชนะถ้วยชาม จากแหล่งเตาเมืองวังแบบเคลือบสีไม่เขียนสี และแบบเคลือบเขียว

ชามเคลือบเขียว แบบคิลาตล จากแหล่งเตาหลงเจ้าพ่อ
เขตชุมชนแพะใต้ ตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

จานเขียนสีโบราณจากแหล่งห้วยแม่เลียบ
ชุมชนบ้านห้วยกันทา ตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ที่ผ่านมา มีผู้พยายามกำหนดอายุเครื่องปั้นดินเผาเมืองวังด้วยเทคนิควิธีต่างๆ ทั้งการหาความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับเรื่องราวการสร้างบ้านแปงเมืองสมัยโบราณที่ปรากฏในตำนานและพงศาวดารของล้านนา และการเทียบเคียงกับอายุของโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบร่วมกันในแหล่งโบราณคดี หรือในชั้นทับถมทางโบราณคดีของแหล่งโบราณคดีบางแห่ง รวมทั้งมีผู้พยายามกำหนดอายุเครื่องปั้นดินเผาด้วยวิธีเรืองแสงความร้อนจากตัวอย่างเครื่องปั้นดินเผาบางประเภท แต่ก็ยังไม่ได้ค่าอายุที่เป็นที่ยอมรับทั่วไป พระยานครพระราม(สวัสดิ์ มหากาย) เสนอว่า เครื่องปั้นดินเผาเมืองวัง น่าจะมีอายุร่วมสมัยกับการสร้างเมืองโยนกเชียงแสนตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 แต่มีผู้เห็นด้วยน้อยเพราะเห็นว่าเก่าเกินไป โดยอาจารย์สายนต์ ไพโรชาญจิตร ได้กำหนดอายุเครื่องปั้นดินเผาเมืองวังไว้กว้างๆ ว่าเป็นแหล่งผลิตร่วมสมัยกับแหล่งเตาสันกำแพงในพุทธศตวรรษที่ 20 แต่ยังไม่สามารถระบุช่วงอายุที่แน่นอนได้(สายนต์ ไพโรชาญจิตร, 2554: 237-238) แต่อย่างไรก็ตามแหล่งเตาเมืองวังถือแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังตอนบน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ในอดีตเมืองวังหรือเป็นหัวเมืองสำคัญ ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโดยเฉพาะเส้นทางกองคาราวานที่ตัดผ่านจากเส้นทางเมืองเชียงราย เมืองพาน เข้าสู่เมืองวังเพื่อจะตัดผ่านเข้าสู่เมืองเชียงใหม่หรือเมืองนครลำปางพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งในเรื่องของแหล่งน้ำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ รวมถึงการมีแหล่งทรัพยากรแหล่งแร่ดินขาวที่อุดมสมบูรณ์ เมืองวังจึงกลายเป็นพื้นที่ผลิตสินค้าประเภทเครื่องปั้นดินเผาแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งที่สำคัญของล้านนา ในอดีตรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาเมืองวังนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่พบในภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือ ลักษณะน้ำเคลือบเทคนิคการเขียนสีลวดลายหรือแม้กระทั่งรูปทรงของภาชนะ ซึ่งเชื่อมโยงกลับรูปแบบภาชนะของจีนอย่างชัดเจน ลักษณะรูปทรงของเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเขต

พื้นที่เมืองวังนั้น มีความเชื่อมโยงกับงานเครื่องปั้นดินเผาจากจีน โดยเฉพาะในสมัยปลายราชวงศ์หยวน จนกระทั่งเข้าสู่ราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง โดยผู้เขียนได้สันนิษฐานว่า น่าจะมีกลุ่มช่างจีนหรือพ่อค้ากองคาราวานม้าต่างจากจีนได้เดินทางผ่านเส้นทางดังกล่าวแล้วมาพบกับแหล่งแร่ดินขาว และดินชนิดอื่นๆ ที่เหมาะสำหรับการนำมาใช้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่อุดมสมบูรณ์ จึงส่งผลให้กลุ่มช่างจีนเหล่านี้ได้มาตั้งรกรากถิ่นฐาน เพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบจีนในดินแดนล้านนา ข้อสันนิษฐานดังกล่าวมาจากการค้นพบเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจีนในสมัยราชวงศ์หมิงราชวงศ์หยวน กระจายอยู่ตามพื้นที่แหล่งเตาในเขตอำเภอวังเหนือเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการขุดค้นพบกลองมโหระทึกโบราณ จากการขุดสระน้ำของชาวบ้านในชุมชนบ้านแม่สงเหนือ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ(พระปลัดเอกพล ปัญญาวิโร, สัมภาษณ์: 2565) ซึ่งกลองมโหระทึกดังกล่าวมีลักษณะรูปร่างแปลกตาไม่ใช่รูปแบบกลองมโหระทึกที่ผลิตขึ้นในภูมิภาคนี้ทั้งรูปร่างและลวดลายของกลองมโหระทึกชี้ให้เห็นว่าเป็นของที่นำเข้ามาจากจีนและมีอายุมากกว่า 700 ปี เป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับเรื่องราวและข้อสันนิษฐาน ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังพบว่าเมืองวัง เป็นหัวเมืองหนึ่งในพื้นที่อาณาจักรล้านนาที่มีศักยภาพในการผลิตเงินตราประเภทเงินเจียงเพื่อใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งระดับภายในท้องถิ่นและระดับการค้าต่างเมือง เนื่องจากเงินเจียงถือเป็นเงินที่มีมูลค่าสูงในสมัยดังกล่าว โดยพบหลักฐานว่ามีเงินเจียงที่ประทับตราเมืองวังและเมืองวังใต้เป็นประจักษ์หลักฐานที่สะท้อนถึงเศรษฐกิจของเมืองวังที่มีความเจริญ ซึ่งอาจจะมาจากการตั้งอยู่บนเส้นทางการค้า และเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญในภูมิภาคนี้

ตุ๊กตาดินเผารูปสัตว์ต่างๆ จากแหล่งเตาในพื้นที่อำเภอวังเหนือ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาสำปาง

ตัวอย่างภาชนะรูปแบบต่างๆ จากแหล่งเตาเมืองวัง

ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานชุมชน วัดบ้านใหม่ ตำบลวังเหนือ อำเภอกำแพงแสน

ตัวอย่างภาชนะรูปแบบต่างๆ จากแหล่งเตาเมืองวัง
ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถาน วัดบ้านใหม่ ตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ

ปัญหาของการศึกษารูปแบบอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาเมืองวัง ในเขตอำเภอวังเหนือ รวมถึงการรับรู้ถึงความสำคัญของแหล่งเตาของคนในท้องถิ่นที่ผ่านมานั้นมีสาเหตุหลายประการ กล่าวคือ จากกระแสจุดเริ่มต้นของการศึกษาค้นคว้าแหล่งเตาเผาโบราณในพื้นที่ภาคเหนือ นั้นได้มีการขุดค้นพบแหล่งเตาขนาดใหญ่หลายแห่ง โดยเฉพาะแหล่งเตาในเขตพื้นที่อำเภอเวียงป่าเป้า ที่เรียกกันว่าแหล่งเตาเวียงกาหลง ซึ่งถือเป็นแหล่งเตาที่ผลิตสินค้าคุณภาพสูงและมีความสวยงาม ต่อมาได้มีการขยายขอบเขตพื้นที่การศึกษาจึงพบแหล่งเตาในเขตอำเภอวังเหนือในภายหลัง โดยแหล่งเตาแห่งนี้มีลักษณะผลิตภัณฑ์รูปแบบเดียวกันกับแหล่งเตาเวียงกาหลงทำให้นักวิชาการหลายท่านได้จัดกลุ่มแหล่งเตาที่พบในเขตอำเภอวังเหนือ นั้นเป็นกลุ่มเดียวกับแหล่งเตาเวียงกาหลง นอกจากนี้จากกระแสการตื่นตัวของนักสะสมวัตถุโบราณที่มีการแสวงหาหรือรับซื้อโบราณวัตถุประเภทเครื่องปั้นดินเผาในราคาสูง จึงส่งผลให้นักล่าสมบัติทั้งจากต่างถิ่นและคนในพื้นที่อำเภอวังเหนือ ต่างพากันขุดค้นหาโบราณวัตถุจากแหล่งเตาต่างๆ ในเขตพื้นที่อำเภอวังเหนือโดยเฉพาะในช่วงต้นปี พ.ศ.2500 ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในการขุดค้นหาสมบัติเหล่านั้นต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า พบโบราณวัตถุประเภทเครื่องปั้นดินเผาหลากหลายรูปแบบ โดยการสุ่มสำรวจจากการสังเกตผิวดินที่มักจะพบเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผากระจายอยู่แล้วจึงทำการขุดลงไป ซึ่งในบางหลุมก็พบเครื่องถ้วยหรือภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่มีสภาพสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก บางหลุมพบเพียงเศษภาชนะที่แตกหักเสียหายกระจายอยู่ ในกรณีที่พบภาชนะที่มีสภาพสมบูรณ์สวยงามก็มักจะนำเอาโบราณวัตถุเหล่านั้นเข้าไปขายยังฝั่ง บ้านแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า ซึ่งมีร้านรับซื้อของเก่าเป็นจำนวนมากอีกทั้งยังมีนายทุนที่รับซื้อเครื่องถ้วยเหล่านี้โดยตรงทั้งจากคนในพื้นที่จากเชียงใหม่และพื้นที่อื่นๆ ส่วนเศษเครื่องปั้นดินเผาที่แตกกระจายหรือ

มีสภาพที่ไม่สมบูรณ์ชาวบ้านที่ซุดค้นพบก็มักจะนำมารวบรวมหรือบริจาคไว้ที่วัดต่างๆ ในอำเภอวังเหนือ ซึ่งปัจจุบันยังพบเห็นได้ในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดสบลิน ตำบลร่องเคาะ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดบ้านใหม่ ตำบลวังเหนือ เป็นต้น

เศษภาชนะเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาบริเวณลำห้วยแม่เลียบ
ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดห้วยกันทา ตำบลทุ่งฮั่ว อำเภอวังเหนือ

ในช่วงเวลาดังกล่าวถือเป็นช่วงเวลาสำคัญที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเมืองวังได้กระจายออกสู่ตลาดในนามของเครื่องปั้นดินเผาจากเวียงกาหลง ประเด็นดังกล่าวจึงส่งผลให้หลักฐานทางโบราณคดีของการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเมืองวังมีน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนแหล่งเตาที่พบในเขตอำเภอวังเหนือ ซึ่งมีมากกว่าจำนวนแหล่งเตาเวียงกาหลงในเขตอำเภอเวียงป่าเป้าเกือบเท่าตัว ดังนั้น ในปัจจุบันภาชนะเครื่องถ้วยของแหล่งเตาเมืองวังที่ปรากฏอยู่ในท้องตลาดการค้าของเก่าหรือปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑ์แหล่งสะสมจึงมักตีเหมารวมว่าเป็นเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเวียงกาหลงเกือบ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ทั้งหมด อย่างไรก็ตามการกำหนดขอบเขตพื้นที่ระหว่างแหล่งเตาเมืองวังและแหล่งเตาเวียงกาหลงอาจจะเป็นหลุมพรางของนักประวัติศาสตร์ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่แล้วแบ่งแยกรูปแบบผลิตภัณฑ์หรือแหล่งเตาทั้งสองออกจากกัน ซึ่งจากรูปแบบผลิตภัณฑ์และทำเลที่ตั้งของแหล่งเตาทั้งสองนั้นเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงถึงกันอีกทั้งยังมีแหล่งทรัพยากรชนิดเดียวกันเทคนิคและลวดลายเดียวกัน ดังนั้นในทัศนะของผู้เขียนจึงมองว่าพื้นที่แหล่งเตาเมืองวัง และแหล่งเตาเวียงกาหลงในอดีตอาจถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตหรือกลุ่มเตาเดียวกันมาก่อน

กลองมโหระทึกหล่อสำริด ศิลปะแบบจีนโบราณที่ขุดค้นพบในพื้นที่ชุมชนบ้านแม่สงเหนือ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดแม่สงเหนือ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ

เงินเจียง เงินตราล้านนา ที่มีการประทับตราเมืองวังและเมืองวังได้

ที่มา: <http://www.pralanna.com>

เตาทุ้งเตาไห แหล่งเตาสำคัญในเขตเมืองโบราณนครลำปาง

จากแหล่งเตาเมืองวังในเขตพื้นที่อำเภอวังเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวัง ตอนบนลงมาสู่แอ่งที่ราบลำปางหรือบริเวณพื้นที่แม่น้ำวังตอนกลาง ซึ่งประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร และอำเภอแม่ทะ และที่สำคัญเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณนครเขลางค์ศูนย์กลางการปกครองของพื้นที่พื้นที่จังหวัดลำปางในอดีต ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดีหรือยุคสมัยสุโขทัยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยปรากฏหลักฐานร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองมาแต่ครั้งอดีตทั้งในเขตพื้นที่เมืองเก่าและบริเวณโดยรอบ โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองโบราณเขลางค์นครรุ่นที่ 1 ด้านทิศเหนือของประตูมาในปัจจุบัน ปรากฏหลักฐานร่องรอยซากโบราณสถานวัดวาอารามและร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนในสมัยล้านนาอยู่เป็นจำนวนมาก อีกครั้งพบหลักฐานเป็นกลุ่มโบราณสถานประเภทวัดร้าง ซึ่งเป็นวัดโบราณขนาดใหญ่จำนวนหลายแห่ง ที่ยังคงปรากฏรูปลักษณะสัณฐานของวัดค่อนข้างชัดเจน ได้แก่ วัดป่าพร้าวหรือว่าสร้อยพร้าว ซึ่งมีหลักฐานที่ชี้ชัดว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่ยุคสมัยล้านนา อีกวัดหนึ่ง คือ วัดพระธาตุหมื่นครั้น วัดหนองหม้อหรือวัดบวกหม้อ วัดฝายปิน และบ่อน้ำโบราณขนาดใหญ่ รวมถึงร่องรอยกลุ่มโบราณสถานอื่นๆ ที่กระจายอยู่ทั่วบริเวณดังกล่าว โบราณสถานร้างบางแห่งได้รับการบูรณะสร้างทับซ้อนขึ้นมาในยุคหลังเช่น กลุ่มโบราณสถานวัดเจติยชาวลุ่มโบราณสถานวัดสันป่าลาน เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้สามารถบ่งชี้ถึงความสำคัญของพื้นที่ โดยเฉพาะการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนขนาดใหญ่และเป็นแหล่งพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของเมืองนครลำปางในอดีต

นอกจากนี้ยังพบแหล่งเตาขนาดใหญ่ที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองนครลำปางในอดีต คือ แหล่งเตาทุ้งเตาไห ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตบ้านทราย หมู่ที่ 6 ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง รูปแบบภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาแห่งนี้เป็นเครื่องปั้นดินเผาแกร่งเคลือบสีน้ำตาล

ส่วนชนิดเคลือบสีเขียวมะกอกหรือสีเขียวเข้มมีพบอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ภาชนะส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของไห ถ้วยชาม ตึกตาเสียบบาล ตึกตารูปสัตว์ กระปุกหรือภาชนะเครื่องใช้อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก จากการสำรวจแหล่งเตา ฟุ้งเตาไหของกองโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่(ปัจจุบันคือสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่) ได้มีการสันนิษฐานช่วงอายุสมัยของแหล่งเตาฟุ้งเตาไหว่าเป็นแหล่งเตาที่ถือกำเนิดและผลิตเครื่องปั้นดินเผาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 23 ลักษณะพื้นที่ของแหล่งเตาเป็นพื้นที่เนินดินที่คาดว่าพื้นที่บริเวณนี้จะเป็นแหล่งเตาขนาดใหญ่และมีจำนวนเตาเผาจำนวนมากหลายเตาข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องราวแหล่งเตาเผาโบราณฟุ้งเตาไหนี้ท่านศาสตราจารย์ เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล ได้กล่าวไว้ว่า แหล่งเตาเผาโบราณฟุ้งเตาไหแห่งนี้ ถือเป็นรากฐานงานเครื่องปั้นดินเผาชนิดเดียวกันกับเครื่องปั้นดินเผาแบบสุโขทัยหรืออาจเรียกได้ว่า เป็นต้นกำเนิดของงานสังคโลกในล้านนา ซึ่งคาดว่าถือกำเนิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 จากการสำรวจพบว่า เตาแห่งนี้อาจมีได้ทำขึ้นเพื่อส่งจำหน่ายเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศ เหมือนดังเช่นสังคโลกสุโขทัย แต่จะเป็นการผลิตขึ้นเพื่อใช้ภายในชุมชนและส่งออกขายในกลุ่มบ้านเมืองที่อยู่ใกล้เคียงเท่านั้น ภาชนะที่พบในแหล่งฟุ้งเตาไหนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องเคลือบดินเผาของแหล่งเตาโบราณเซลียง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องเคลือบดินเผารุ่นแรกๆ ของแคว้นเซลียงก่อนสุโขทัย ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเครื่องปั้นดินเผาแบบเขมร ดังนั้นจึงเชื่อว่าเครื่องเคลือบดินเผาสีน้ำตาลและสีเขียวเข้มของแหล่งเตาโบราณฟุ้งเตาไหนี้คงได้รับการถ่ายทอดเทคนิคการเคลือบและรูปแบบมาจากเขมร เช่นเดียวกับแหล่งเตาเซลียง หรือส่งอิทธิพลผ่านมาทางแหล่งเตาเมืองเซลียง ด้วยเหตุนี้ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งทั้งชนิดไม่เคลือบและชนิดเคลือบสีน้ำตาลกับสีเขียวเข้มของแหล่งเตาฟุ้งเตาไห อำเภอมือง จังหวัดลำปางจึงควรมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 ในสมัยทวารวดีตอนปลาย(สุรพล ดำริห์กุล, 2562: 35-38)

ด้วยการที่เป็นสถานที่รกร้างอีกทั้งยังไม่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ ทำให้กลุ่มนักขุดค้นหาสมบัติโบราณคดีเข้ามาทำการบูรณขุดค้นหาเครื่องปั้นดินเผาหรือภาชนะที่มีสภาพดีสมบูรณ์ นำออกไปจำหน่ายในตลาดของเก่าเป็นจำนวนมาก หรือบางส่วนที่ชาวบ้านเก็บรักษาไว้ก็ได้มอบถวายไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัดต่างๆ อาทิ พิพิธภัณฑ์วัดพระเจ้าทันใจ และพิพิธภัณฑ์วัดเจดีย์ขาว นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างชิ้นงานบางส่วนเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติเชียงใหม่และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัย ซึ่งได้มาจากการสำรวจเก็บตัวอย่างชิ้นงานที่เป็นโบราณวัตถุที่กระจายอยู่บริเวณพื้นที่แหล่งเตาดังกล่าวดังกล่าวของกรมศิลปากร เมื่อไม่นานมานี้ได้มีกลุ่มพระสงฆ์ ได้เข้ามาไถ่ปรับถมดินบริเวณพื้นที่แหล่งเตา มีเป้าหมายในการตั้งสำนักสงฆ์ขึ้น ซึ่งต่อมาได้มีกลุ่มชาวบ้านได้ร้องเรียนไปยังหน่วยงานกรมศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ จึงทำให้โครงการนี้ได้ยุติไปผลจากการไถ่ปรับถมพื้นที่ดังกล่าวส่งผลให้ลักษณะกายภาพของแหล่งโบราณสถานถูกทำลายลงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

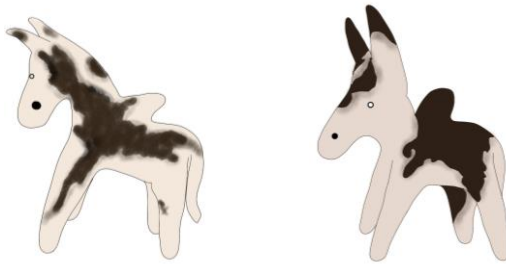
อย่างไรก็ตาม แหล่งโบราณคดีทุ่งเตาไถถือเป็นหลักฐานสำคัญที่เป็นภาพสะท้อนความรุ่งเรืองของบ้านเมืองนครลำปางในอดีต ผ่านมิติด้านงานศิลปหัตถกรรมที่ถูกรังสรรค์ขึ้น เชื่อมโยงกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแหล่งโบราณคดีต่างๆ โดยรอบ รวมถึงชื่อบ้านนามเมืองของชุมชน ในเขตตำบลต้นธงชัย สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของแหล่งเตาทุ่งเตาไถได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการศึกษาพัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกของจังหวัดลำปางนั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาค้นคว้าข้อมูลแหล่งเตาแห่งนี้ ซึ่งถือเป็นข้อมูลสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีบริบทสัมพันธ์กับชุมชนบ้านเมืองและการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองนครลำปางในอดีตที่จะ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

นำมาร้อยเรียงเพื่อตอบโจทย์พัฒนาการที่มาจากทางประวัติศาสตร์ของความเป็นเมืองเชรามิกของจังหวัดลำปางในปัจจุบันให้ชัดเจนขึ้น

ตุ๊กตาดินเผารูปสัตว์ ชนิดเฒ่าแกร่ง เคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาทุ่งเตาไทร
ที่มา: พิพิธภัณฑ์วัดพระเจ้าทันใจ

เครื่องปั้นดินเผา จากแหล่งเตาทุ่งเตาไทร ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง

เครื่องปั้นดินเผาสกุลช่างลำปาง ช่วงพุทธศตวรรษ 22 - 23

กลุ่มประเภทงานเซรามิกประกอบสถาปัตยกรรม

มิตินทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่อาณาจักรล้านนาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ถือเป็นช่วงการเปลี่ยนผ่านการปกครองที่สำคัญ กล่าวคืออาณาจักรล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นอกจากนี้ในช่วงภาวะสงครามได้มีการกวาดต้อนผู้คนชาวล้านนา โดยเฉพาะหัวเมืองสำคัญให้ไปเป็นไพร่พลเมืองในหงสาวดี ดังนั้นในช่วงเวลาที่พม่าเข้ามาปกครองหลายหัวเมืองจึงมีจำนวนประชากรลดลงเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุผลในการควบคุมปกครอง รวมถึงการควบคุมเก็บผลประโยชน์บนเส้นทางการค้าในพื้นที่หัวเมืองล้านนา ส่งผลให้พัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจของล้านนาที่เคย เจริญรุ่งเรืองเข้าสู่ภาวะซบเซาลง แต่เนื่องด้วยกษัตริย์พม่าได้ให้ความสำคัญต่อการทำนุบำรุงพุทธศาสนา โดยเฉพาะการอุปถัมภ์บูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญหรือการอุปฐากกฐนบูชาพระมหาเถระรูปสำคัญ โดยเฉพาะครูบามหาปาเกสระปัญญา ของเมืองนครลำปาง การกวาดต้อนผู้คนในครั้งนั้นได้มีการละเว้นกลุ่มประชากรที่มีสถานะเป็น ข้าวัด ข้าวพระเจ้า หรือข้าพระธาตุ ด้วยเหตุนี้พม่าจึงยังคงปล่อยให้กลุ่มประชากรดังกล่าวปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยวิธีการกลบเกลายโดยมุขนายกเจ้าสังกัดของตนเอง ดังนั้นในพื้นที่เมืองนครลำปางจึงพบหลักฐานการคงอยู่ของวัดสำคัญจำนวนมากหลายวัดที่เชื่อมโยงกับระบบข้าววัดดังกล่าวถือเป็นปัจจัยสำคัญของการคงอยู่ของวัดเหล่านี้มาตลอดตั้งแต่ยุคสมัยล้านนา หรือบางวัดถือกำเนิดขึ้นในช่วงที่พม่าเข้ามาปกครองในดินแดนล้านนาแล้ว อาทิ วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหลหินหลวง อำเภอเกาะคา วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ หรือวัดเวียง อำเภอเถิน เป็นต้น

ภาพถ่ายวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวงก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2466 จะสังเกตเห็นว่าชุดเครื่องประกอบสันหลังคาของวิหารหลวงหลังนี้ อันได้แก่ ซ่อฟ้า ปราสาทเพ็อง และเมฆตั้งเป็นชุดงานเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบทั้งหมด ภายหลังจากการบูรณะครั้งนั้นได้เปลี่ยนมาใช้ซ่อฟ้าไม้แกะสลัก และซ่อฟ้าปูนตามลำดับ ต่อมาการบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อราวปี พ.ศ.2557 ได้มีการกลับมาใช้เครื่องประดับหลังคา ด้วยเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณอีกครั้ง

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

อัตลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาคารสถาปัตยกรรมที่ปรากฏหลงเหลือจากยุคล้านนาและช่วงพม่าปกครอง ได้แก่ การใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ซึ่งพบว่าในกลุ่มวัดที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น มีรูปแบบการประดับตกแต่งอาคารลักษณะแบบเดียวกันกล่าว คือ การประดับตัวอาคารด้วยการใช้เครื่องปั้นดินเผาประเภทดินนาเคลือบสีเขียวซึ่งเป็นเทคนิคการเคลือบด้วยซีเถ้าแบบโบราณ โดยงานเครื่องปั้นดินเผาประดับดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้ตามลักษณะอาคารสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 งานเครื่องปั้นดินเผาประดับอาคารประเภทวิหารหรืออุโบสถ จากรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมของกลุ่มวัดที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะพบว่า ลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมรวมถึงงานประดับตกแต่งล้วนเป็นกลุ่มงาน สกulptural ลำปาง ที่ยังมีค่านิยมและเทคนิคเชิงช่างอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน ไม่ว่าจะ เป็นระบบโครงสร้างของอาคารที่เป็นงานไม้ ที่เรียกว่าระบบโครงสร้างแบบม้า ต่างใหม่ งานลวดลายประดับตกแต่งลายค่างานลวดลายประดับตกแต่งปูนปั้น รวมถึงรูปแบบการใช้เซรามิก เพื่อประดับอาคาร ซึ่งพบร่องรอยหลักฐานการใช้งาน รวมถึงบางอาคารพบว่ายังคงสภาพอยู่อย่างสมบูรณ์ ซึ่งถือเป็นลักษณะร่วม ที่สะท้อนถึงยุคสมัยที่นิยมใช้งานเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในการประดับตกแต่ง อาคาร แต่ด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่างส่งผลให้หลายวัดได้ปรับเปลี่ยนและบูรณะ ในยุคหลัง จึงทำให้หลายอาคารได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรง รวมถึง เครื่องประดับตัวอาคารที่จากเดิมใช้เครื่องปั้นดินเผา มาประดับอาคารมาเป็นงาน ปูนปั้นหรืองานหล่อซีเมนต์แทน ตำแหน่งของอาคารที่นิยมใช้เครื่องปั้นดินเผา เป็นส่วนประดับนั้นส่วนใหญ่จะเป็นงานประเภทเครื่องประดับหลังคา เนื่องด้วย ความแข็งแรงคงทนต่อสภาพอากาศโดยเฉพาะตำแหน่งช่อฟ้า สันหลังคา ปราสาทเพ็ชร์ เมฆตั้งหรือเมฆไหล นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่ใช้ เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนตกแต่งประดับอาคาร เช่น นาค พญาลวง หงส์หรือนก ชนิดต่างๆ เพื่อประดับตามมุมหัวเสาหรือ คอสอง ของตัวอาคารวิหาร หรือ อุโบสถ เป็นต้น ปัจจุบันยังคงหลงเหลืออาคารวิหาร และอุโบสถ ในกลุ่มอาคาร โบราณของวัดพระธาตุลำปางหลวง จำนวน 2 หลัง คือ อาคารวิหารน้ำแต้ม และ อาคารพระอุโบสถ ที่เหลือปัจจุบันได้ถูกบูรณะเปลี่ยนแปลงสภาพไป ใน 2 กรณี กล่าวคือ กรณีที่ 1 ยังคงไว้ซึ่งอาคารหลังเดิมแต่เปลี่ยนรูปแบบช่อฟ้า ป้านลม และการประดับตกแต่งใหม่ เช่น อาคารวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง(กรณี วิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวงได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในช่วงปี พ.ศ.2464 - 2466 ได้เปลี่ยนเครื่องประดับหลังคาใหม่เป็นปูนซีเมนต์ ภายหลัง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

กรมศิลปากรได้บูรณะอีกครั้งในปี พ.ศ.2557 จึงได้กลับมาใช้เครื่องปั้นดินเผาอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน) วิหารวัดเวียง อำเภอเถิน วิหารวัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร วิหารวัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา ซึ่งกลุ่มอาคารดังกล่าวนี้แต่เดิมเคยเป็นอาคารที่ประดับตกแต่งเครื่องประกอบอาคารด้วยเซรามิก แต่ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์ในยุคหลังโดยเฉพาะการเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา รวมถึงการบูรณะตัวอาคารเสริมความแข็งแรงมั่นคง จึงทำให้มีการรื้อเครื่องหลังคาเดิมแล้วเปลี่ยนแปลงตามรูปแบบสมัยนิยม ในกรณีที่ 2 คือ การรื้อถอนอาคารจนไม่เหลือรูปแบบตัวสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ดังเช่นกรณีวิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จ ซึ่งได้ถูกรื้อถอนไปเนื่องด้วยเหตุผลอาคารวิหารหลวงหลังเดิมทรุดโทรมลง ไม่สามารถบูรณะต่อไปได้จึงได้สร้างใหม่เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในปี พ.ศ.2475 การเปลี่ยนแปลงทั้งสองกรณีนี้ยังมีความโชคดีที่หลายวัดยังคงเก็บรักษาเครื่องประกอบอาคารดังกล่าวที่เป็นงานเซรามิกเคลือบเขียวแบบโบราณไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด จึงทำให้สามารถเห็นตัวอย่างงานเซรามิกประดับอาคารศาสนสถาน ประเภทวิหารอุโบสถแบบโบราณ ในพิพิธภัณฑ์หลายวัด เช่น พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุลำปางหลวง พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเสด็จ และพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง เป็นต้น

หลักฐานชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาประดับอาคารชิ้นสำคัญที่มีความสมบูรณ์และเป็นหลักฐานถึงอายุสมัยของการใช้สร้างอาคารคารวมถึงการประดับตกแต่งอาคาร คือ ซ่อฟ้าโบราณจากอาคารวิหารหลวงหลังเดิมของวัดพระธาตุเสด็จ ซึ่งปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และอีกส่วนหนึ่งยังคงเก็บรักษาไว้ที่วัดพระธาตุเสด็จ ในส่วนซ่อฟ้าที่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญชัยนั้น ปรากฏข้อความจารึกที่ปีที่สร้างซ่อฟ้าดังกล่าวซึ่งระบุไว้ว่า สร้างขึ้นในปีจุลศักราช 1008 ซึ่งตรงกับปี พ.ศ.2198 นอกจากนี้ยังพบภาพถ่ายโบราณของอาคารวิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จ และวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่าอาคารทั้งสองหลังนี้ มีการใช้เครื่องประดับหลังคาวิหารด้วยงานเครื่องปั้นดินเผา ในกรณีวิหารหลวงของ

วัดพระธาตูลำปางหลวง ทางวัดได้เก็บรักษาเครื่องประดับหลังคาของวิหารหลวงบางส่วนเก็บไว้ในอาคารพิพิธภัณฑ์ ปัจจุบันนอกจากหลักฐานภาพถ่ายเหล่านี้ ยังพบอาคารสถาปัตยกรรมวิหารจำลองหรือเรียกว่าวิหารน้อย ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างไว้เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดเล็ก ด้วยคติความเชื่อเรื่องของการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในที่ควรที่เหมาะสม เช่น ประดิษฐานไว้ในมณฑป หรือ วิหารจำลอง เป็นต้น วิหารน้อยหลายหลัง ที่พบในจังหวัดลำปางนั้นมีการจำลองโครงสร้างอาคารให้เสมือนอาคารจริง ซึ่งจะพบว่าวิหารน้อยหลายหลัง ได้มีการจำลองเครื่องประดับหลังคาแบบดินเผา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมในการใช้เครื่องปั้นดินเผามาเป็นเครื่องประดับอาคาร ในกลุ่มอาคารวิหารพระอุโบสถสกุลช่างลำปาง

การใช้งานเซรามิก เพื่อเป็นส่วนประกอบประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมวิหารและอุโบสถในกลุ่มสกุลช่างลำปาง ถือเป็นลักษณะที่โดดเด่น และเชื่อมโยงกับพัฒนาการของงานเครื่องปั้นดินเผาที่พบในจังหวัดลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 นอกจากนี้รูปแบบชิ้นงานที่พบบางส่วนมีความคล้ายคลึงกันกับงานเครื่องปั้นดินเผาประดับอาคารในกลุ่มอาคารแบบสุโขทัย ซึ่งอาจมีส่วนเชื่อมโยงของการรับอิทธิพลรูปแบบรวมถึงเทคนิคจากงานศิลปกรรมแบบสุโขทัยก็เป็นได้ อีกกรณีหนึ่งจากข้อสังเกตทางประวัติศาสตร์พบว่า ในช่วงเวลาที่พม่าเข้ามาปกครองในล้านนานั้นได้มีการอพยพโยกย้ายผู้คนตามหัวเมืองต่างๆ อยู่เสมอ ซึ่งรูปแบบเทคนิคของงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาประกอบอาคารลักษณะดังกล่าว ยังพบเห็นได้ทั่วไปตามวัดในเขตพื้นที่รัฐฉานและพื้นที่บางส่วนของเขตสิบสองปันนา โดยเป็นกลุ่มวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ไทจีนและชาวไทลื้อ ซึ่งอาจเป็นกลุ่มประชากรที่ถูกกวาดต้อนหรืออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองนครลำปาง และได้เอาทักษะความรู้ด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดังกล่าวมาใช้และเผยแพร่จนเป็นที่นิยมในท้องถิ่นสมัยนั้น

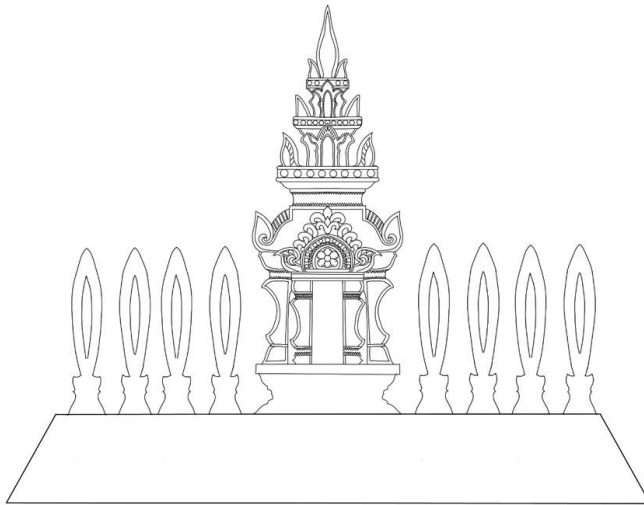
ช่อฟ้าวิหารหลวงหลังเดิมของวัดพระธาตุเสด็จ
ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

ปราสาทเพ็อง จากสันหลังคาวิหารหลวงหลังเดิม ของวัดพระธาตุเสด็จ

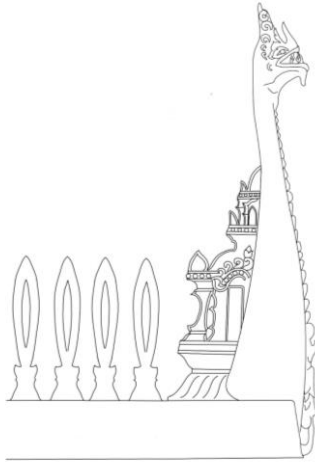
ที่มา: พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเสด็จ

สัดส่วนและจังหวะการวางปราสาทเพ็องและยองปลี วิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

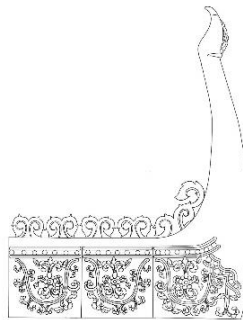
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ภาพชุดข้อฟ้า ปราสาทเพ็ญและยองปาลี ประดับสันหลังคาวิหารหลวง วัดพระธาตุเสด็จ

อำเภอเมืองลำปาง

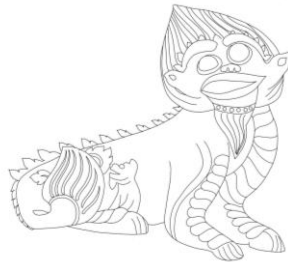
ที่มา: พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเสด็จ

ชุดข้อฟ้า เมฆไหล และกูปหลังคา ของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

สัดส่วนและจิ้งหะการวางยอดเฟื้อง และเมฆไหล
ของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

มอมประดับหัวเสาน้ำวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา ที่ใช้ประดับอาคารสถาปัตยกรรมประเภทซุ้มประตูโขง หรือ โขงพระเจ้า ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของงานสถาปัตยกรรมประเภทอาคารศาสนสถานในพุทธศาสนาสุล่งลาลำปาง โดยงานกลุ่มนี้สามารถแบ่งรายละเอียดปลีกย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มงานเครื่องปั้นดินเผาแบบไม่เคลือบ งานโกลนหรือ โครงสร้างเหล็กภายในเพื่อใช้เป็นแกนสำหรับงานปูนปั้น รูปแบบดังกล่าวพบได้ตามซุ้มประตูโขงทั่วไป ดังที่ปรากฏเด่นชัด คือ ซุ้มประตูโขงของวัดป่าตันหลวง อำเภอมะทะ ซึ่งเป็นซุ้มประตูโขงที่มีความงดงามด้วยงานประดับปูนปั้น บางส่วนที่ชำรุดปูนกะเทาะออกไปนั้น จะเห็นแกนภายในว่ามีการขึ้นโครงด้วยงานดินเผาปั้นแบบไม่เคลือบอยู่ภายในแบบที่ 2 คือ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบ ที่ใช้ประดับตกแต่งตัวอาคารซุ้มประตูโขงและโขงพระเจ้า ปัจจุบันพบหลักฐานที่เป็นซุ้มประตูโขงประดับเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบที่สมบูรณ์ที่สุด อยู่ที่วัดไหล่หินหลวง อำเภอกะเคะคา คาดว่าเป็นซุ้มประตูโขง ที่สร้างขึ้นในช่วงเดียวกันกับสร้างอาคารวิหาร ซึ่งปรากฏจารึกการสร้างวิหารในปี พ.ศ.2226 หรือราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 อาคารซุ้มประตูโขงดังกล่าวส่วนใหญ่จะใช้เครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบสีน้ำตาลหรือสีเขียวเป็นเครื่องประกอบหลังคา ซึ่งจะประกอบด้วย ป่องปิวหน้านาง โกงนาค กาบजू ยองปลี และสัตว์หิมพานต์ต่างๆ ที่ใช้ประดับตกแต่งอาทิ กิณรี หงส์ นาค มอมและสัตว์อื่นๆ ถึงแม้ว่าจะมีร่องรอยความชำรุดเสียหายไปบ้าง แต่ก็มีการบูรณะปฏิสังขรณ์แทนที่ด้วยปูนปั้นตามรูปแบบดั้งเดิม ซุ้มประตูโขงของวัดไหล่หินหลวง จึงเป็นซุ้มประตูโขงประดับเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกที่หลงเหลือสมบูรณ์เพียงแห่งเดียวของจังหวัดลำปางและกลุ่มงานศิลปกรรมซุ้มประตูโขงโบราณล้านนา นอกจากวัดไหล่หินหลวงแล้ว ยังพบซุ้มประตูโขงโบราณของวัดเวียง อำเภอกะเคะคา ที่มีร่องรอยของการใช้เครื่องปั้นดินเผาประดับตกแต่งบริเวณซุ้มหน้านาง สันหลังคาและบริเวณอื่นๆ แต่ปัจจุบันงานประดับตกแต่งดังกล่าวได้ชำรุด

เสียหายลงไปมาก แต่ยังคงปรากฏหลงเหลือร่องรอยให้เห็นว่าตัวอาคารสถาปัตยกรรมซุ้มประตูโขงของวัดเวียงนี้ ประดับตกแต่งไปด้วยงานเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ภายในวิหารหลวงวัดเวียงยังเป็นที่ตั้งของโขงพระเจ้า ซึ่งมีการประดับตกแต่งตัวโขงด้วยเทคนิคงานลงรัก ชาติ ปิดทอง ทำให้ไม่สามารถเห็นวัสดุที่ใช้ประดับตกแต่งโขงพระเจ้าหลังนี้ จากการลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลที่วัดเวียง ผู้เขียนได้ขออนุญาตท่านเจ้าอาวาสขึ้นไปสำรวจโขงพระเจ้าหลังนี้ ทำให้พบว่าส่วนประดับตกแต่งของโขงพระเจ้าหลังนี้ประดับตกแต่งไปด้วยงานเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบ คล้ายกันกับรูปแบบซุ้มประตูโขงของวัดไหล่หินหลวง ดังนั้นซุ้มโขงพระเจ้าของวัดเวียง อำเภอกาญจนบุรี จึงถือเป็นโขงพระเจ้าที่ประดับตกแต่งด้วยงานเซรามิกที่สมบูรณ์ที่สุดอีกหลังหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบหลักฐานภาพถ่ายเก่าของวัดพระธาตุเสด็จ ที่ปรากฏอาคารซุ้มประตูโขงของวัด ที่สร้างประดับตกแต่งด้วยงานเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบเขียวรูปแบบเดียวกับวัดไหล่หินหลวง แต่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่ซุ้มประตูโขงดังกล่าวได้ถูกบูรณะจนไม่เหลือสภาพดั้งเดิมอยู่เลย แต่ยังมีโชคดีที่ยังคงหลงเหลือภาพถ่ายพร้อมกับเครื่องประกอบหลังคาซุ้ม ป้องบิวหน้านาง และกาบजूหรือองค์ประกอบอื่นๆ ที่เคยประดับอยู่บนซุ้มประตูโขงของวัดพระธาตุเสด็จแห่งนี้ เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด

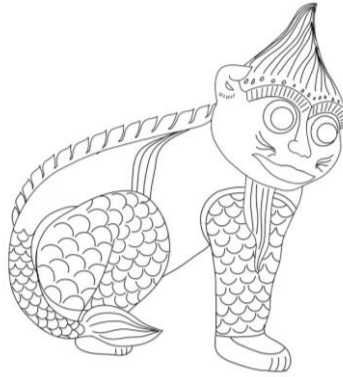
ซุ้มประตูโขง วัดไหล่หินหลวง คาดว่าสร้างขึ้นช่วงเดียวกันกับการสร้างวิหาร
ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ถือเป็นซุ้มประตูโขงที่ประดับเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบ
ที่สมบูรณ์และสวยงามที่สุด ในภาคเหนือ

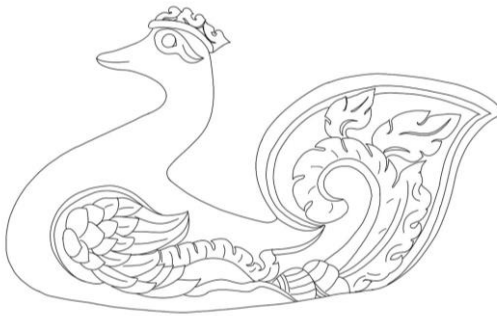
พัฒนาการและประวัติศาสตร์
เครื่องปั้นดินเผาสำปาง

รายละเอียดองค์ประกอบของซุ้มประตูโขง วัดไหล่หินหลวง

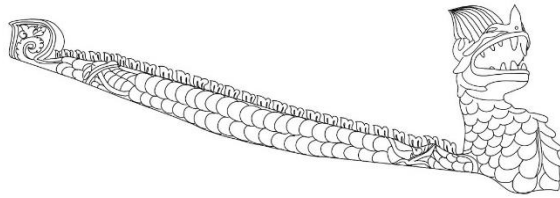

มอม ประดับชุ้มประตูโขง วัดโหล่หินหลวง อำเภอกะคา

หงส์ ประดับชุ้มประตูโขง วัดโหล่หินหลวง อำเภอกะคา

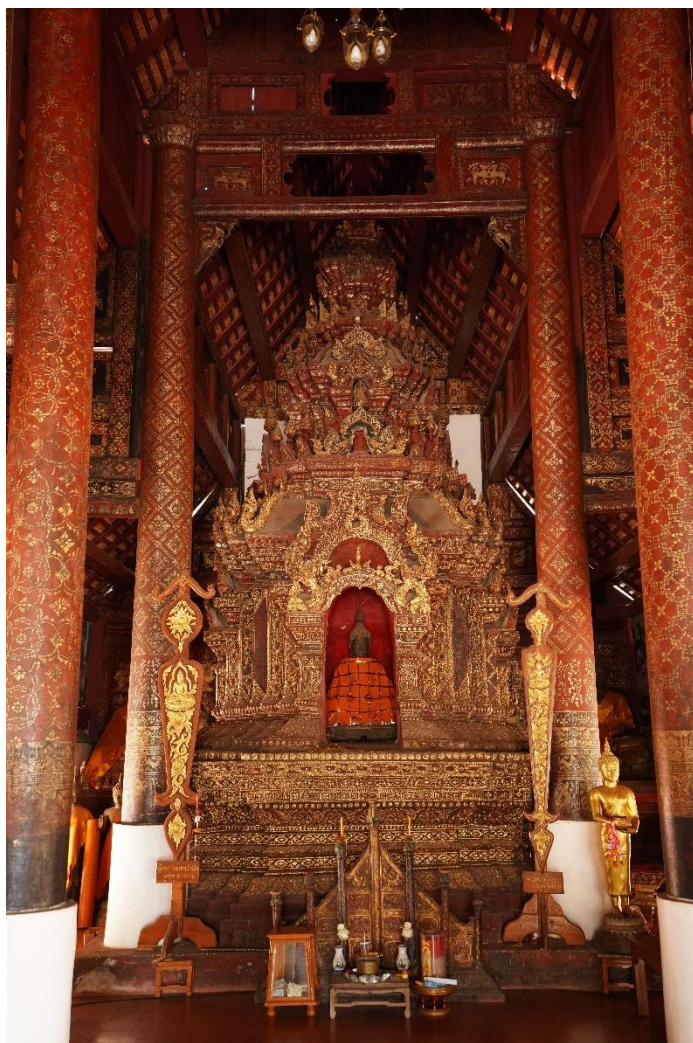

โกกนาค ชุ่มประตู่โขงวัดไหล่หินหลวง อำเภอกาญจนดิษฐ์

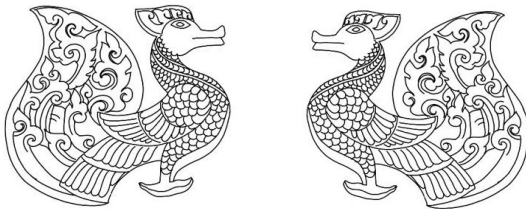
ป้องปิว หน้านาง ชุ่มประตู่โขงวัดไหล่หินหลวง อำเภอกาญจนดิษฐ์

โองพระเจ้าประทับงานตุ๊กตาดินเผา ภายในวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน

รายละเอียดองค์ประกอบของโขงพระเจ้าวัดเวียง

หงส์ดินเผาประดับโขงพระเจ้าภายในวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ซุ้มประตูโขง และร่องรอยของการประดับด้วยตุ๊กตาดินเผา วัดเวียง อำเภอเถิน

หงส์ประดับอาคารจากพิพิธภัณฑ์สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ภาพถ่ายโบราณของซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุเสด็จ
ที่มา: หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ

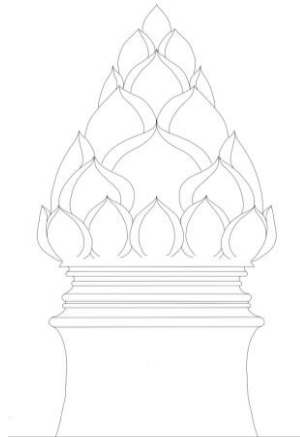
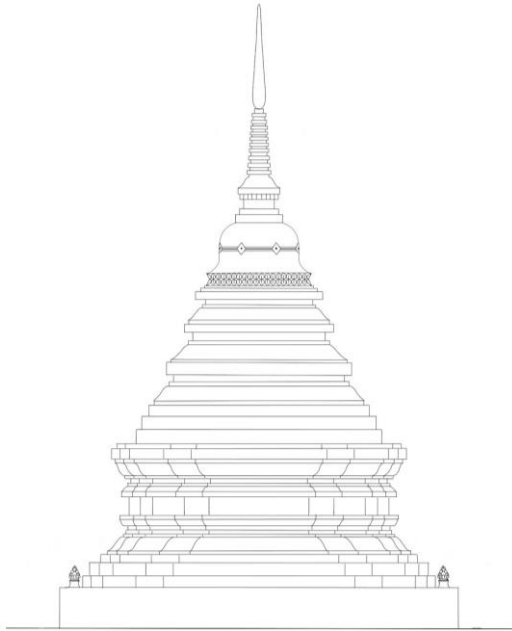

ชิ้นส่วนของซุ้มประตูโขง วัดพระธาตุเสด็จ ที่ยังเก็บรักษาไว้

ที่มา: ฐาปกรณ เครือระยา

กลุ่มที่ 3 งานเซรามิกประดับเจดีย์ โดยทั่วไปงานประดับตกแต่งองค์เจดีย์ในศิลปกรรมล้านนานั้นถือว่ามีน้อยมาก เมื่อเทียบกับอาคารอื่นๆ ในวัด งานประดับตกแต่งเจดีย์ที่พบส่วนใหญ่มักจะเป็นการประดับตกแต่งด้วยงานปูนปั้นและงานบุฉนวนลายโลหะ พบว่าในพื้นที่จังหวัดลำปางมีการใช้เซรามิกมาประดับองค์เจดีย์ในลักษณะของการปั้นเป็นดอกบัวตูมขนาดใหญ่วางประดับไว้ตามมุมเจดีย์ ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือให้เห็นที่สมบูรณที่สุดอยู่ที่มุมเจดีย์ขององค์พระธาตุลำปางหลวงเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบดอกบัวตูมเซรามิกในรูปแบบเดียวกันกับที่ใช้ประดับองค์พระธาตุลำปางหลวง ที่วัดพระธาตุเสด็จ ซึ่งปัจจุบันได้ถูกนำไปเก็บรักษาไว้ในอาคารพิพิธภัณฑของวัด นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้เซรามิกมาประดับตกแต่งเป็นริ้วลำเวียงพระธาตุ ซึ่งปรากฏหลักฐานลำตัวนาคนินเผาเคลือบเขียวที่บริเวณวัดร้างศาลาหม้อซึ่งนอกเหนือจากนี้ยังไม่พบตัวอย่างของการใช้เซรามิกประดับเจดีย์ในรูปแบบหรือมิติอื่นๆ

บัวเชรามิกประดับมุมเจดีย์พระธาตูลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

เทคนิคของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิก ที่ใช้สำหรับประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานในพื้นที่จังหวัดลำปาง ช่วงยุคสมัยดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นเทคนิคงานเคลือบน้ำตาล หรืองานเคลือบสีเขียวอมน้ำตาล ซึ่งคาดว่ารูปแบบดังกล่าวเป็นเทคนิคที่ได้รับความนิยมในสมัยนั้น สันนิษฐานได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ อาจได้รับรูปแบบจากปัจจัยภายนอกที่ส่งผลอิทธิพลสู่งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาในล้านนา ทั้งจากงานศิลปกรรมแบบจีนที่นิยมใช้เครื่องปั้นดินเผาประดับหลังคาและส่งผลอิทธิพลมาสู่จินทางตอนใต้และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ หรือปัจจัยอิทธิพลงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบมอญ พม่ารวมถึงสุโขทัย ซึ่งพบหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาประดับงานสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกัน นอกจากนี้การใช้เครื่องปั้นดินเผาในการประดับอาคารสถาปัตยกรรมนั้น อาจจะเป็นงานที่นำมาใช้แทนที่งานประดับแบบปูนปั้น ซึ่งเป็นเทคนิคงานที่เป็นที่นิยมและพบได้โดยทั่วไปในภูมิภาคนี้ แต่ปัญหาของงานปูนปั้น คือ การสีกร่อนจากการโดนแดดลมฝน หรือการถูกสัมผัสจذبต้อง โดยอาจจะแตกหักเสียหายได้ง่ายจึงมีการคิดค้นประยุกต์โดยใช้เครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบ ซึ่งมีความแข็งแรงคงทนต่อสภาวะอากาศ จึงส่งผลให้กลุ่มช่างได้พัฒนาแนวทางในการสร้างเครื่องประดับอาคารเหล่านั้นด้วยเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้มีความยั่งยืนยาวนานมากขึ้นและกลายเป็นที่นิยมในงานศิลปกรรมสกุลช่างลำปาง

ชามตราไก่และยุคฟื้นฟูเซรามิกลำปาง

การกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ให้เข้ามาเป็นประชากรของเมืองนครลำปางในช่วงการฟื้นฟูบ้านเมืองในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อให้เกิดให้เกิดชุมชนต่างๆ กระจายเพิ่มขึ้นทั่วพื้นที่จังหวัดลำปาง อีกทั้งยังก่อให้เกิดกลุ่มชุมชนที่ประกอบอาชีพที่หลากหลายนอกเหนือจากวิถีการเกษตร โดยเฉพาะงานช่างฝีมือแขนงต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มช่างเครื่องเงิน กลุ่มช่างทำเครื่องเงิน ช่างตีเหล็ก ช่างทำเครื่องจักสาน กลุ่มช่างหล่อ เป็นต้น จากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลอาชีพของชุมชนในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่า ในอดีตมีกลุ่มชุมชนที่มีอาชีพผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากหลายชุมชนและบางชุมชนยังคงสืบทอดกระบวนการผลิตมาจนถึงปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผา วัตถุประสงค์คือดินที่หาได้ตามแหล่งชุมชน เช่น ดินท้องนาหรือตามชายป่าที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการนำมาปั้นขึ้นรูปเป็นภาชนะข้าวของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันและเผาด้วยอุณหภูมิที่ไม่สูงมากนักหรือเผาแบบไฟต่ำไม่เคลือบ ภาชนะที่ออกมาส่วนใหญ่จึงมักจะเป็นสีแบบดินเผาธรรมชาติหรือสีแบบเนื้ออิฐส้มอมแดง หรือบางกลุ่มใช้เทคนิครมดำ ทำให้สีของภาชนะเป็นสีดำมันวาว ส่วนงานเครื่องปั้นดินเผาประเภทใช้ไฟสูงหรือใช้วัตถุดิบในการขึ้นรูปด้วยดินขาวนั้น ภายหลังจากเตาเมืองวัง เตาทุ่งเตาไหและแหล่งเตาอื่นๆ ได้ยุติปิดตัวลงในราวพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 องค์ความรู้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดใช้ไฟสูงแบบเคลือบและใช้วัตถุดิบ คือ ดินขาวในการขึ้นรูปผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจึง

สูญหายไป จนกระทั่งช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้เดินทางไปสำรวจพบแหล่งแร่ดินขาวในพื้นที่อำเภอแจ้ห่มและได้นำดินนั้นมาทดลองในการผลิตถ้วยชามตามภูมิความรู้ที่ตนเองสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งที่อยู่เมืองจีน จึงเป็นต้นกำเนิดของการฟื้นฟูงานเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกชนิดเผาไฟสูงและใช้ดินขาวเป็นวัตถุดิบอันเป็นที่มาของชามตราไก่และจุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปางสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

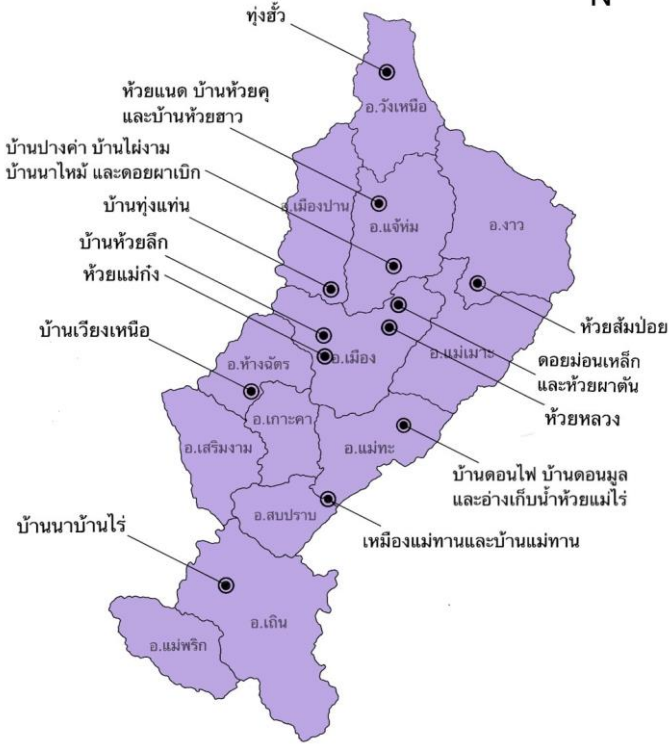
ดินขาวถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเซรามิกของจังหวัดลำปางตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดินขาวหมายถึง ดินสีขาวหรือดินที่มีสีขาวซีดจางบางครั้งเรียกดินชนิดนี้ว่า ดินเกาลิน (Kaolin หรือ china clay) เมื่อนำมาคัดกรองแยกตะกอนนำมาผสมน้ำและนวดให้เหนียวก็สามารถนำมาขึ้นรูปปั้นเป็นภาชนะต่างๆ ได้โดยสามารถทนไฟได้มากถึง 1,800 องศาเซลเซียส แหล่งดินขาวที่ใช้เป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปางในอดีตนั้น มาจากแหล่งแร่ดินขาวจำนวน 2 แหล่ง อันได้แก่ แหล่งที่ 1 คือแหล่งดินขาวในเขตอำเภอวังเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งดินขาวที่ใช้ในการผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาวังเหนือเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้น มาหรือราว 700 ปี ซึ่งในปัจจุบันแหล่งดินขาวดังกล่าวยังคงนำมาใช้งานในอุตสาหกรรมเซรามิกในพื้นที่จังหวัดลำปาง แหล่งดินขาวแหล่งที่ 2 ได้แก่ แหล่งดินขาว จากบ้านปางค่า ตำบลบ้านสา อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง อันเป็นจุดกำเนิดของชามตราไก่เป็นแหล่งดินขาวที่เกิดจากการผุกร่อนสลายตัวของหินฟันม้า จากลักษณะธรรมชาติจะเป็นก้อนดินสีเหลืองอ่อน เมื่อนำมากรองทำความสะอาดและนำมาใช้ขึ้นรูปสามารถทนความร้อนได้ถึง 1,600 องศาเซลเซียส โดยกระบวนการนำดินขาวจากบ้านปางค่าไปใช้นั้น พบว่ามีอยู่ 2 รูปแบบ กล่าวคือ ชนิดดินดิบเมื่อขุดตักแล้วนำไปใช้ได้เลย อีกชนิดหนึ่งต้องผ่านกระบวนการล้างกรองแยกตะกอน

ดินที่คัดกรองแล้วนั้นจะแบ่งออกเป็น 3 ชนิด อันได้แก่ ดินชนิดเนื้อหยาบเนื้อละเอียดปานกลาง และเนื้อละเอียดมาก ซึ่งดินในแต่ละแบบนี้ จะนำไปใช้ผลิตผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น ดินเนื้อหยาบนำไปผลิตกระเบื้อง ดินเนื้อละเอียดปานกลางนิยมนำเอาไปผลิตเครื่องถ้วยชามและดินที่มีความละเอียดมากนิยมใช้ในโรงงานผลิตเครื่องสุขภัณฑ์(สุรพล คำรืห์กุล, 2542: 17-18)

นอกจากทั้ง 2 แหล่งที่กล่าวมานี้ยังพบดินขาวในบริเวณเขตพื้นที่อำเภอแจ้ห่ม อำเภอแม่ทะ อำเภอแม่มาะ อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองปาน อำเภองาว อำเภอเถิน และอำเภอเมืองลำปาง อีกจำนวน 32 แหล่ง ครอบคลุมเนื้อที่รวม 49 ตารางกิโลเมตร อันได้แก่ แหล่งดินขาวที่พบในเขตชุมชนบ้านนาบ้านไร่ ตำบลแม่ถอด อำเภอเถิน ชุมชนบ้านดอนไฟ บ้านดอนมูล และบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ไร่ ตำบลหัวเสือ บ้านแม่ทาน ตำบลสันดอนแก้ว อำเภอแม่ทะ ชุมชนบ้านทุ่งแท่น ตำบลทุ่งกว๋าว อำเภอเมืองปาน ชุมชนบ้านไผ่งาม บ้านนาใหม่ และคอยผาเบิก ตำบลเมืองมาย บ้านห้วยคู้ ห้วยแหนด และบ้านห้วยฮาว ตำบลบ้านสา อำเภอแจ้ห่ม บริเวณพื้นที่ห้วยสัมป่อย ตำบลบ้านหวด อำเภองาว พื้นที่ชุมชนบ้านเวียงเหนือ ตำบลเมืองยาว อำเภอห้างฉัตร พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม พื้นที่คอยม่อนเหล็กและห้วยผาดัน ตำบลบุญนาควพัฒนา พื้นที่ห้วยหลวง ตำบลนิคมพัฒนา และบริเวณพื้นที่ห้วยแม่ก่ง ตำบลบ้านเป้า อำเภอเมืองลำปาง แหล่งดินขาวที่กล่าวมานี้ ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากนัก โดยส่วนใหญ่ถูกนำมาใช้ในอุตสาหกรรมเซรามิกในพื้นที่จังหวัดลำปางและพื้นที่อื่นๆ ภายในประเทศ ปัจจุบันแนวโน้มความต้องการใช้แร่ดินขาวยังคงมีเพิ่มสูงขึ้นเฉลี่ยประมาณร้อยละ 20 ต่อปี ตามการขยายตัวของอุตสาหกรรมเซรามิก ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของจังหวัดลำปาง (กรมทรัพยากรธรณี, 2549: 31-34)

แผนที่แหล่งดินในจังหวัดลำปาง

จุดเริ่มต้นของยุคฟื้นฟูงานเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกในจังหวัดลำปางเกิดขึ้นจากการค้นพบแหล่งแร่ดินขาว ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิตขามตราไก่และส่งผลต่อพัฒนาการของอุตสาหกรรมเซรามิกในจังหวัดลำปางมาจนถึงปัจจุบัน ประวัติของการก่อตั้งโรงงานเซรามิกขามตราไก่ของชาวจีนในจังหวัดลำปางมีจุดเริ่มต้นเมื่อราวปี พ.ศ.2498 - 2499 จากชาวจีนสองคนคือ นายชิวกิม แซ่กวก และนายซิมหยู แซ่ฉิน ได้ร่วมกันตั้งโรงงานทำถ้วยตราไก่แบบจีนขึ้น ซึ่งถือเป็นโรงงานทำถ้วยตราไก่แห่งแรกของลำปางที่มาจากขามตราไก่อันนั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นผลิตภัณฑ์เซรามิก ที่ถือกำเนิดขึ้นในมณฑลกวางตุ้ง ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปนอกจากนี้ยังมีการส่งออกขามตราไก่ไปขายตามแหล่งต่างๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่รวมถึงประเทศไทยด้วย ต่อมาเมื่อเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 สินค้าจากตลาดจีนจำเป็นต้องชะงักลงเนื่องจากได้รับผลกระทบจากสงครามและการคมนาคมขนส่งผลให้ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย และโดยเฉพาะคนที่มีประสบการณ์ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกประเภทขามตราไก่ได้รวมตัวกันก่อตั้งโรงงานขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โดยตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ ต่อมาภายหลังได้กระจายตัวไปตั้งโรงงานอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ราชบุรีและธนบุรี เป็นต้น

ประวัติการก่อตั้งโรงงานขามตราไก่ในจังหวัดลำปาง ระบุว่า ก่อนที่ทั้งสองจะอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้น ทั้งสองคนยังอาศัยอยู่ที่เมืองจีน ได้มีประสบการณ์ในการทำงานในโรงงานผลิตขามตราไก่อาก่อน ซึ่งในการทำงานนั้นได้เรียนรู้ในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การคัดกรองดิน การล้างดิน เตรียดิน งานปั้นถ้วย เคลือบเขียนลายและนำเข้าเตาเผา ต่อมาได้ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ จึงทำให้ต้องอพยพโยกย้ายเข้ามาสู่เมืองไทย โดยผ่านประเทศเวียดนามและลาว โดยเข้ามาทางช่องทางจังหวัดสระแก้วในปัจจุบัน เมื่อเข้ามาสู่ประเทศไทยแล้วได้เข้าทำงานที่โรงงานเครื่องปั้นดินเผาที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมโรงงานแห่งนี้ทำเฉพาะโถ่ง กระถางปลูกต้นไม้

กระถางแช่ข้าวเหนียว ต่อมาเจ้าของโรงงานต้องการทำถ้วยชามแบบเมืองจีน เพราะขณะนั้นประเทศจีนปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ถ้วยชามจากเมืองจีนที่นำเข้ามาในประเทศไทยมีอยู่ไม่มากนักและมีราคาแพง นายชิวกิมและนายชิมหุยจึงสมัครเข้าทำงานในโรงงานดังกล่าว ทั้งสองคนพยายามเสาะหาดินขาวแบบเมืองจีนจากที่ต่างๆ มาทดลองทำถ้วยชามจนครั้งหนึ่งได้สังเกตเห็นหินลับมีดจากลำปางที่ส่งไปขายที่เชียงใหม่มีเนื้อดินขาวละเอียดคล้ายกับดินขาวจากเมืองจีน ทั้งสองจึงเกิดความคิดที่จะไปค้นหาคว้ามินดินขาวชนิดนี้อยู่มากน้อยเพียงใด เมื่อได้ดินขาวแล้วก็นำไปพิสูจน์ที่กรุงเทพฯ โดยได้นำไปทดสอบที่โรงงานเครื่องปั้นดินเผาย่านกล้วยน้ำไทจนได้คำตอบว่าเป็นดินขาวอย่างแน่ชัด จึงได้กลับไปมาทดลองผลิตชามซึ่งได้ผลผลิตตามที่ต้องการ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาชามตราไก่ขึ้นเป็นครั้งแรกในพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยใช้ชื่อว่า โรงงานถ้วยชามสามัคคี(พนาสิน ธนบดีสกุล, สัมภาษณ์: 2565)

การทำชามตราไก่ของโรงงานถ้วยชามสามัคคี ในระยะแรกยังไม่มีอุปกรณ์เครื่องจักรกลหมุนแรงใดๆ ถึงแม้ว่าทั้งสองจะตั้งโรงงานได้สำเร็จตามความตั้งใจแต่กระบวนการทำงานทุกขั้นตอนจึงอาศัยกำลังแรงงานโดยเริ่มจากการล้างและกรองดิน การนวดดิน ขึ้นรูปถ้วยและตกแต่ง ชุบเคลือบ เผา กระทั่งการวาดรูปไก่ด้านข้างถ้วย ต่อมาได้ทดลองทำน้ำเคลือบจากการบดขี้เถ้าแกลบและน้ำเคลือบให้ละเอียดด้วยครกกระเดื่องที่ใช้แรงคน ทดลองนำหินสีขาวที่ใช้สร้างทางรถไฟและหินปูนหอมทางรถไฟซึ่งมีลักษณะคล้ายกับหินที่ใช้ทำน้ำเคลือบในเมืองจีนมาทำน้ำเคลือบแทนขี้เถ้าแกลบและได้สืบเสาะหาแหล่งหินจนพบที่จังหวัดตาก นับว่าก้าวสำคัญของการพัฒนาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เกิดจากภูมิปัญญาที่เป็นผลมาจากการสังเกตการคิดและการทดลอง ต่อมาในปี พ.ศ.2506 - 2509 เป็นช่วงที่มีการพัฒนาเครื่องมือขึ้นมาใช้แทนแรงงานคน เครื่องเหล่านี้ใช้แรงหมุนจากมอเตอร์ไฟฟ้าเป็นหลัก

อาทิ เครื่องกวาดดิน เครื่องบดดิน เครื่องผสมน้ำเคลือบ ฯลฯ ซึ่งโรงกลึงในจังหวัดลำปางเป็นผู้ทำเครื่องมือเหล่านั้นขึ้นแล้วจำหน่ายให้แก่โรงงานเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง ซึ่งผลจากการพัฒนาเครื่องมือนี้ทำให้เกิดโรงงานผลิตถ้วยชามเพิ่มมากขึ้น ขั้นตอนการผลิตในระยะนี้จะมีกลุ่มคนงานเข้ามารับจ้างเหมาค่าแรงจากการผลิตในแต่ละขั้นตอน เจ้าของโรงงานมีหน้าที่เพียงบริหารจัดการทั่วไปและมีบทบาทสำคัญเพียงการควบคุมการผลิตเท่านั้น ใน พ.ศ.2508 นายซิมหยูได้ก่อตั้งโรงงานธนบดีสกุลขึ้นเพื่อผลิตสินค้าประเภทถ้วยชาม ถ้วยน้ำจิ้ม เเผด้วยเตามังกร(เตาฟืนโบราณ) และยังคงผลิตตามแบบดั้งเดิมอยู่โดยมีตลาดหลักคือตลาดภายในประเทศ(เซรามิกเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนเมืองลำปาง, 2561)

การจัดตั้งโรงงานผลิตชามตราไก่ขึ้นครั้งแรกในจังหวัดลำปางนั้นส่งผลให้ชามตราไก่ที่ผลิตขึ้นในจังหวัดลำปางเป็นที่รู้จักกันมากขึ้นโดยผลผลิตจากโรงงานชามตราไก่ของจังหวัดลำปางนั้น ได้ส่งออกไปขายยังกรุงเทพฯ โดยการขนส่งทางรถยนต์มุ่งสู่ตลาดย่านเยาวราช ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ที่ส่งออกและกระจายสินค้าที่สำคัญของชาวจีนในประเทศไทย ชามตราไก่ออกจากจะเป็นสินค้าที่นิยมใช้กันในหมู่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยแล้วนั้น ยังเป็นที่นิยมใช้ของชาวไทยเช่นเดียวกัน โดยลักษณะของชามตราไก่อ้นนิยมใช้เป็นชามสำหรับใส่ข้าวต้มและเหมาะสมกับการใช้ตะเกียบ ซึ่งปกติจะผลิตชามตราไก่อหลายขนาดโดยเริ่มตั้งแต่ขนาด 5 นิ้วขึ้นไปจนถึง 7 - 8 นิ้วตามความต้องการของผู้ใช้งาน ลักษณะของชามไก่อจะเป็นรูปทรงแปดเหลี่ยมเกือบกลมปากบาน ข้างชามด้านนอกมีรอยบุเล็กน้อยรับกับเหลี่ยมขา มีเชิงวาดลวดลายด้วยมือเป็นรูปไก่อขนคอกและลำตัวสีแดง หางและขาสีดำ เดินอยู่บนหยูกสี่เหลี่ยม มีดอกโบตันสี่ชมพูออกม่วงไปสี่เหลี่ยมตัดเส้นด้วยสีดำอยู่ด้านซ้ายมีต้นกล้วย 3 ใบสี่เหลี่ยมตัดเส้นด้วยสีดำอยู่ด้านขวา บางใบมีค้างคาวห้อยหัวอยู่ฝั่งตรงข้ามกับไก่อมีดอกไม้ใบไม้เล็กๆ แต่มก้นชามด้านในใช้สีบนเคลือบซีเถ้า

เผาที่อุณหภูมิ 750 - 850 องศาเซลเซียส เพราะต้องการให้สีสดีลักษณะของเคลือบบนขามจะมีลักษณะสีเขียวอ่อนๆ แบบจีน ต่อมาภายหลังเมื่อชาวการตั้งโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาขามตราไก่ในจังหวัดลำปาง เริ่มเป็นที่รู้จัก โดยเฉพาะเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของแหล่งแร่ดินขาว จึงส่งผลให้กลุ่มชาวจีนที่ทำธุรกิจหรือทำโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้อพยพโยกย้ายขึ้นมาตั้งถิ่นฐานและตั้งโรงงานขึ้นในพื้นที่จังหวัดลำปางอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการผลิตสินค้าชนิดเดียวกันคือ ขามตราไก่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการแข่งขันทางการตลาดมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดราคาสินค้าให้มีราคาต่ำกว่าร้านอื่นเพื่อเป้าหมายในการขายสินค้าในปริมาณมาก จึงทำให้เกิดการลดทอนกระบวนการผลิตหรือรีบเร่งผลิต โดยการปรับเปลี่ยนขั้นตอนการผลิต เช่น จากการเผาเคลือบและเผาสี โดยมีกระบวนการ 2 ขั้นตอนให้เหลือการผลิตขั้นตอนเดียวคือ เผาครั้งเดียวไม่ต้องเผาสีจึงได้พยายามเปลี่ยนรูปแบบของการผลิตขึ้นเพื่อลดต้นทุนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้พร้อมกันนี้จึงได้เปลี่ยนสีรูปไก่ไปเป็นสีใต้เคลือบ แทนสีบนเคลือบ ซึ่งตัวไก่เป็นสีเขียวหางสีน้ำเงิน ดอกไม้สีชมพูอ่อน เคลือบขามตราไก่เป็นสีขาวออกสีครีม ทำให้สินค้าขามตราไก่ในยุคหลังมีคุณภาพด้อยลงและขายในราคาถูกลง ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีและวิทยาการการผลิตถ้วยขามก้าวหน้าขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงโดยการนิยมใช้เครื่องถ้วยแบบญี่ปุ่นมากขึ้น ความนิยมในขามตราไก่จึงค่อยๆ หดไป ส่งผลให้หลายโรงงานได้ผันตัวไปผลิตสินค้าเครื่องปั้นดินเผาชนิดอื่นที่ตอบโจทย์ตลาดสมัยใหม่ เช่น การผลิตกระเบื้องโมเสก การผลิตเครื่องลายคราม ประเภทกระโถนกระถางหรือแจกันหรืองานเทคนิคต่างๆ ทั้งงานปั้นและงานเคลือบที่ตอบโจทย์ตลาดสมัยใหม่ เป็นต้น

ในกระบวนการผลิตเซรามิกขามตราไก่อ้นั้น ดินขาวถือเป็นวัตถุดิบสำคัญของการผลิตโดยในยุคแรกนั้นที่ได้เป็นผู้ค้นพบดินขาวจากแหล่งแร่ในเขตพื้นที่บ้านปางค่า อำเภอแจ้ห่ม และได้ว่าจ้างให้ชาวบ้านขุดใส่เกวียนและรถบรรทุกขนดินขาวมาส่งที่โรงงานต่อมาภายหลังได้มีการเปิดสัมปทานทำเหมืองแร่ดินขาว จึงทำให้โรงงานส่วนใหญ่ซื้อจากบริษัทผู้รับสัมปทานบริษัทเหล่านี้จะทำการคัดแยกและกรองดินให้พร้อมสำหรับการใช้งาน ซึ่งถือเป็นการช่วยลดระยะเวลาในกระบวนการผลิตให้กับโรงงาน ดินขาวจากพื้นที่อำเภอแจ้ห่มนั้นถือเป็นดินที่มีคุณภาพดีแต่เนื่องจากในยุคแรก ยังไม่มีการทดลองนำดินชนิดอื่นๆ มาผสมร่วมกับดินขาว จึงทำให้ขามตราไก่อในช่วงแรกนั้นมีความหนาเมื่อเทียบกับขามตราไก่อของเมืองจีน เนื่องจากคุณภาพดินดีกว่า ภายหลังเมื่อมีสูตรดินหรือโรงงานที่ผลิตดินสำหรับงานเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกโดยเฉพาะจึงทำให้คุณภาพงานดีขึ้น ส่วนวัตถุดิบในการทำน้ำเคลือบนั้นมาจากหลากหลายพื้นที่ส่วนใหญ่จะส่งเข้ามาจากต่างจังหวัด สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เชื้อเพลิงในการเผาเซรามิกเนื่องด้วยการผลิตเซรามิก ในยุคแรกนั้นทุกโรงงานจะใช้เตาที่เรียกว่า เตามังกร ที่เป็นรูปแบบเตาที่มาจากเมืองจีน ซึ่งเป็นเตาเผาขนาดใหญ่และจำเป็นต้องใช้เชื้อเพลิงเป็นจำนวนมากในช่วงแรกนั้น ได้รับเชื้อเศษไม้จากโรงเลื่อยที่มีอยู่มากมายในจังหวัดลำปางภายหลังปริมาณความต้องการขามตราไก่อของตลาดมากขึ้น โรงงานจึงได้เพิ่มกำลังการผลิตเศษไม้ที่ซื้อจากโรงเลื่อยจึงไม่พอใช้ ภายหลังได้มีการสั่งซื้อฟืนจากชาวบ้านรอบนอกหรือต่างอำเภอโดยเฉพาะพื้นที่อำเภอแจ้ห่มและอำเภอแม่ทะให้มาส่งที่โรงงาน ด้วยเหตุที่เมืองได้ขยายตัวออกมาพื้นที่ชุมชนป่าขามกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวเมือง การเผาเซรามิกด้วยฟืนจึงก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศเป็นการรบกวนชุมชนโดยรอบ ดังนั้น โรงงานส่วนใหญ่จึงเริ่มหันมาใช้เตาที่ทันสมัยและใช้เชื้อเพลิงชนิดอื่นๆ มาแทนที่ เช่น เตาน้ำมัน และเตาแก๊สมาจนถึงปัจจุบัน

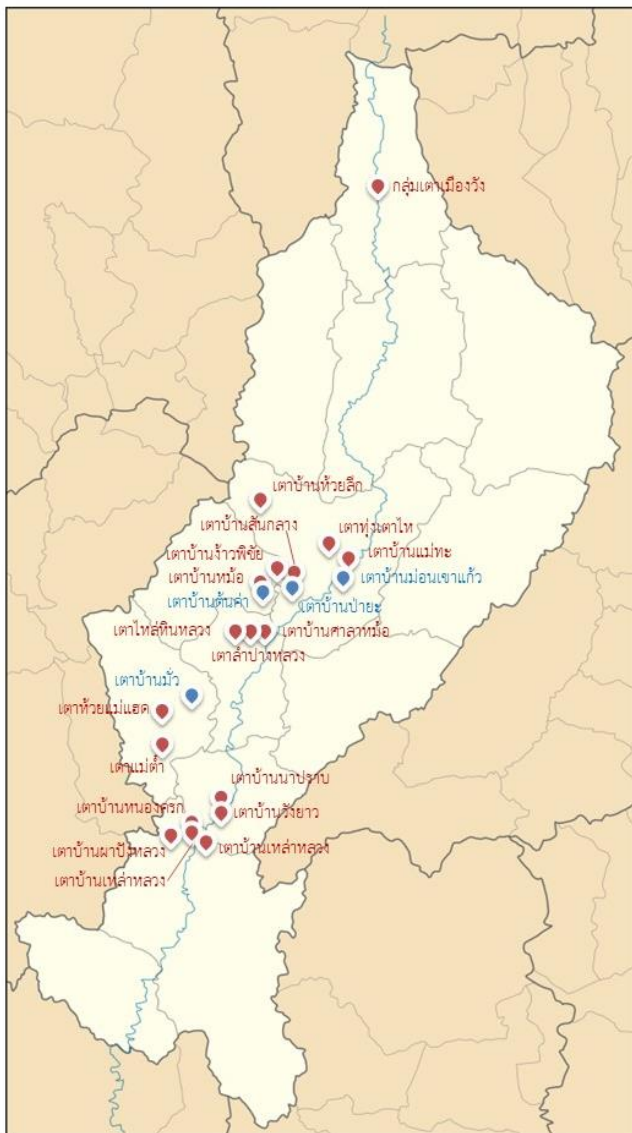
บรรยากาศของยุคแรกในการผลิตขามตราไก่่นั้นถือเป็นช่วงเวลาที่สร้างงานและสร้างรายได้ให้กับหนุ่มสาวชาวลำปางเป็นจำนวนมาก ซึ่งนิยมมารับจ้างทำงานในแผนกต่างๆ ของโรงงานผลิตขามตราไก่ โดยเฉพาะย่านชุมชนบ้านป่าขาม มีโรงงานกระจุกตัวกันอยู่หลายโรงงาน ภายหลังจากหลายโรงงานได้ปิดตัวลงหรือลดกำลังการผลิต จึงส่งผลให้กลุ่มลูกจ้างแรงงานที่เคยประกอบอาชีพรับจ้างอยู่ในโรงงานผลิตเครื่องถ้วยขามตราไก่ได้ขยายตัวออกมาก่อตั้งธุรกิจในครัวเรือนของตัวเองมากขึ้น โดยส่วนใหญ่กระจายตัวลงมาในเขตพื้นที่ตำบลปงแสนทอง ตำบลชมพู อำเภอเมือง ตำบลศาลา ตำบลท่าผา ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา นอกจากนี้ยังกระจายตัวไปถึงอำเภอห้างฉัตรและอำเภอแม่ทะ ส่งผลให้เกิดการแข่งขันในด้านการผลิตและการตลาดมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ประกอบการหรือแหล่งทุนจากภายนอกที่เล็งเห็นศักยภาพของพื้นที่จังหวัดลำปางที่มีทรัพยากรแหล่งแร่ดินขาวรวมถึงแหล่งแร่หินที่สามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเซรามิกคุณภาพดี ก่อให้เกิดการตั้งโรงงานขนาดใหญ่จำนวนหลายโรงงาน ซึ่งโรงงานขนาดใหญ่เหล่านี้มีศักยภาพในเรื่องของต้นทุนการผลิตและการตลาด ส่งผลให้จังหวัดลำปางกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมเซรามิกมาจนถึงปัจจุบัน

ผลิตภัณฑ์ขามตราไก่ในยุคแรกเริ่ม

ตัวอย่างรูปแบบผลิตภัณ์ชามตราไก่

แผนที่แหล่งเตาในจังหวัดลำปาง

แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา จังหวัดลำปาง

จากการสำรวจแหล่งเตาในพื้นที่ทั้ง 13 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง รวมถึงการสืบค้นข้อมูลจากภาคเอกสารหนังสือหรือรายงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบว่ามีแหล่งเตากระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัด โดยมีทั้งลักษณะที่เป็นแหล่งเตาเผาโบราณชนิดเผาแกร่งหรือแบบเคลือบและแหล่งเตาเผาพื้นบ้านที่ใช้ดินนาหรือดินที่หาได้ภายในบริเวณชุมชน ซึ่งแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบเตาพื้นบ้านทั้งหมดจะเป็นงานเผาไฟต่ำหรือเผาในที่โล่งแบบเตาเปิด จากพัฒนาการและประวัติศาสตร์ของเครื่องปั้นดินเผา รวมถึงจำนวนแหล่งเตาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้รูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่พบในจังหวัดลำปางมีความหลากหลาย ซึ่งผู้เขียนได้จำแนกหมวดหมู่ตำแหน่งเตาเผาโบราณรวมถึงแหล่งผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปางไว้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มเตาเผาชนิดเผาไฟสูงแบบเผาแกร่งหรือแบบเคลือบ
กลุ่มเตาเหล่านี้ทั้งหมดเป็นกลุ่มเตาโบราณที่พบอยู่ตามแหล่งโบราณคดีที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ 7 อำเภอ โดยแต่ละอำเภอจะมีจำนวนแหล่งเตาและรูปแบบของภาชนะที่ผลิตขึ้นในแต่ละแหล่งที่แตกต่างกันโดยผู้เขียนได้จำแนกไว้ดังนี้

1. พื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง พบแหล่งเตาเผาโบราณจำนวน 4 แหล่ง อันได้แก่ แหล่งเตาเผาทุ่งเตาไห ตำบลตันธงชัย แหล่งเตาเผาบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม แหล่งเตาเผาบ้านสันกลาง ตำบลป่อแฮ้ว และแหล่ง

เตาเผาบ้านแม่ทะ ตำบลทุ่งฝาย รวมทั้งหมด 4 แหล่ง ในกลุ่มแหล่งเครื่องปั้นดินเผาทั้งหมดนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มกล่าวคือกลุ่มที่ 1 คือกลุ่มที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดใช้ดินนาผสมแล้วเผาด้วยไฟแรงเคลือบด้วยสีน้ำตาลไหม้สีดำหรือสีน้ำตาลอ่อน โดยแหล่งเตาทั้ง 3 กลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ผลิตภาชนะประเภทหม้อไห อันได้แก่ แหล่งเตาทุ่งเตาไห แหล่งเตาบ้านห้วยลึกและแหล่งเตาบ้านแม่ทะ ส่วนแหล่งเตาบ้านสันกลางนั้น เป็นกลุ่มที่ผลิตภาชนะเครื่องเคลือบชนิดเคลือบใสและเคลือบสีฟ้าหรือเขียวอ่อน ตัวเนื้อวัสดุเป็นเนื้อดินนา บางชิ้นปรากฏเทคนิคงานเอนโกบ คือ การชุบด้วยน้ำดินขาวก่อนจะทำการเคลือบ นอกจากนี้ภาชนะจากแหล่งเตาบ้านสันกลางส่วนใหญ่ จะเป็นภาชนะแบบสีเขียวไม่มีการเขียนลวดลายดังเช่นแหล่งเตาอื่นๆ ที่ใช้เทคนิคงานเคลือบใส ปัจจุบันแหล่งเตาทั้ง 4 แห่งนี้ถูกบุกรุกทำลายไปเป็นจำนวนมากเนื่องจากส่วนใหญ่ อยู่ในบนพื้นที่ของเอกชน นอกจากการขุดค้นหาสมบัติโบราณวัตถุแล้วยังถูกทำลาย เนื่องด้วยการปรับที่เพื่อใช้พื้นที่ในการเกษตร การสำรวจพื้นที่แหล่งเตาดังกล่าวในปัจจุบัน จึงพบร่องรอยของเศษซากเครื่องปั้นดินเผาที่กระจายอยู่ตามตำแหน่งที่เคยเป็นแหล่งเตาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

2. พื้นที่อำเภอเสริมงาม พบว่ามี 2 แหล่งเตา คือ แหล่งเตาบ้านแม่ต้า ตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง แหล่งเตาแห่งนี้พบเพียงเศษภาชนะชนิดเผาแกร่ง และเคลือบสีน้ำตาล บริเวณตำแหน่งแหล่งนี้ ถูกทำลายจนไม่เหลือสภาพและแหล่งที่ 2 คือ แหล่งเตาแม่แฮด ตั้งอยู่ริมห้วยแม่แฮดในเขตตำบลเสริมซ้าย อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ลักษณะรูปแบบภาชนะที่ผลิตขึ้นในแหล่งเตานี้ เป็นภาชนะเผาไฟสูงเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกันกับแหล่งเตาทุ่งเตาไห ภาชนะส่วนใหญ่ที่พบเป็นลักษณะกระปุก หม้อ ไหต่างๆ ปัจจุบันพื้นที่แหล่งเตายังพบเศษภาชนะเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่พอสมควร แต่รูปแบบของตัวเตาเผาได้เสื่อมสภาพโดยธรรมชาติและถูกบุกรุกทำลาย

3. พื้นที่อำเภอสบปราบ ปรากฏพบว่ามี 1 แหล่งเตาจากคำบอกเล่าของหลวงพ่พระครูโสภณจริยาอนวัตร เจ้าอาวาสวัดนาปราบ อดีตเจ้าคณะอำเภอสบปราบ ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอสบปราบ ว่าเดิมภายในชุมชนบ้านนาปราบบริเวณใกล้กับวัดนาปราบ ปัจจุบันเคยมีร่องรอยของเมืองโบราณและแหล่งเตาเผาโบราณชนิดเคลือบสีน้ำตาลซึ่งเป็นภาชนะประเภทกระปุก หม้อไหต่างๆ ซึ่งปัจจุบันสภาพแหล่งเตานั้นได้ถูกทำลายจนไม่เหลือสภาพแล้ว

4. พื้นที่อำเภอห้างฉัตร พบว่ามี 1 แหล่งเตาในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านง้าวพิชัย บริเวณใกล้เคียงกับวัดบ้านง้าวพิชัย แหล่งเตาแห่งนี้ผลิตภาชนะเคลือบใสอมสีฟ้าหรือเขียวอ่อน ตัวภาชนะส่วนใหญ่เป็นกระปุกหรือภาชนะประเภทถ้วยชามต่างๆ รูปแบบและการเคลือบคล้ายกันกับแหล่งเตาบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแก้ว ซึ่งทั้งสองแหล่งเตานี้อาจจะมีความเชื่อมโยงในเรื่องของกลุ่มช่างรวมถึงวัตถุดิบที่พบภายในพื้นที่ เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ไม่ห่างกันมากนัก

5. พื้นที่อำเภอเกาะคา เครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบ ที่พบในอำเภอเกาะคา ปรากฏพบหลักฐานที่มีการกล่าวถึงแหล่งเตา ซึ่งเป็นแหล่งเตาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ประกอบประดับตกแต่งในอาคารศาสนสถาน คือ แหล่งเตาในชุมชนบ้านไหล่หินและแหล่งเตาบริเวณชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งแหล่งเตาเหล่านี้มีลักษณะเป็นแหล่งเตาที่ใช้งานเพียงชั่วคราว เพื่อสร้างงานเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้งานเฉพาะกิจ แต่อย่างไรก็ตามในกลุ่มแหล่งเตาของบ้านไหล่หินนั้นยังคงใช้สืบเนื่องกันต่อมา เนื่องจากมีชาวบ้านบางครัวเรือนของชุมชนไหล่หินยังประกอบอาชีพในการปั้นน้ำต้นหรือคอนโทใส่ น้ำ จึงปรากฏรูปแบบภาชนะน้ำต้นของบ้านไหล่หินอยู่เป็นจำนวนมากภายในพิพิธภัณฑ์ของวัดไหล่หิน นอกจากนี้ยังพบแหล่งเตาบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาหม้อตำบลท่าผาซึ่งพบว่าเป็นแหล่งผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบสีน้ำตาล ปัจจุบันแหล่งเตาแห่งนี้ได้ถูกทำลายจนหมดสภาพ

6. พื้นที่อำเภอเถิน พบว่ามี 1 กลุ่มแหล่งเตา ได้แก่ แหล่งเตาบริเวณชุมชนวัดเวียง ตำบลล้อมแรด ลักษณะแหล่งเตาชุมชนวัดเวียง มีความคล้ายคลึงกันกับชุมชนบ้านไหล่หินคือ เป็นทั้งแหล่งเตาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารศาสนสถาน และเป็นแหล่งเตาเผาไม้ต้น ซึ่งปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยให้เห็นแล้ว

7. พื้นที่อำเภอวังเหนือ พบว่าเป็นพื้นที่ที่พบแหล่งเตาเผาโบราณมากที่สุดในจังหวัดลำปาง จากการสำรวจพบตำแหน่งที่เคยเป็นที่ตั้งของเตาเผาโบราณจำนวน 15 แหล่ง คือ แหล่งเตาบ้านไผ่แม่พริก ตำบลวังใต้ แหล่งเตาบ้านป่าเหียง แหล่งเตาบ้านทุ่งเป้า แหล่งเตาเผาบริเวณศาลเจ้าพ่อพญาวัง แหล่งเตาเผาบริเวณทุ่งนาชุมชนบ้านแพะใต้ แหล่งเตาเผาบริเวณหลงเจ้าพ่อหรือศาลเจ้าประจำหมู่บ้านแพะใต้ ตำบลวังเหนือ แหล่งเตาบ้านทุ่งฮั่ววังมน ตำบลทุ่งฮั่ว แหล่งเตาบ้านห้วยทราย แหล่งเตาเผาโป่งอุ่น สบแจ้ว แหล่งเตาเผาบริเวณบ้านแม่หืด แหล่งเตาเผาบ้านห้วยบาย ตำบลวังแก้ว แหล่งเตาเผา ผาดิน ผาแดง แหล่งเตาเผาบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยกันทา ตำบลทุ่งฮั่ว แหล่งเตาเผาบ้านสบสัน ตำบลร่องเคาะและแหล่งเตาเผาบ้านทุ่งฮี ตำบลวังทรายคำ นอกจากแหล่งเตาเผาเหล่านี้ยังพบว่ามีเนินดินอีกหลายแห่งที่คาดว่าจะเป็แหล่งเตาเผาโบราณกระจายอยู่ในพื้นที่อำเภอวังเหนืออีกเป็นจำนวนมาก ตำแหน่งที่ตั้งของเตาเผาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ตามลำห้วยลำเหมืองและริมแม่น้ำวัง แหล่งเตาเผาเหล่านี้บางแหล่งยังไม่ได้รับการสำรวจหรือขุดค้นทางโบราณคดีบางแห่งถูกทำลายไปแล้วจากกลุ่มนักล่าสมบัติโบราณวัตถุ บางแหล่งได้รับการขุดค้นโดยกองงานโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ ซึ่งได้มีการขุดเตาในพื้นที่อำเภอวังเหนือไปจำลองไว้ที่หน้าอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่อีกด้วย

หม้อดอก หรือแจกันดอกไม้โบราณ

จากแหล่งผลิตชุมชนบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

ตัวอย่างภาชนะและเศษเครื่องถ้วย

จากแหล่งเตาบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ภาชนะดินเผาชนิดเผาแกร่ง จากแหล่งเตาบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง

แหล่งเตาเผากลุ่มที่ 2 กลุ่มเตาเผาพื้นบ้าน เป็นกลุ่มที่ผลิตภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งทั้งหมดเป็นงานเผาแบบไฟต่ำไม่เคลือบ วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการปั้นขึ้นรูปคือดินตามท้องถิ่นหรือตามชายป่าที่หาได้ในท้องถิ่น จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งเครื่องปั้นดินเผาประเภทดังกล่าว พบว่ากระจายตัวอยู่ในพื้นที่ทั้งหมด 8 อำเภอ ซึ่งบางแหล่งเตายังคงมีการผลิตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยแต่ละพื้นที่มีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่อำเภอเมืองลำปาง พบว่ามีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทไฟต่ำ จำนวน 3 แหล่ง คือ แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านป่าเยาะและบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว ปัจจุบันทั้ง 3 พื้นที่ยังคงมีการผลิตภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ออกจำหน่าย มีทั้งการคงรูปแบบเทคนิคการปั้นการเตรียมวัตถุดิบรวมถึงกระบวนการเผาแบบโบราณ แบบเตาเปิดหรือเผากลางแจ้ง อันได้แก่ กลุ่มชุมชนบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย ซึ่งยังคงผลิตภาชนะประเภทหม้อไถ่กระถางต้นไม้ ส่วนอีก 2 แหล่ง คือ ชุมชนบ้านป่าเยาะและชุมชนบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว แต่เดิมผลิตภาชนะประเภทน้ำดัน หม้อน้ำ หม้อแกง หม้อดอกหรือแจกัน ซึ่งปัจจุบันนี้ในเขตชุมชนบ้านป่าเยาะ ยังมีกลุ่มที่ผลิตสินค้ารูปแบบเดิมอยู่แต่ด้วยต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น จึงจำเป็นต้องลดทอนขั้นตอนในการผลิตลง ส่งผลทำให้งานที่ผลิตขึ้นในชุมชนบ้านป่าเยาะกลายเป็นงานหล่อพิมพ์แล้วย้อมผิวให้เหมือนกับการโบราณ ส่วนชุมชนบ้านสันกลางแต่เดิมเคยผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นภาชนะของเครื่องใช้ชนิดเดียวกันกับชุมชนบ้านป่าเยาะ แต่ปัจจุบันกลุ่มที่เคยผลิตภาชนะเหล่านี้ได้หันไปผลิตผางประทีปแทน นอกจากนี้กระบวนการเผายังจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมด้วยเหตุที่แต่เดิมการเผาภาชนะเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านป่าเยาะและชุมชนบ้านสันกลางนั้นเป็นการเผาแบบเตาเปิดกลางแจ้ง ซึ่งปัจจุบันชุมชนบ้านเรือนได้ขยายตัวออกไปจนทำให้การก่อเตาเผาแบบกลางแจ้งนั้นไม่สามารถทำได้อีกต่อไป เนื่องจาก

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

คว้นไฟไปรบกวนชุนหรือบ้านจัดสรรอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง จนเกิดกรณีกระทบกระทั่งระหว่างผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาและกลุ่มผู้อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่บ้านจัดสรรมาแล้ว ส่งผลให้มีหน่วยงานราชการได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพ โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผาใหม่ โดยการใช้เตาเผาเซรามิกซึ่งลดปัญหาเรื่องการใช้พื้นที่และปัญหามลพิษที่รบกวนชาวบ้านผู้อยู่อาศัยอื่นๆ ในชุมชน

แหล่งผลิตและรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

แหล่งผลิตและรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านป่าเยะ ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

แหล่งผลิตและรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเมืองลำปาง

2. พื้นที่อำเภอเสริมงาม พบแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้าน อยู่ที่ชุมชนบ้านมั่ว หมู่ 4 ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ชุมชนแห่งนี้แต่เดิมมีอาชีพในการทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งหมู่บ้าน จึงเป็นที่มาของชื่อชุมชนเดิมมีชื่อว่า บ้านหม้อ ต่อมาได้เพี้ยนเป็นบ้านมั่วในภายหลัง เดิมพื้นที่แถบนี้เคยเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ เพราะนอกจากชุมชนบ้านมั่วแล้ว ยังมีชุมชนใกล้เคียงคือ ชุมชนบ้านครกขวางและชุมชนบ้านสาแลที่มีอาชีพปั้นหม้อเช่นเดียวกัน ด้วยทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนที่มีแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ คือ บ่อดินภายในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตทุ่งนากับชายป่า

ชุมชนซึ่งมีคุณสมบัติเหมาะสมในการนำมาผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาชนิดต่างๆ โดยเฉพาะหม้อน้ำ หม้อแกง กระถางดอกไม้ น้ำตัน ฯลฯ ในอดีตเมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวทำนาเรียบร้อยแล้วชาวบ้านในชุมชนแถบนี้จะเริ่มทำเครื่องปั้นดินเผาและออกจำหน่าย โดยมีพ่อค้าจากต่างถิ่นเข้ามารับซื้อหรือมาสั่งทำสินค้าหรือชาวบ้านในพื้นที่ทั่วไปมักจะมีการเอาหม้อไหที่ผลิตในชุมชนบรรทุกใส่ล้อเกวียนส่งไปขายในเขตพื้นที่ต่างๆ เช่น พื้นที่อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอกาชา อำเภอสบปราบ เป็นต้น สำหรับผู้หญิงในชุมชนมักจะหาบหม้อแกง หม้อน้ำ ที่ผลิตในครัวเรือน เดินทางตระเวนออกไปขายตามชุมชนโดยรอบที่ไม่ไกลมากนักหรือเดินทางไปเข้าเย็นกลับ การขายภาชนะหม้อไหของชุมชนบ้านมั่วในอดีตมีทั้งการซื้อขายด้วยเงินสดและการแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะข้าวสาร ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีที่นิยมกันมาก กล่าวกันว่าคุ่มค่าว่าการซื้อด้วยเงิน วิธีการก็คือหากต้องการซื้อหม้อแกง 1 ใบ ผู้ซื้อจะนำข้าวเปลือกมาใส่ในหม้อใหม่ที่นำมาขายนั้นจนเต็มจากนั้น จึงเทข้าวเปลือกใส่ถุงให้กับผู้ขายหม้อ ดังนั้นขนาดหม้อใบใหญ่ก็ยิ่งได้ข้าวเปลือกมากขึ้น ซึ่งเมื่อเทียบกับเงินแล้วคุ่มค่ากว่ามาก ปัจจุบันการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านมั่วยังคงสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่เหลือเพียงไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้น เนื่องจากการผลิตหม้อไหหรือภาชนะแบบดั้งเดิมนั้นมีราคาต่ำไม่คุ้มค่ากับค่าแรงในปัจจุบัน จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่หันไปทำอาชีพอื่นโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นคนรุ่นใหม่ที่หันไปทำงานนอกชุมชนที่คุ้มค่าและมีรายได้ที่สูงกว่า จากการสำรวจพบว่าภายในชุมชนมีผู้ที่สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของชุมชนได้เป็นจำนวนมาก แต่หันไปทำอาชีพการเกษตรหรืออาชีพอื่นๆ มากกว่า ปัจจุบันพบว่าเหลือเพียง 3 - 4 ครัวเรือนเท่านั้น

แหล่งผลิตและรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาบ้านมั่ว ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม

3. พื้นที่อำเภอสบปราบ พบว่ามีแหล่งผลิต 1 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านวังยาว ตำบลแม่แก้ว ชุมชนแห่งนี้เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทกระเบื้องดินขอ ซึ่งเป็นกระเบื้องที่นิยมใช้ในการมุงหลังคาบ้านเรือน เป็นที่นิยมกันอย่างมากในอดีต ข้อดีของการใช้กระเบื้องดินขอก็คือความเย็นภายในตัวอาคาร แต่ข้อเสียคือการหักหรือเปราะง่ายในกรณีที่ถูกพายุลูกเห็บ แต่ละบ้านที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินขอจึงจำเป็นต้องซื้อดินขอสำรองหรือทุนไว้ในกรณีฉุกเฉิน แหล่งผลิตกระเบื้องดินขอของชุมชนบ้านวังยาวนั้นนับว่ามีชื่อเสียงมากในอดีต เนื่องจากมีการส่งขายไปในพื้นที่อื่นๆ จนเป็นที่รำลือและอยู่ในความทรงจำของคนเฒ่าคนแก่ทั้งในอำเภอเสริมงาม อำเภอแม่ทะ และ

อำเภอเกาะคา หลังจากการมีกระเบื้องปูนซีเมนต์และกระเบื้องสมัยใหม่
รูปแบบต่างๆ เข้ามาแทนที่เมื่อราว 80 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้การผลิตกระเบื้อง
ดินขอของชุมชนบ้านวังยาวได้ยุติลงราว 50 ปีที่ผ่านมา

น้ำตั้นดินเผาโบราณ จากการขุดค้นเวียงโบราณพระธาตุลำปางหลวง เมื่อปี พ.ศ.2528 -
2529 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานศิลปะวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

4. พื้นที่อำเภอห้างฉัตร ในพื้นที่อำเภอห้างฉัตรนี้พบแหล่งเตา
พื้นบ้านจำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งเตาพื้นบ้านบ้านหม้อและบ้านต้นค่า ตำบล
ปงยางคก ทั้ง 2 แหล่งนี้มีรูปแบบผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ต่างกันกล่าวคือ
กลุ่มชุมชนบ้านหม้อเดิมผลิตภาชนะข้าวของเครื่องใช้ประเภทหม้อ ไห หม้อแกง
น้ำตั้นฯ เมื่อผลิตแล้วจะนำออกไปจำหน่ายตามพื้นที่ใกล้เคียง โดยเฉพาะใน
พื้นที่อำเภอเกาะคา และภายในอำเภอห้างฉัตร รวมถึงอำเภอเมือง อาชีพ
ปั้นหม้อของชุมชนแห่งนี้ได้เลือนหายไปเมื่อราว 60 - 70 ปีที่แล้ว ปัจจุบันจึง
ไม่เหลือกลุ่มช่างที่เคยผลิตผลงานดังกล่าว ส่วนชุมชนบ้านต้นค่านั้นเป็นชุมชน
ที่ผลิตกระเบื้องดินขอ ซึ่งในอดีตเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแต่เนื่องด้วย

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

กระแสนการใช้กระเบื้องรูปแบบสมัยใหม่ต่างๆ จึงทำให้อาชีพนี้หายไป โชคดีที่ยังมีกลุ่มฟื้นฟูการปั้นกระเบื้องดินขอแบบโบราณและสืบทอดให้กับคนรุ่นใหม่ แต่กระบวนการเผาแบบโบราณนั้นไม่สามารถทำได้ เนื่องจากเรื่องของการขยายตัวของชุมชนและปัญหาเรื่องของมลพิษมลภาวะทางอากาศ จึงทำให้การเผาดินขอของกลุ่มได้รับการส่งเสริมช่วยเหลือจากศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเซรามิกของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดลำปาง โดยการนำเอาดินขอที่ตากแห้งแล้วไปเผาที่เตาเผาของศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเซรามิก ที่อำเภอเกาะคา ผลงานล่าสุดของกลุ่มผลิตดินขอบ้านต้นคำ คือ ดินขอที่ใช้บูรณะซ่อมแซมอาคารบ้านเรือนที่จังหวัดลำปาง

กระเบื้องดินขอแบบโบราณที่พบในพื้นที่แหล่งโบราณสถานเวียงพระธาตุลำปางหลวง

5. พื้นที่อำเภอเกาะคา จากการสำรวจเขตพื้นที่อำเภอเกาะคานั้น พบร่องรอยของแหล่งเตาโบราณที่เคยมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ประเภทภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน จำนวน 2 แหล่ง คือ พื้นที่ตำบลไหล่หิน และพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาหม้อ ตำบลท่าผา ในปัจจุบัน ทั้งสองชุมชนนี้ไม่เหลือกลุ่มผู้ผลิตหรือกลุ่มช่างอีกแล้ว เนื่องจากขาดการสืบทอดมาเป็น

เวลานาน พื้นที่อำเภอเกาะคาเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาจากภาครัฐมาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะการจัดตั้งโรงงานน้ำตาลลำปางขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2482 ส่งผลให้มีการส่งเสริมอาชีพการปลูกอ้อยทั่วทั้งพื้นที่ อำเภอเกาะคา และอำเภอใกล้เคียง ซึ่งเป็นรายได้ที่สำคัญสำหรับชาวบ้านที่หลังจากฤดูกาลทำนา ดังนั้นวิถีอาชีพแบบท้องถิ่นดั้งเดิมในหลายๆ ชุมชนจึงสูญหายไปในช่วงเวลาดังกล่าว แหล่งเตาทั้ง 2 พื้นที่ในอำเภอเกาะคา จึงปรากฏเหลือเพียงคำบอกเล่า และร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ระบุชี้ถึงตำแหน่งที่เคยเป็นแหล่งเตา และรูปแบบภาชนะที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นโดยชุมชนไหลหิน ได้เล่าขานกันสืบมาว่าเป็นกลุ่มที่ผลิตน้ำตันหรือคนโทสำหรับใส่น้ำดื่ม ซึ่งยังสามารถพบเห็นรูปแบบน้ำตันไหลหิน ได้ในพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินปัจจุบัน ส่วนชุมชนบ้านศาลาหม้อแต่เดิมเคยมีแหล่งเตาเผาที่เป็นแบบเตาหลุม กล่าวคือ เป็นเตาที่ขุดหลุมลงไปใตดินเป็นโพรงแล้วทำช่องทางลงไปที่ด้านล่างสำหรับการใส่ภาชนะที่จะเผาและช่องทางใส่เชื้อเพลิง โดยชาวบ้านเรียกขานสืบกันมาว่าเตาขุมดิน รูปแบบภาชนะที่พบจากแหล่งเตาหลุมดินนี้มีทั้งภาชนะแบบไฟต่ำ ไม่เคลือบ ได้แก่ น้ำตัน หม้อน้ำ หม้อแกงชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังพบเศษเครื่องปั้นดินเผา รวมถึงการขุดพบไหแบบเคลือบสีน้ำตาล ภายในชุมชน ซึ่งอาจเป็นหลักฐานร่องรอยอายุสมัยของแหล่งเตาแห่งนี้ อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่าแหล่งเตาแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์เก่าสุดที่กล่าวถึงแหล่งเตาแห่งนี้ระบุในปี พ.ศ.2284 ถึงหมื่นมโนนายบ้านลำปางหลวงได้เขียนขอบเขตพื้นที่ของนาพระธาตุลำปางหลวงไว้โดยระบุพิกัดชื่อตำแหน่งพื้นที่ตามทิศต่างๆ รอบพระธาตุลำปางหลวง ข้อความดังกล่าวปรากฏอยู่ในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้กล่าวว่าด้านทิศตะวันออกของพระธาตุลำปางหลวงนั้นเป็นที่ตั้งของขุมดินหม้อ ซึ่งหมายถึงชุมชนบ้านศาลาหม้อในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพบเศษเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณที่กระจายอยู่ในแหล่งโบราณสถานเวียงพระธาตุ

ลำปางหลวงเป็นจำนวนมาก เศษภาชนะที่พบมีทั้งเครื่องถ้วย หม้อ ไห กล้องยาสูบ เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้สะท้อนภาพของการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนในพื้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวงและบริเวณโดยรอบ ซึ่งสันนิษฐานว่าแหล่งเตาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนพระธาตุลำปางหลวงอาจจะเป็นแหล่งเดียวกันกับแหล่งเตาชุมชนดินบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาหม้อในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระธาตุลำปางหลวงมากนัก สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ ดินในพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาหม้อและพื้นที่ใกล้เคียงคือ บ้านศาลาบัวบกและบ้านท่าช้าง ถือเป็นแหล่งดินที่มีคุณภาพดีสำหรับการใช้ปั้นภาชนะต่างๆ ในอดีต โดยเฉพาะชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวง หากจะมีการนำดินไปใช้ปั้นอิฐ ปั้นดินขอเพื่อใช้ในการบูรณะปฏิสังขรณ์หรือก่อสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวง จะต้องมาเอาดินในพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เสมอ หลักฐานครั้งหลังสุด คือ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดป่าพร้าวหรือวัดลุ่ม ซึ่งเป็นวัดบวรารของพระธาตุลำปางหลวงเมื่อราวปี พ.ศ.2500 ยังมีการเกณฑ์ชาวบ้านมาช่วยกันขุดดินจากบริเวณนี้เพื่อนำไปปั้นอิฐเพื่อใช้ในการก่อสร้างในครั้งนั้น จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ดินในพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นที่ต้องการของโรงงานทำอิฐทั่วไปในพื้นที่จังหวัดลำปาง

กล้องยาสูบ หรือ บุยา ดินเผาจากแหล่งโบราณคดีเวียงพระธาตุลำปางหลวง

6. พื้นที่อำเภอเถิน ปรากฏพบแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้านในพื้นที่ 2 ชุมชน คือ แหล่งเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านหนองครก และบ้านเหล่าหลวง ตำบลล้อมแรด ซึ่งทั้งสองชุมชนนี้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบไฟต่ำไม่เคลือบซึ่งมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ แหล่งเตาเผาบ้านเหล่าหลวง เป็นแหล่งเตาที่ผลิตกระเบื้องดินขอสำหรับใช้มุงหลังคา ซึ่งกลุ่มที่ผลิตกระเบื้องดินขอดังกล่าวนี้ได้ยุติลงไปแล้วในช่วงเดียวกันกับพื้นที่สมัยใหม่เข้ามา ตามกระแสที่มีการนำเข้ากระเบื้องซีเมนต์หรือกระเบื้องรูปแบบอื่นๆ จนทำให้กระเบื้องดินขอถูกลดบทบาทความนิยมลงไป ชุมชนที่ 2 ได้แก่ ชุมชนบ้านหนองครก เป็นชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อหรือภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันต่างๆ ในปัจจุบันเหลือเพียงแต่ความทรงจำเรื่องเล่าของผู้สูงอายุที่ทำได้พบเห็นหรือมีประสบการณ์ร่วมกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในอดีต

7. พื้นที่อำเภอแม่พริก ในพื้นที่อำเภอแม่พริก พบหลักฐานชุมชนที่เคยผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบเป็นภาชนะประเภทของใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ชุมชนบ้านผาปังหลวง ตำบลผาปัง ซึ่งเคยเป็นแหล่งผลิตหม้อไหและน้ำตันที่สำคัญของพื้นที่บริเวณแถบนี้และได้เป็นสินค้าส่งขายไปยังพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ปัจจุบันยังมีผู้สูงอายุหลายท่านที่สามารถระบุดังครอบครัวกลุ่มช่าง รวมถึงแหล่งดินที่นำมาปั้นและพื้นที่ที่ใช้เป็นเตาเผา ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดผาปังหลวงมากนัก

8. พื้นที่อำเภอวังเหนือ อำเภอวังเหนือ ถือเป็นแหล่งที่พบแหล่งเตาจำนวนมากแต่ส่วนใหญ่เป็นแหล่งเตาโบราณแหล่งเตาโบราณ ซึ่งไม่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับผู้ที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนในเขตอำเภอวังเหนือ ปัจจุบันอาจเป็นไปได้ว่าประชากรในเขตอำเภอวังเหนือ ปัจจุบันนั้นคือประชากรกลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่อำเภอวังเหนือ ภายหลังจากการล่มสลายของชุมชนและแหล่งเตาโบราณที่กล่าวมาข้างต้น นั้นส่วนแหล่งเตาแบบ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

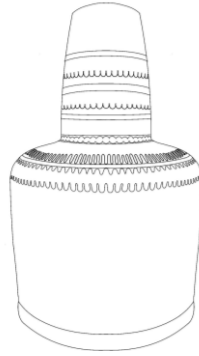
พื้นที่ที่พบในอำเภอวังเหนือกลุ่มนี้คือ แหล่งเตาที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบไฟต่ำหรือแบบพื้นบ้าน โดยเน้นผลิตภาชนะเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะ หม้อ ไห น้ำดื่มต่างๆ พบในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าเหียง ตำบลวังเหนือ และชุมชนบ้านทุ่งฮี ตำบลวังทรายคำ ซึ่งยังปรากฏผู้คนที่เคยพบเห็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาตั้งกล่าวรวมถึงลูกหลานของกลุ่มช่างในชุมชนทั้งสองยังคงสามารถเล่าเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันแหล่งผลิตทั้งสองแห่งนี้ได้ยุติบทบาทอาชีพนี้ลงไปเนื่องจากไม่ตอบโจทย์ในเรื่องของรายได้ รวมถึงองค์ความรู้ในเรื่องของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนได้ขาดช่วงหายไปเป็นเวลากว่า 40 ปี

ภาพถ่ายโบราณที่พบในชุมชนบ้านผาปังหลวง

ที่มา: อุเทน จินะสะทุ่ง

น้ำตันโบราณ จากแหล่งพิพิธภัณฑวัดไหลหินหลวง อำเภอเกาะคา

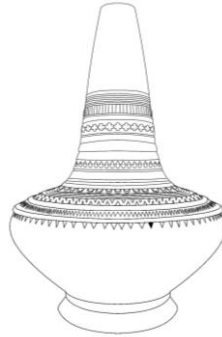
น้ำตันโบราณ จากพิพิธภัณฑชุมชนบ้านศาลาหม้อ อำเภอเกาะคา

น้ำตันโบราณ จากพิพิธภัณฑชุมชนบ้านศาลาหม้อ อำเภอเกาะคา

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

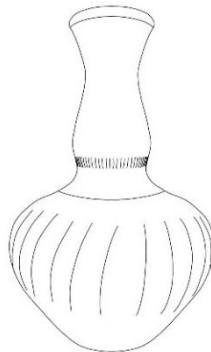
เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

น้ำตันโบราณจากพิพิธภัณฑ์บ้านหลุก อำเภอแม่ทะ

น้ำตันโบราณจากพิพิธภัณฑ์สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

น้ำตันโบราณจากแหล่งเตาบ้านป่าเยะ ในพิพิธภัณฑ์วัดโหล่หินหลวง อำเภอกะคา

น้ำตันโบราณบ้านปายะ พิพิธภัณฑสถานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

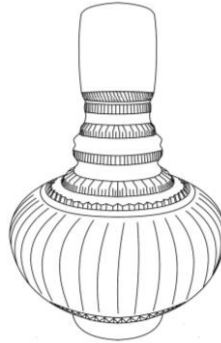
น้ำตันโบราณจากพิพิธภัณฑวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

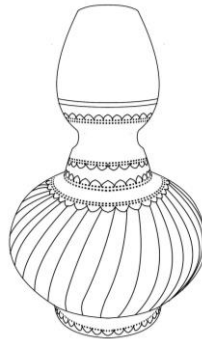
น้ำตันโบราณ จากแหล่งผลิตชุมชนบ้านผาบึงหลวง อำเภอแม่พริก

น้ำตันโบราณ ที่พบในพื้นที่อำเภอเถิน สมบัติส่วนตัวของคุณจรัญ สืบศรีวิชัย

น้ำตันโบราณ ที่พบในพื้นที่อำเภอเถิน สมบัติส่วนตัวของคุณจรัญ สืบศรีวิชัย

น้ำตันโบราณ ที่พบในพื้นที่อำเภอเถิน สมบัติส่วนตัวของคุณจรัญ สืบศรีวิชัย

ประเภทเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง

จากการจำแนกแหล่งผลิตหรือแหล่งเตาที่พบจังหวัดลำปางทั้งปรากฏหลักฐานที่เป็นแหล่งโบราณคดีและยังคงผลิตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันพบว่ามัลักษณะเตาเผาหลากหลายรูปแบบ ซึ่งมักจะสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ โดยผู้เขียนได้จำแนกรูปแบบเตาที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางไว้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 เตาเผาแบบเปิดหรือเผาในที่โล่งหรือชาวบ้านเรียกกันว่าเผาสุ่มหรือเผาตาด วิธีการ คือ การนำชิ้นงานที่ปั้นและตากแห้งจนแห้งดีแล้วนำมาวางรวมกันบนพื้นตามท้องไร่ท้องนาหรือพื้นที่โล่ง โดยจัดเรียงภาชนะที่เตรียมเผานั้นวางเรียงเป็นชั้นไม่สูงมาก ส่วนเชื้อเพลิงจะใช้กิ่งไม้หรือหญ้าแห้ง รวมถึงมูลวัวหรือมูลควายที่ตากแห้งแล้วใส่ไปตามช่องว่างระหว่างภาชนะที่จัดเรียงไว้ เมื่อสุ่มไฟแล้วจะมีการกลบด้วยแกลบ เพื่อเป็นการเก็บรักษาอุณหภูมิความร้อน วิธีการเผาแบบนี้มักเรียกกันว่า การเผาตาด เเผาสุ่มหรือเตาเปิดก็ได้ อุณหภูมิในการเผาลักษณะนี้จะอยู่ที่ประมาณ 600 - 800 องศาเซลเซียส การเผาตาดเป็นวิธีการที่ง่าย ประหยัดต้นทุน รวมถึงใช้เวลาในการเผาน้อย แต่ก็ก่อให้เกิดเขม่าควันไฟซึ่งเป็นผลกระทบต่อเรื่องมลพิษต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันจึงไม่สามารถเผาได้ในเขตชุมชน และอาจจะหายไปเป็นที่สุด บางครั้งการเผาตาดมีการปรับปรุงประสิทธิภาพการเผาด้วยการขุดเป็นแอ่งเป็นหลุมไม่ลึกมากนักก่อนจะวางภาชนะที่เผาเรียกว่า “การเผาในหลุม” (open pit firing) หรือ เตาเผาแบบขุดหลุมเปิดช่วยลดปัญหาหากมีลมแรงพัด

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาสำปาง

กองไฟ ช่วยให้เผาได้อุณหภูมิสูงขึ้นสม่ำเสมอมากขึ้น ผลผลิตก็มีคุณภาพมากขึ้น แหล่งที่ยังผลิตเครื่องปั้นดินเผาและใช้เตารูปแบบดังกล่าวนี้ในปัจจุบัน ได้แก่ ชุมชนบ้านป่าเยะ ชุมชนบ้านสันกลาง ตำบลบ่อแก้ว ชุมชนบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย อำเภอเมือง และชุมชนบ้านมั่ว ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม

การเผาแบบสุม หรือเผาดาด

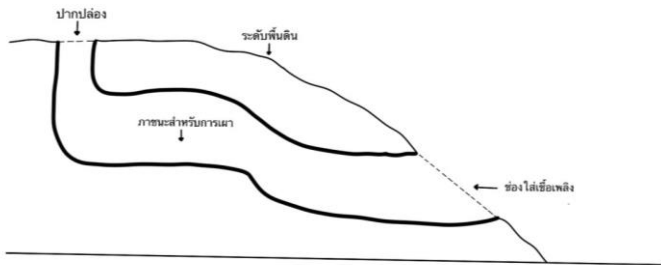
รูปแบบที่ 2 เตเผาแบบหลุมหรือเตาขุมดิน (cave kiln, hill kiln)

เนื่องจากการสร้างเตาแบบนี้จะต้องมีการขุดดินลงไปเป็นโพรงเพื่อเก็บรักษาอุณหภูมิไฟรวมถึงช่องทางในการเติมเชื้อเพลิงจึงพบว่าส่วนใหญ่จะมีการขุดพื้นดินบริเวณริมตลิ่งน้ำ หรือเนินดิน เป็นช่องโพรงสำหรับใช้วางภาชนะที่จะเผา เช่น กรณีแหล่งเตาเผาห้วยแม่แอ๊ด ในเขตอำเภอเสริมงาม แต่บางกรณีพบว่าแหล่งเตาแบบนี้อาจไม่จำเป็นต้องขุดในบริเวณที่เป็นริมแม่น้ำหรือเนินดินก็ได้ ซึ่งพบตัวอย่างเตาแบบเตาหลุมที่ชาวบ้านเรียกว่า เตาขุมดินในพื้นที่กลางทุ่งนาบริเวณชุมชนบ้านศาลาหม้อ อำเภอเกาะคา เป็นต้น

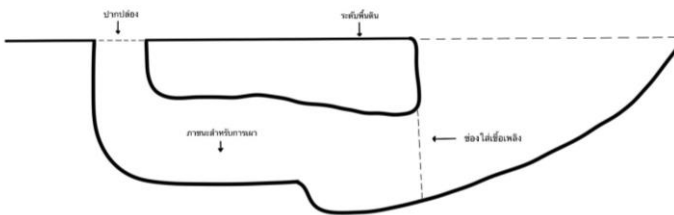

รูปแบบเตาหลุมหรือเตาขุมดิน

ลักษณะเตาขุมดิน กรณีตั้งอยู่บนเนินดินหรือริมตลิ่ง

ลักษณะเตาขุมดิน กรณีตั้งอยู่บนที่ราบ

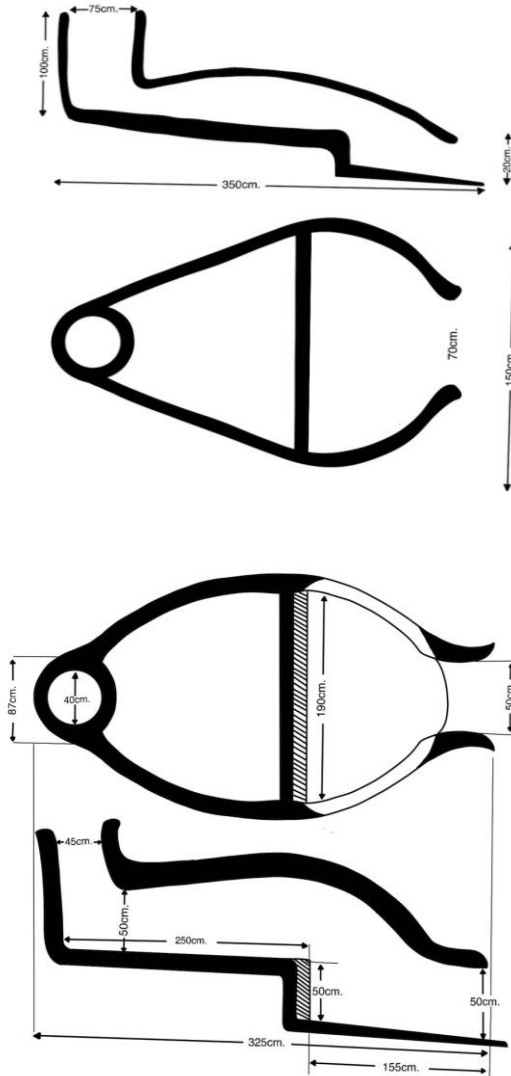
รูปแบบที่ 3 เตาเผาแบบล้านนา (Lanna kiln) เตาเผาลักษณะนี้มีลักษณะคล้ายกันกับเตามังกร แต่มีขนาดเล็กกว่าบางครั้งเรียกว่า เตาเบ็ด ถือเป็นกลุ่มเตาที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศจีนที่เข้ามาสู่ล้านนาและสุโขทัยราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 เตาลักษณะนี้พบมากในเขตพื้นที่อำเภอวังเหนือ คือกลุ่มแหล่งเตาเมืองวัง และแหล่งเตาในเขตพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง อันได้แก่ แหล่งเตาทุ่งเตาไห ตำบลตันธงชัย แหล่งเตาสันกลาง ตำบลบ่อแฮ้ว และแหล่งเตาบ้านแม่ทะ ตำบลทุ่งฝาย นอกจากนี้จากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยคณะทำงานของศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร เมื่อปี พ.ศ.2551 ได้พบหลักฐานใหม่ คือเตาชนิดพิเศษ ที่เรียกว่า เตาพวง กล่าวคือ พบเตาเผาห้องเดียว ชนิดระบายลมความร้อนตามแนวนอนที่สร้างเชื่อมต่อกัน 2 เตาบริเวณพื้นที่แหล่งเตาบ้านแม่เหี้ยว โดยทั้ง 2 เตาที่เชื่อมพวงต่อกันนั้นอยู่ในระนาบที่ต่างกันเป็นเตาก่อแบบล้านนาที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 และถูกใช้งานร่วมกันแบบเตาพวงนอกจากนี้ยังพบหลักฐานว่ามีการใช้เตาแห่งนี้จนกระทั่งถึงราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2554: 203-205)

เตาเผาล้านนา จากอำเภอวังเหนือ

ปัจจุบันถูกย้ายมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

รูปแบบเตาล้านนา ที่พบในเขตอำเภอวังเหนือ

ที่มา: ปรับปรุงจากหนังสือ โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยาม แหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี

รูปแบบที่ 4 ได้แก่ เตามังกร (Dragon kiln) เตเผาแบบโบราณ

ที่มีพัฒนาการและประวัติศาสตร์อันยาวนานในประเทศจีน เตามังกรถือเป็นเตาขนาดใหญ่ใช้ในการผลิตเผาเครื่องเคลือบเป็นปริมาณมากๆ เหตุที่ชื่อว่าเตามังกรนั้นเนื่องมาจากความยาวของเตาเผา อาจยาวได้ถึง 50 เมตร หรือ 100 เมตรก็ได้ เตามังกรเป็นเตาที่ก่อด้วยอิฐดินดิบ มีปากเตาสำหรับจุดไฟใส่ฟืน ทำเป็นหัวกะโหลกเพื่อให้เป็นห้องเผาไหม้จนไม้ฟืนลุกไหม้เป็นเปลวไฟอย่างค่อนข้างสมบูรณ์ มีตาไฟสำหรับใส่ฟืนด้านข้างของเตาทั้งสองฝั่งยาวตลอดตัวเตา ช่องไฟห่างกันประมาณช่องละ 80 - 120 เซนติเมตร จำนวนของตาไฟขึ้นอยู่กับความยาวของเตาไปจนถึงปล่องควัน ปล่องควันจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่ขึ้นอยู่กับขนาดของเตาด้วย และตลอดความยาวของเตาจะต้องมีประตูเตา สำหรับนำผลิตภัณฑ์เข้าออกจากเตา หากเตายาวมาก ก็มักจะมีจำนวนประตูเตาเพิ่ม อาจมี 2 - 3 ประตูก็ได้เตามังกรที่ใช้ในพื้นที่จังหวัดลำปางเกิดจากกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งโรงงานผลิตขามตราไก่จึงทำให้องค์ความรู้เรื่องการผลิตเตามังกรแบบจีนขึ้นมาสู่พื้นที่จังหวัดลำปาง โดยเริ่มใช้มาตั้งแต่การก่อตั้งโรงงานขามตราไก่ในราวปี พ.ศ.2498 มาจนกระทั่งถึงราวปี พ.ศ.2520 เตามังกรจึงลดบทบาทลงเนื่องด้วยมีการพัฒนาเทคโนโลยีในการสร้างเตาที่ประหยัดเชื้อเพลิง ปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดลำปางยังมีเตามังกรที่เป็นเตาโบราณที่ใช้ผลิตขามตราไก่ ซึ่งยังคงเก็บรักษาไว้ที่ โรงงานธนบดีเดคอร์เซรามิก

เตามังกรจากพิพิธภัณฑ์เซรามิกธนบดี ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง

รูปแบบที่ 5 เตาเผาอิฐ (Brick firing kiln) เป็นกลุ่มเตาอีกแบบหนึ่งที่พบในพื้นที่จังหวัดลำปางซึ่งเตาที่ใช้เผาอิฐก่อสร้างมีหลายชนิดเตา ได้แก่ เตาเผาเรียงกอง เตาเรียงฝั่ง เตาชะอวด เตาอุโมงค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดคุณภาพของอิฐที่ต้องการผลิต ปริมาณการผลิต ความเชี่ยวชาญของผู้ผลิต รวมทั้งชนิดของเชื้อเพลิงที่ต้องการใช้เผาอิฐด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเน้นใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงหลัก ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบว่ามีการใช้เตาลักษณะนี้ในการเผาอิฐและเผากระเบื้องดินขอ ซึ่งยังพบเห็นได้ตำแหน่งโรงงานผลิตอิฐมอญทั่วไป นอกจากนี้ก็กลุ่มชุมชนที่เคยผลิตกระเบื้องดินขอ ทั้งในอำเภอห้างฉัตร อำเภอสบปราบ และอำเภอเถิน ต่างก็เคยก่อรูปเตาในลักษณะเดียวกันนี้

เตาเผาอิฐมอญ

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกในวิถีชีวิตสังคมและ วัฒนธรรมในจังหวัดลำปาง

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาต่อวิถีชีวิตสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง นับตั้งแต่อดีตเครื่องปั้นดินเผาก็ว่ามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิต อีกทั้งยังมีบทบาทต่อวิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ดังจะพบหลักฐานทางโบราณคดีตามแหล่งศาสนสถาน หรือพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคสมัยโบราณ ซึ่งพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมากทั้งที่ยังคงสภาพสมบูรณ์และเป็นเศษชิ้นส่วนของภาชนะที่สะท้อนถึงที่มาของแหล่งเตา อายุสมัยพัฒนาการทางศิลปะ รวมถึงเทคนิคในการผลิต อีกทั้งยังสื่อความหมายถึงสัญลักษณ์หรือบทบาทการใช้งานทั้งในวิถีชีวิตและประเพณีพิธีกรรม ซึ่งผู้เขียนได้สรุปบทบาทเครื่องปั้นดินเผาที่มีผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นจังหวัดลำปางนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันไว้ดังนี้

การใช้น้ำตัน ในพิธีพื้อนผีของจังหวัดลำปาง

บทบาทของเครื่องปั้นดินเผากับความเชื่อเรื่องผีและชีวิตหลังความตาย

บทบาทของเครื่องปั้นดินเผาในวิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดลำปาง ประเด็นแรกเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับประเพณีความเชื่อในเรื่องผีและชีวิตหลังความตาย พบว่าเครื่องปั้นดินเผามีบทบาทสำคัญต่อการเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบในพิธีกรรมและเป็นของใช้ที่แฝงคติความเชื่อโดยเฉพาะแนวคิดความเชื่อเรื่องของการนำเอาข้าวของเครื่องใช้เหล่านั้นไปใช้ในโลกรหน้า ถึงแม้ว่าสังคมจะพัฒนาก้าวหน้าไปสู่โลกแห่งเทคโนโลยีก็ตาม แต่บริบทความเชื่อในมิติเรื่องผีและชีวิตหลังความตายยังคงมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นอย่างมาก ซึ่งในปัจจุบันยังจะพบเห็นจารีตประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเซ่นไหว้ดวงสรวงผีในพื้นที่จังหวัดลำปางอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังพบการใช้เครื่องถ้วยที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมโดยเฉพาะการเลี้ยงผีของชุมชนและของบ้านเมือง ซึ่งเป็นมักจะ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

เป็นผีที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิต อาทิ ผีขุนน้ำ ผีโองหลวง ผีเจ้านาย ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง รวมถึงผีสายตระกูล เป็นต้น บทบาทเครื่องถ้วยเหล่านี้ มักจะใช้สำหรับเป็นภาชนะในการใส่เครื่องสังเวตต่างๆ ทั้งอาหารประเภทเนื้อดิบ หรืออาหารที่ปรุงสุกแล้วเช่น ต้ม แกง ยำ ลาบ หรือบางแห่งได้มีการนำเอาสัญลักษณ์หรือวัตถุสำคัญบางประการของหอผี เช่น หลาบเงิน หลาบคำ ตราตั้งของเจ้านายหรือผู้ปกครองในอดีตซึ่งมักจะถูกบรรจุไว้ในไหหรือภาชนะเครื่องปั้นดินเผา โดยในแต่ละปีจะมีประเพณีการนำเอาวัตถุเหล่านั้นนำมาเช่น ไหว้หรือสงวนน้ำด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อย หรือขโหมด้วยเลือดของสัตว์ต่างๆ ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา การใช้ภาชนะประเภทไหหรืออู่ สำหรับใส่เหล้าหรือการใช้เครื่องถ้วยชามสำหรับการใส่เหล้าเพื่อให้ร่างทรงดื่มกิน รวมถึงการใช้ขันโทหน้าหรือน้ำตันใส่น้ำสำหรับดื่มเพื่อบูชาผีหรือร่างทรงในช่วงขณะที่ประกอบพิธีกรรม เมื่อใช้งานแล้วเสร็จภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้น จะเก็บไว้ตามหอผีหรือสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ในถ้ำ ศาล หรือหอผี ในกรณีที่เป็ผีหลวงหรือผีสำคัญมักจะสร้างหอผีขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า โองหลวง จะเป็นอาคารที่มีขนาดพื้นที่เพียงพอสำหรับการจัดเก็บข้าวของ ภาชนะเครื่องใช้ในพิธีกรรมเหล่านี้ โดยจะมีการมอบหมายหน้าที่ในการดูแลข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมของโองหลวง ซึ่งโดยจะเรียกตำแหน่งนี้ว่า นายโอง โดยจะมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับดูแลพิธีกรรมรวมถึงจัดเก็บดูแลข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในโองหลวง(บุญตัน แก้วเสมอใจ, สัมภาษณ์: 2565)

ในพื้นที่จังหวัดลำปางพบโองหลวงจำนวนมากที่ยังคงมีจารีตดังกล่าวสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น โองหลวงเจ้าพ่อขุนตาล บ้านห้างฉัตรเหนือ อำเภอกำแพงแสน โองหลวงเจ้าพ่อพญาเสือ อำเภอกำแพงแสน โองหลวงเจ้าพ่อพญาวัง อำเภอกำแพงแสน โองหลวงเจ้าพ่อขุนน้ำ อำเภอสบปราบ โองหลวงเจ้าพ่อประตูผา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะวิธีการเก็บเครื่องถ้วยต่างๆ

ที่ใช้สำหรับพิธีกรรมการเลี้ยงผีของแต่ละหอยผืนนั้น ยังมีวิธีการฝังเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นไว้บริเวณหอยผืนเพื่อเป็นการเก็บรักษา บางแห่งฝังไว้ใต้อาคารหอยผืน บางแห่งฝังไว้ในตำแหน่งที่ทำหมุดหมายไว้ เช่น ต้นไม้หลักต่อไม้หรือฝังแล้วใช้สัญลักษณ์ก้อนหินหรือปรับดินให้เป็นเนินเพื่อบ่งบอกตำแหน่งที่เก็บภาชนะเครื่องถ้วยนั้นๆ เมื่อถึงเวลาจะใช้งานก็จะทำการขุดขึ้นมาอย่างระมัดระวังแล้วนำมาทำความสะอาดเพื่อใช้งานประกอบพิธีกรรมต่อไป ในกลุ่มที่นำเครื่องถ้วยมาฝังดังกล่าวนี้มักจะใช้ประกอบในพิธีกรรมการเลี้ยงผีของชุมชนเพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น ยกตัวอย่างกรณีชุมชนบ้านแม่หวลวง ตำบลแม่หวะ อำเภอเถิน ซึ่งยังคงปรากฏรูปแบบการเก็บภาชนะเครื่องถ้วยสำหรับใช้ประกอบในพิธีกรรมเลี้ยงผีด้วยการฝังดินมาจนถึงปัจจุบัน(พระครูสิริพัฒนพิศาล, สัมภาษณ์ 2565)

นอกจากนี้ยังมีกรเก็บรักษาเครื่องถ้วยสำหรับพิธีการเลี้ยงผีอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การจัดเก็บไว้ตามเพิงผาหรือถ้ำ ซึ่งไม่ไกลจากสถานที่ประกอบพิธีกรรมนัก ดังจะพบเรื่องราวถ้ำที่เก็บสมบัติโดยเฉพาะข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ถูกเก็บรักษาไว้ในถ้ำตามชุมชนต่างๆ อาทิ ถ้ำบนดอยพระผาน อำเภอแม่ทะ ถ้ำบริเวณวัดพระธาตุดอยน้อย อำเภอเกาะคา ถ้ำบริเวณตำบลแม่หวะ อำเภอเถิน ถ้ำในบริเวณพื้นที่อำเภอเมืองปาน ถ้ำในพื้นที่บริเวณอำเภอวังเหนือ เป็นต้น ถ้ำเหล่านี้มักจะมีเรื่องราวเล่าขานในลักษณะรูปแบบเดียวกันกล่าวคือ เป็นถ้ำที่ใช้เก็บข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นของมีมูลค่าและเป็นข้าวของหายาก บางครั้งก็เล่าขานกันว่าเป็นถ้ำเก็บสมบัติโดยทุกพื้นที่มักจะมีเล่าเป็นเสียงเดียวกันว่าแต่เดิมเคยใช้ประกอบในพิธีกรรมการเลี้ยงผี ซึ่งเป็นผีสำคัญประจำชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเข้ามา เมื่อมีการบวชพระภิกษุสามเณรก็มักจะมีกรไปยืมเอาข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น ผ้าถุงเครื่องแต่งกายสำหรับลูกแก้วเครื่องประดับ ถ้วยโอ้อวมต่างๆ จากในถ้ำเอามาใช้พอหลังจากเสร็จ

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

พิธีกรรมก็จะนำเอาไปคืนสถานที่เดิม ต่อมาภายหลังข่าวของเหล่านั้นได้สูญหายไปเนื่องจากมีผู้ที่หิวยืมไปใช้แล้วไม่นำกลับมาส่งคืนที่เดิม กอปรกับการขุดค้นหาสมบัติโบราณของนักล่าสมบัติเพื่อนำไปขาย ส่งผลให้บางชุมชนมีการปิดปากถ้าไปหรือบางถ้าเหลือแต่เพียงเรื่องเล่าขานตำนาน ซึ่งในถ้าบางพื้นที่ยังพบเศษภาชนะข้าวของเครื่องใช้โดยเฉพาะเศษเครื่องปั้นดินเผา กระจายอยู่ในบริเวณถ้าซึ่งเป็นหลักฐานสะท้อนถึงเรื่องเล่า ตำนานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกันอย่างน่าสนใจ

การส่องข้าวในประเพณีการเลี้ยงผีในจังหวัดลำปาง
ที่ยังมีการจัดสำรับบนขันโตกและภาชนะเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณ

ในมิติบทบาทเครื่องปั้นดินเผากับความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายพบหลักฐานทางโบราณคดีในภาคเหนือจำนวนหลายแห่งที่สะท้อนให้เห็นว่าในพิธีกรรมฝังศพของมนุษย์สมัยโบราณนั้น ได้มีการฝังภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ลงไปในหลุมฝังร่วมกับศพด้วย ซึ่งมีที่มาจากความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตายที่ว่าผู้ตายจะนำภาชนะข้าวของเครื่องใช้เหล่านั้นไปใช้ในภพภูมิอื่นหรือโลกหน้า ดังปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ยุคก่อน

ประวัติศาสตร์ จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีที่พบเครื่องปั้นดินเผาแบบไม่เคลือบที่บริเวณที่บริเวณแหล่งโบราณคดีประตู่ผา ต่อมาในยุคสมัยล้านนา บนเส้นทางการค้าโบราณในเขตบ้านมูเซอหรือดอยมูเซอในเขตรอยต่อพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ กับจังหวัดตากได้มีการขุดค้นพบแหล่งหลุมศพโบราณที่ฝังภาชนะเครื่องถ้วยในช่วงสมัยล้านนาไว้เป็นจำนวนมาก นอกจากประเด็นเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อในชีวิตหลังความตายที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์แล้ว การค้นพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ดังกล่าวยังสะท้อนถึงสภาพเศรษฐกิจการค้า รวมถึงเส้นทางการค้าในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการขุดค้นเครื่องถ้วยที่อำเภออมก๋อยนั้น พบเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาสำคัญในล้านนาจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นแหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาสันกำแพง และแหล่งเตาอินทิล รวมถึงเครื่องถ้วยที่นำเข้ามาจากต่างประเทศโดยเฉพาะภาชนะเครื่องถ้วยจีน ซึ่งคาดว่าน่าจะเดินทางขนถ่ายสินค้าผ่านเส้นทางการค้ากองคาราวานสัตว์ต่างที่ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการค้าและเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนา

การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดพระธาตุหมื่นครื้นพบไหบรรจุอัฐิ

ที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาทุ่งเตาไห

ที่มา: อาจารย์เจริญ นุชนิยม

จากคติเรื่องของการใช้ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาสำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตาย กรณีเดียวกันกับแหล่งโบราณคดีที่อ้อมก้อยพบว่า จากการขุดค้นโบราณสถานที่วัดปันเจิงร้าง ในเขตตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อปี พ.ศ.2533 พบโบราณวัตถุที่เชื่อมโยงกับยุคสมัยหรือภูมูชัยเป็นจำนวนมาก นอกจากการพบโบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ดินเผาที่มีอายุในช่วงปลายสมัยหรือภูมูชัยแล้ว ยังพบภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งทั้งชนิดแบบไม่เคลือบและแบบเคลือบสีน้ำตาลและสีเขียวเข้ม ซึ่งคาดว่ามาจากแหล่งเตาทุ่งเตาไห โดยภาชนะที่ขุดพบนั้นถูกใช้บรรจุอัฐิแล้วนำมาฝังไว้บริเวณโบราณสถานร้างแห่งนี้ เช่นเดียวกับกับกรณีการขุดค้นหาทางโบราณคดีที่วัดพระธาตุหมื่นศรี้น บริเวณด้านหลังสุสานไตรลักษณ์เขตตำบลต้นธงชัย ก็พบว่ามีกรบรรจุอัฐิฝังไว้บริเวณฐานพระเจดีย์ของวัดพระธาตุหมื่นศรี้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งภาชนะที่พบเป็นภาชนะที่มาจากแหล่งเตาทุ่งเตาไหเช่นกัน รูปแบบการบรรจุอัฐิของผู้ตายลงในภาชนะเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่จังหวัดลำปาง ถือเป็นพิธีกรรมการทำศพรอบที่ 2 ภายหลังจากการเผาหรือฝังแล้วนำเอากะดุกเหล่านั้นมาประกอบพิธีกรรมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติภูมิภายหลังจากทำพิธีกรรมเสร็จแล้ว จึงนำเอากะดุกของผู้ตายที่บรรจุไว้ในภาชนะเครื่องปั้นดินเผามาฝังไว้ตามสถานที่ต่างๆ เช่น ฐานพระเจดีย์ ฐานวิหาร ใต้ต้นไม้ หรือเกาะทรายริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบความเชื่อดังกล่าวยังคงพบเห็นได้ในวิถีชีวิตของผู้คนลุ่มแม่น้ำวัง

เครื่องปั้นดินเผาในมิตินิยมเชื่อประเพณีและพิธีกรรมในพุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องผี ถือเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคนี้มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ภายหลังจากพุทธศาสนาเข้ามาจึงได้เกิดการผสมผสานแลกเปลี่ยนเอาแนวคิดความเชื่อหรือรูปแบบของพิธีกรรมมาหลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและอยู่ร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน จากหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ พบว่ามีการใช้เครื่องปั้นดินเผาในมิติความเชื่อทางพุทธศาสนา หลากหลายรูปแบบ โดยผู้เขียนได้จำแนกเป็นประเด็นต่างๆ กล่าวคือ เครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นอยู่ในสถานะของเครื่องบูชาหรือเครื่องสักการะที่ ถวายไว้เป็นพุทธบูชา โดยมีธรรมชาติของการมองเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นว่า เป็นของที่มีคุณค่าและมีมูลค่าสูง จึงถือเป็นสมบัติที่สะท้อนถึงสถานะของผู้ใช้ หรือผู้ถวาย ซึ่งควรค่าแก่การถวายบูชาแก่พุทธศาสนา อีกทั้งยังมีทั้งเจตนาที่จะใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะในการรองรับวัตถุสำคัญ โดยเฉพาะพระบรม สารีริกธาตุหรือการใช้บรรจุสิ่งของมีค่ารวมถึงพระพุทธรูปขนาดเล็กไว้ใน ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้น แล้วนำไปบรรจุไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม เช่น กรุพระเจดีย์ ฐานพระพุทธรูปหรือตำแหน่งหมุดหมายอื่นๆ ที่มีความสำคัญ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเครื่องปั้น ดินเผาที่นิยมถวายในกรณีนี้ มักจะเป็น เครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องเคลือบที่เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจากประเทศจีนที่เข้ามาในพื้นที่ดินแดนล้านนาเป็น จำนวนมาก โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง นอกจากนี้ยังพบ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องเคลือบที่ผลิตขึ้นในแหล่งเตาต่างๆ ของ ล้านนาและพื้นที่ใกล้เคียงตามกรุเจดีย์ต่างๆ ที่เป็นโบราณสถานร้าง อาทิ เมืองเชียงแสน เวียงลอ เวียงกุมกาม เวียงฮอด เป็นต้น ในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบตัวอย่างกรณีศึกษา จากการพบเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลายที่ วัดพระธาตุหมื่นศรี ซึ่งมียาละเอียดดังนี้

สภาพยอดเจดีย์ของวัดพระธาตุหมื่นศรีใหม่ที่หักพังลงมาเมื่อปี พ.ศ.2537 จะสังเกตเห็น
ภาชนะเครื่องลายครามที่บรรจุอยู่ในองค์ระฆังคว่ำ เพื่อใช้รองรับพระบรมสารีริกธาตุ
ที่มา: อาจารย์เจริญ นุชนิยม

เมื่อปี พ.ศ.2537 ได้มีเหตุการณ์องค์ระฆังคว่ำและยอดของเจดีย์
โบราณวัดพระธาตุหมื่นศรีนี้ได้หักพังลงมา ทำให้พบโบราณวัตถุมีค่าเป็น
จำนวนมากบรรจุอยู่ภายในบริเวณระฆังคว่ำ ซึ่งสามารถบ่งบอกถึงอายุสมัย
ของวัดรวมถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งหลักฐานส่วนใหญ่เป็น
โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปสำริด พระพุทธรูปปูน ตลับโลหะ สำริดและ
เครื่องปั้นดินเผาหลากหลายประเภท อันได้แก่ กลุ่มพระพิมพ์ดินเผาที่มีอายุ
เชื่อมโยงกับงานพุทธศิลป์ในช่วงปลายทวารวดีหรือยุคต้นล้านนา
เครื่องปั้นดินเผาประเภทไหจากแหล่งเตาทุ่งเตาไห นอกจากนี้ยังพบ
โบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบคือ ภาชนะขาม
ลายครามที่ผลิตจากจีนในสมัยราชวงศ์หมิง จากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น ในช่วง
รัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิเจียจิ้ง ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเมืองแก้ว
กษัตริย์ล้านนา มาจนถึงปลายราชวงศ์หมิงราย ในสมัยของพระนางวิสุทธีเทวี

ซึ่งถือเป็นช่วงปลายของยุคทองของล้านนาจนกระทั่งถึงในช่วงก่อนที่ล้านนาจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ภาชนะใบนี้เป็นงานลายครามขนาดกว้างราว 10 นิ้ว สูง 2 นิ้ว เขียนด้วยลวดลายแบบลายครามหรือเขียนสีน้ำเงินบนพื้นขาวที่มีลักษณะโดดเด่นเป็นรูปนกคล้ายนกกระเรียนและลวดลายดอกไม้พันธุ์พฤกษาต่างๆ งานในยุคสมัยราชวงศ์หมิงใบนี้ ได้ถูกบรรจุไว้ในองค์ระฆังคว่ำของเจดีย์ โดยใช้เป็นภาชนะสำหรับรองรับผอบที่ใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ที่ผู้สร้างมีเจตนานำมาบรรจุไว้ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา อีกทั้งยังเป็นของที่มีมูลค่าราคาค่อนข้างสูงถึงแม้จะเป็นงานจากแหล่งเตาของชาวบ้านไม่ใช่เตาหลวงก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของการใช้ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะภาชนะที่เป็นของนำเข้าจากจีนนำมาใช้ในสถานะที่เป็นของสูงหรือของควรค่าแก่การบูชาไว้กับพุทธศาสนา

งานลายครามสมัยราชวงศ์หมิง ที่ใช้เป็นภาชนะรองรับพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุไว้ในกรูเจดีย์ของวัดพระธาตุหมื่นศรีฯ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง

(ด้านหลัง) จานลายครามสมัยราชวงศ์หมิง ที่ใช้เป็นภาชนะรองรับพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุไว้ในกรุเจดีย์ของวัดพระธาตุหมื่นศรีฯ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมืองลำปาง

นอกจากนี้ยังพบว่าจากการบูรณะองค์พระเจดีย์หลายองค์ในพื้นที่จังหวัดลำปางมีการนำภาชนะเครื่องถ้วยต่างๆ เหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นของนำเข้าต่างประเทศและแหล่งเตาโบราณในล้านนาหรือพื้นที่ใกล้เคียงเช่นแหล่งเตาสังคโลก เป็นต้น รูปแบบการใช้เครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะเครื่องเคลือบที่มีมูลค่าราคาสูงมาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องสักการะบูชาหรือภาชนะที่ใช้รองรับสิ่งสำคัญที่บรรจุไว้ในพระเจดีย์กลายเป็นค่านิยมที่ถือสืบทอดกันมาสะท้อนถึงคุณค่าและความสำคัญของภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ นอกจากนี้ที่วัดพระธาตุหมื่นศรีฯ ยังพบกรณีการบูรณะองค์พระเจดีย์ของวัดนาแห้วหรือวัดศรีดอนชัย ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม และวัดป่าต้นกุ่มเมือง ตำบลปางแสนทอง อำเภอเมือง ปรากฏพบเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยสมัยปลายอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ที่ถูกบรรจุถวายไว้ในกรุเจดีย์เป็นจำนวนมาก (พระครูพิบูลวรพิพัฒน์, สัมภาษณ์: 2565)

น้ำตันหรือคนโทน้ำ จากแหล่งผลิตในท้องถิ่น ประดับตกแต่งด้วยแผ่นเงินดูนลาย
อย่างประณีต เพื่อถวายเป็นเครื่องบูชาองค์พระธาตุลำปางหลวง

ชุดเครื่องปั้นดินเผาโบราณสมัยราชวงศ์หมีงและเครื่องเบญจรงค์ ภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระ
ธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

ชามอ่างและกระโถนกังไส ภายในพิพิธภัณฑวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

นอกจากการถวายภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเพื่อบรรจุในกรูพระเจดีย์ เป็นพุทธบูชาตั้งที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังพบว่าการถวายข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ประเภทเครื่องปั้นดินเผาไว้ในพุทธศาสนาในรูปแบบที่เรียกว่า เครื่องอัฐบริขาร ด้วยเจตนาตามความเชื่อที่นิยมถวายสิ่งของเหล่านั้นแก่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงถึงสัญลักษณ์ของความ เป็นวรรณกะษัตริย์หรือการเปรียบพระพุทธรองค์เป็นดังพระเจ้าจักรพรรดิ ดั้งนั้นของที่ถวายให้แก่พระพุทธรองค์นั้น จึงจำเป็นที่จะต้องเป็นของที่สร้างขึ้น อย่างประณีตและมีมูลค่าสูง รวมทั้งประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ของความเป็น พระเจ้าจักรพรรดิ ในล้านนาจึงมีคตินิยมในการสร้างเครื่องสังเค็ดอาสนาหรือ เติียงพระเจ้า ซึ่งถือเป็นการสร้างพระแทนอาสนาที่ประทับของพระพุทธรองค์

และเพื่อใช้งานในการวางสิ่งของเครื่องสักการะต่างๆ อันมีเครื่องอัฐบริหาร ทั้งแบบตามพระวินัยและแบบจารีตล้านนาซึ่งหนึ่งในองค์ประกอบของเครื่อง ถวายดังกล่าวนี้ คือ ภาชนะข้าวของเครื่องใช้ ประเภทถ้วยโถ โอชาม กระโถน น้ำตั้น คนโท ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นของนำเข้ามาจาก ต่างประเทศหรือต่างถิ่น หากเป็นงานที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นแบบพื้นบ้านก็จะมี การประดับตกแต่งเป็นกรณีพิเศษ เพื่อให้ควรค่าแก่การถวายบูชา เช่น การเอาภาชนะน้ำตั้นดินเผาแบบไม่เคลือบมาประดับด้วยแผ่นโลหะมีค่า เช่น แผ่นเงินหรือแผ่นทองคำ แล้วตกแต่งจนเป็นลวดลาย เพื่อย้ำเตือนถึงความสำคัญ ของภาชนะเครื่องปั้นดินเผานั้นว่าเป็นของที่ควรค่าแก่การถวายเป็นพุทธบูชา

รูปแบบการถวายเครื่องอัฐบริหารดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงที่มีการ สร้างเฉลิมฉลองสมโภชเสนาสนะหรือสร้างพระพุทธรูป วิหาร เจดีย์ รวมถึง ประเพณีสงกรานต์พระธาตุ ซึ่งจะมีการถวายเครื่องอัฐบริหารพร้อมกับเครื่อง สักการะอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกจำนวนมาก ชุดเครื่องอัฐบริหาร ดังกล่าวจะถูกนำมาวางบนอาสนะขนาดใหญ่ที่เรียกว่า เติงพระเจ้า เครื่อง บริหารดังกล่าว มีองค์ประกอบหลักก็คือเครื่องอัฐบริหารตามหลักพระวินัยอัน ได้แก่ ผ้าไตรบาตร ที่กรองน้ำ ตาลปัตร บาตร เข็ม ด้าย มีดโกน ซึ่งตามคติ แบบล้านนาได้เพิ่มข้าวของเครื่องใช้อื่นๆ เพิ่มเติมอยู่ในชุดเครื่องบริหารไปอีก ได้แก่ ร่ม กลด มุ้ง ไม้เท้า รองเท้า ชันหมาก คนโทน้ำตั้น ชันโตก พร้อมกับ เครื่องสำรับใหม่ กระโถน ผ้าขาว ผ้าค้ำธรรม และชาชะเยี้ยหรือกากะเยี้ย ผ้ามาน ผ้ากึ่ง เครื่องนอน สาดบ้าง หมอนผา หมอนป่องและเครื่องสักการะ ต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ อันได้แก่ หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นผึ้ง ต้นเทียน ต้นดอก พร้อมกับสัญลักษณ์ขององค์ประกอบของพระเจ้าจักรพรรดิ คือ เครื่องเทียมศหรือล้านนาเรียกว่า เครื่องท้าวซึ่งจะมีองค์ประกอบคือ พัดบัว จาวมร ระแอ บังวัน บังแทรก บังสุร ไม้บุผ้าหรือไม้เท้า เป็นต้น ตั้งขนบไว้ ด้านข้างอาสนาเติงนอนพระเจ้าพร้อมกับจองอ้อยหรือแท่นสำหรับวาง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

เครื่องสักการะอื่นๆ สิ่งสำคัญที่เป็นองค์ประกอบในเครื่องถ้วยดังกล่าวคือ เครื่องปั้นดินเผาที่นิยมคัดสรรภาชนะที่มีมูลค่าและมีความสวยงามประณีต ดังนั้นจึงจะพบว่าในวัดในพื้นที่จังหวัดลำปางจะมีภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโบราณเก็บรักษาไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดสำคัญของจังหวัด อาทิ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหลหิน พระธาตุวัดพระธาตุเสด็จ เป็นต้น ปัจจุบันวัดเหล่านี้ยังคงเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัด ซึ่งเครื่องถ้วยต่างๆ ที่จัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานนั้น มีที่มาจากการเป็นส่วนหนึ่งของชุดเครื่องถ้วยราชการที่ถวายบูชาไว้กับพระพุทธรูปหรือพระธาตุเจดีย์ ซึ่งผู้ถวายมักจะเป็นชนชั้นปกครอง เจ้าผู้ครองนคร ขุนนาง หรือคหบดี รวมถึงคณะสงฆ์ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันถวายปีละหนึ่งหรือสองครั้งและถือเป็นประเพณีที่สืบทอดกันต่อมาทุกปี ยกตัวอย่างกรณีเครื่องปั้นดินเผาโบราณของวัดพระธาตุลำปางหลวง ที่จัดแสดงอยู่ภายในอาคารพิพิธภัณฑสถานที่พบว่าเครื่องภาชนะดินเผาโบราณเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นของที่นำเข้ามาจากจีน ภาชนะประเภทเครื่องเบญจรงค์สมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ เครื่องถ้วยที่นำเข้ามาจากยุโรปที่มีการเลียนแบบงานจีนหรืองานจากแหล่งเตาพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากการถวายเป็นพุทธบูชาแล้วยังมีการถวายไว้ให้กับคณะสงฆ์หรือผู้เป็นครูบาพระมหาเถระที่สำคัญของชาวบ้านเมื่อนั้นๆ โดยมักจะมีการถวายข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นของใช้เป็นกรณีพิเศษ โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาแก่พระมหาเถระเหล่านั้น เช่น กระโถนสำหรับบ้วนน้ำหมาก เครื่องสำหรับ ถ้วยชาม เป็นต้น

วิหารโบราณที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้แกะสลักกลายไส้หมู วัดเหล่าหลวง อำเภอดอย

หน้าจั่ววิหารโบราณ วัดเหล่าหลวง อำเภอดอย
ซึ่งตกแต่งด้วยเครื่องถ้วยเพื่อให้เกิดความสวยงาม

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

นอกจากการถวายเป็นพุทธบูชาแล้วยังพบพบทบาทเครื่องปั้นดินเผาประเภทภาชนะเครื่องถ้วยที่นำมาถวายเป็นพุทธบูชาและนำมาใช้ประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานด้วยวิธีการเช่น การเอามาประกอบเพิ่มสีสันของงานปูนปั้นโดยการเอาลายขามเบญจรงค์เครื่องถ้วยต่างๆ มาตกแต่งตามหน้าจั่วซุ้มประตูโขง หรือหน้าจั่ววิหาร ซึ่งรูปแบบดังกล่าวคาดว่าน่าจะเป็นอิทธิพลที่นิยมกันในภาคกลาง ซึ่งแตกต่างจากลักษณะงานเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ประกอบอาคารศาสนสถาน que พบในพื้นที่จังหวัดลำปางช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 อันเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นงานศิลปกรรมแบบลำปาง ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

เครื่องพิธีสืบชะตา ซึ่งหนึ่งในเครื่องประกอบพิธีคือ หม้อน้ำ น้ำดัน และสำหรับถ้วยขามใหม่

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในวิถีชีวิตประจำวัน

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในอดีตนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นภาชนะข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนประเภทถ้วยชามกระปุก หม้อไหชนิดต่างๆ ที่เป็นสิ่งจำเป็นและอำนวยความสะดวกในวิถีชีวิต ซึ่งรูปแบบภาชนะดังกล่าว มักจะมีความแตกต่างกันตามสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ในส่วนระดับชาวบ้านทั่วไปมักจะใช้เครื่องถ้วยชามแบบธรรมดา เรียบง่าย ไม่จำเป็นต้องประณีตหรือมีราคาสูง อาจจะเป็นภาชนะที่ผลิตขึ้นในชุมชนหรือพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งลักษณะภาชนะส่วนใหญ่จะเป็นภาชนะที่ผลิตขึ้นจากแหล่งเตาพื้นบ้านหรือเทคนิคเผาด้วยไฟต่ำ เช่น หม้อน้ำ ไห ถ้วย ชาม หม้อแกง น้ำตั้นรูปทรงต่างๆ ในกรณีเป็นภาชนะสำหรับใส่ของหมักดอง ใส่เหล้า ใส่เกลือหรือเครื่องปรุงอื่นๆ มักจะเป็นภาชนะเผาแกร่งหรือมีเคลือบบ้าง แต่สำหรับในระดับครัวเรือนของชาวบ้านงานภาชนะเครื่องปั้นดินเผาแบบเผาแกร่งและแบบเคลือบจะมีน้อยมาก เนื่องจากมักจะเป็นของที่ต้องซื้อหา และมีราคาสูงกว่าภาชนะเผาไฟต่ำทั่วไป การใช้ภาชนะเครื่องเคลือบ โดยเฉพาะถ้วยชามต่างๆ นั้นในระดับชาวบ้านจึงมองว่าเป็นของมีค่าราคาสูง และไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องใช้ภาชนะรูปแบบดังกล่าว ดังนั้นเครื่องถ้วยชามที่มีลักษณะเป็นเครื่องเคลือบหรือเขียนลวดลายทั้งที่เป็นของผลิตในท้องถิ่น และเป็นของนำเข้าจึงถูกมองว่าเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่ควรแก่การใช้งานในวาระพิเศษหรือชนชั้นที่สูงกว่าเช่นขุนนางหรือเจ้านายเท่านั้น นอกจากนี้ก็จะใช้ประกอบสำหรับพิธีการเลี้ยงผีและการถวายไว้กับวัดวาอารามเพื่อเป็นพุทธบูชาสืบทอดพระศาสนา ดังนั้นหากจะศึกษาเครื่องถ้วยชามประเภทเครื่องเคลือบนั้นจึงจำเป็นต้องมุ่งเข้าไปในพื้นที่ของวัด วังและพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีการทางศาสนาเป็นหลัก ในราวช่วงรัชกาลที่ 6 ได้มีการนำเข้าเครื่องถ้วยเงินสำหรับตลาดล่างหรือระดับชาวบ้านเป็นจำนวนมากจนกระทั่งถึงยุคที่มีการผลิตถ้วยชามที่เป็นลักษณะเครื่องเคลือบและผลิตด้วยเนื้อดินขาว

อย่างไรหลายในยุคสมัยเมื่อราว 60 ปีที่ผ่านมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยาการที่มาจากกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยและได้มีการตั้งโรงงานผลิตเครื่องถ้วยออกจำหน่ายกระจายอยู่ทั่วไปทุกภูมิภาค โดยในระดับชาวบ้านท้องถิ่นโดยเฉพาะพื้นที่ลำปางในสมัยนั้นมองว่า เครื่องถ้วยเหล่านี้เป็นสิ่งแปลกตาและยังไม่คุ้นชินกับวัตถุดิบและรูปแบบของถ้วยชามดังกล่าว จึงนิยมเรียกถ้วยที่ผลิตขึ้นจากดินขาวและเคลือบเขียนลายว่า **ถ้วยดุก** อันมีที่มาจากความเชื่อที่ว่าเครื่องถ้วยเหล่านี้ผลิตขึ้นจากกระดุกนั่นเอง

การเข้ามาของชุดเครื่องถ้วยแบบเคลือบที่เรียกว่า ถ้วยดุก นั้นยังมีเรื่องเล่าขานกันว่า ได้มีกลุ่มชาวจีนหรือชาวสยามจากภาคกลางได้นำเครื่องถ้วยเหล่านี้ใส่เรือขึ้นมาขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าต่างๆในท้องถิ่น ในบางชุมชนหรือบางหลังคาเรือนไม่มีเงินในการซื้อหาเครื่องถ้วยเหล่านี้ ก็มักจะมีการนำเอาข้าวสารหรือผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่ในบ้านนำมาแลกเปลี่ยนกับเครื่องถ้วยเหล่านี้ โดยแต่ละครัวเรือนครัวเรือนก็จะมีเครื่องถ้วยที่ซื้อหาหรือแลกเปลี่ยนมาจากชาวจีนครัวเรือนละ 3 ถึง 5 ใบเท่านั้น เนื่องจากรูปแบบของการใช้งานของชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะชาวลำปาง การจัดสำรับเมนูในวิถีชีวิตในแต่ละมื้อจะมีกับข้าวเพียง 1 หรือ 2 อย่างเท่านั้น ถ้วยชามเหล่านี้จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีสะสมไว้จำนวนมาก ในกรณีที่เป็นครอบครัวใหญ่หรือมีข้าทาสบริวารมากก็อาจจะจำเป็นต้องมีสะสมไว้จำนวนมากกว่าระดับชาวบ้านทั่วไป แต่ก็ถือว่าไม่มากนัก

ถ้วยลายครามที่นำเข้ามาจากจีน ในช่วงรัชกาลที่ 4 - 5

ซึ่งพบกระจายอยู่ตามวัดและบ้านเรือนทั่วไปในพื้นที่จังหวัดลำปางและภาคเหนือ

ตัวอย่างถ้วยชามที่เป็นสินค้านำเข้าจากจีนในสมัยรัชกาลที่ 6 และนำขึ้นมาขายในภาคเหนือ โดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีนและพ่อค้าจากภาคกลาง จนเป็นที่นิยมพบเห็นได้ตามครัวเรือนทั่วไปตั้งแต่ช่วงก่อนที่มีการตั้งโรงงานชามตราไก่ขึ้นที่จังหวัดลำปาง

หม้อข้าวหมา เป็นเหมาะสำหรับใช้แช่ข้าวเหนียวให้อิ่มน้าก่อนจะนำมานึ่งให้สุกเป็นภาชนะที่จำเป็นจะต้องมีอยู่ประจำครัวทุกบ้าน

หม้อสำหรับใส่ข้าวเหนียว ซึ่งเป็นหนึ่งในวิธีการเก็บข้าวเหนียวแบบชาวลำปาง มีแหล่งผลิตที่ชุมชนบ้านสันกลางตำบลบ่อแก้ว วิธีการก่อนจะนำข้าวเหนียวนึ่งสุกใส่ในหม้อ ต้องหาฝ้ามารองข้างในเพื่อซับไอน้ำที่เกิดจากการนึ่งข้าวเหนียว ส่วนฝาหม้อจะใช้ไม้ตัดเป็นวงกลมรองด้วยผ้า

หม้อน้ำสำหรับใส่น้ำดื่มตั้งอยู่บนร้านน้ำ จากแหล่งผลิตในชุมชนบ้านม่อนเขาแก้ว ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง

บทบาทเครื่องปั้นดินเผาในมิติสังคมและเศรษฐกิจ

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีของกรมศิลปากรประเภทแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาหรือแหล่งเตาได้สำรวจพบแหล่งเตาในยุคสมัยล้านนาจำนวนหลายแห่งที่ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาในอดีต อันได้แก่ แหล่งเตาบ่อสวกในจังหวัดน่าน แหล่งเตापาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย เตาวีญงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย แหล่งเตาเวียงบัวในอำเภอมือง จังหวัดพะเยา แหล่งเตาสันกำแพง อำเภอสันกำแพง และแหล่งเตาผาอินทขิล อำเภอมแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งเตาเหล่านี้ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาถือเป็นสินค้าที่ส่งออกไปขายยังต่างเมืองส่ง ผลให้เกิดรายได้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนาในอดีต ในกรณีพื้นที่จังหวัดลำปางพบแหล่งเตาขนาดใหญ่จำนวน 2 แหล่งคือ แหล่งเตาเมืองวัง และแหล่งเตาทุ่งเตาไห ซึ่งถือเป็นแหล่งเตาขนาดใหญ่ที่สำคัญในพื้นที่จังหวัดลำปาง นอกจากนี้ยังพบแหล่งเตาขนาดกลางและขนาดเล็กกระจายตัวอยู่ทั่วไปในกลุ่มแหล่งเตาขนาดเล็กนี้ คาดว่าเป็นแหล่งเตาที่มีการผลิตเพื่อจำหน่ายในพื้นที่ท้องถิ่น เป็นการผลิตแบบครัวเรือนมากกว่าที่จะส่งออกเป็นสินค้าไปยังพื้นที่อื่นๆ อย่างไรก็ตามแหล่งเตาทั้งสองกลุ่มนี้ต่างมีบทบาทต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนและเมืองในอดีตเป็นอย่างดี ดังนั้นการศึกษาในเรื่องสังคมเศรษฐกิจของล้านนาในอดีตจึงจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวเครื่องปั้นดินเผาและแหล่งเตาที่พบในดินแดนล้านนาเนื่องจากแหล่งเตาเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนกำลังการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาได้เป็นอย่างดี ในส่วนพื้นที่เมืองลำปางนั้นแหล่งเตาขนาดใหญ่ทั้ง 2 แหล่งคือ แหล่งเตาเมืองวังและแหล่งเตาทุ่งเตาไห ถือเป็นแหล่งเตาที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจและเชื่อมโยงกับพัฒนาการทางสังคมรวมถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังในอดีต

เมืองวัง ถือเป็นหัวเมืองสำคัญซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้า กองคาราวานที่ตัดผ่านจากเส้นทางเมืองเชียงราย เมืองพาน หรือจากเมืองพะเยาเข้าสู่เมืองวังเพื่อจะผ่านเข้าสู่เมืองเชียงใหม่หรือเมืองนครลำปาง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในเรื่องของแหล่งน้ำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ รวมถึงการมีแหล่งทรัพยากรแหล่งแร่ดินขาวที่อุดมสมบูรณ์ เมืองวังจึงกลายเป็นพื้นที่พิเศษที่สามารถเชื่อมโยงการค้าจากตำแหน่งที่ตั้งของเมืองที่มีลักษณะเป็นชุมทางการค้าและแหล่งผลิตสินค้าประเภทเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาในอดีต นอกจากนี้ตามชุมชนต่างๆ ยังพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนกระทั่งสมัยล้านนาปรากฏหลักฐานเป็นแหล่งโบราณสถานวัดร้างในพุทธศาสนาระยะยาวตัวอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มและเชิงเขาในเขตอำเภอวังเหนือเป็นจำนวนมาก หลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองโบราณที่แห่งนี้

รูปแบบของเครื่องถ้วยเมืองวังนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่พบในแหล่งเตาในภาคเหนือ ทั้งลักษณะรูปทรงการขึ้นรูปภาชนะลักษณะน้ำเคลือบเทคนิคการเขียนสีลวดลาย ลักษณะความต่างหรืออัตลักษณ์ที่เด่นชัด มีเพียงลักษณะเนื้อดินและลวดลายบางประเภทที่บ่งบอกถึงความเป็นรูปแบบอัตลักษณ์ของแหล่งเตาเมืองวัง อย่างไรก็ตามรูปแบบภาชนะของแหล่งเตาเมืองวังรวมถึงแหล่งเตาอื่นๆของล้านนาส่วนใหญ่จะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับรูปแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผาของจีนอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลักษณะรูปทรงของเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเขตพื้นที่เมืองวังนั้นมีความเชื่อมโยงกับงานเครื่องปั้นดินเผาจากจีน โดยเฉพาะในสมัยปลายราชวงศ์หยวน จนกระทั่งเข้าสู่ราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง โดยการสันนิษฐานว่าน่าจะมีกลุ่มช่างจีนหรือพ่อค้ากองคาราวานม้าต่างจากจีน ได้เดินทางผ่านเส้นทางดังกล่าว แล้วมาพบกับแหล่งแร่ดินขาวที่อุดมสมบูรณ์และสามารถใช้

ผลิตภาชนะเครื่องเคลือบได้เหมือนกันกับจีน จึงส่งผลให้กลุ่มพ่อค้าหรือกลุ่มช่างชาวจีนเหล่านี้ เข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานเพื่อผลิตเครื่องปั้นดินเผาในดินแดนล้านนา สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวมาจากการค้นพบเศษภาชนะเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิงราชวงศ์หยวนกระจายอยู่ตามพื้นที่แหล่งเตาในเขตอำเภอวังเหนือเป็นจำนวนมาก อีกทั้งรูปแบบภาชนะที่พบในเขตอำเภอวังเหนือ นั้นมีลักษณะรูปทรงและเทคนิคการปั้นรวมถึงการเขียนลายที่มีความคล้ายคลึงกับงานภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่นำเข้ามาจากจีนในช่วงสมัยเดียวกัน โดยเฉพาะเทคนิคการปั้นที่มีความละเอียดและมีความบางมาก ซึ่งสะท้อนถึงทักษะฝีมือของช่างที่มีประสบการณ์สูง รวมถึงการขุดค้นพบกลองมโหระทึกศิลปะแบบจีนโบราณในเขตอำเภอวังเหนือดังที่กล่าวมาแล้ว ในข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงที่มาของเส้นทางการค้าและการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในเขตอำเภอวังเหนือได้เป็นอย่างดี เมื่อไม่นานมานี้ได้มีชาวบ้านในชุมชนบ้านปางถ้ำ ตำบลวังทอง อำเภอวังเหนือ ได้ขุดพบชิ้นหรือสลุงโลหะสำริดที่บริเวณทุ่งนาของตนเองซึ่งในอดีตเป็นเส้นทางเดินเท้าและเส้นทางการค้ากองคาราวานวัวต่างระหว่างเมืองพะเยากับอำเภอวังเหนือ ภายในบรรจุภาชนะเครื่องถ้วยในสมัยต้นราชวงศ์ชิงของประเทศจีน ซึ่งอาจจะเป็นร่องรอยเส้นทางการค้าที่ย้ำเตือนถึงความสำคัญของพื้นที่อำเภอวังเหนือในอดีต

จากหลักฐานในการพบเครื่องถ้วยที่นำเข้ามาจากจีนรวมถึงภาชนะเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในยุคล้านนา นั้นสะท้อนให้เห็นว่า เครื่องปั้นดินเผาถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนาให้มีความมั่งคั่งเจริญรุ่งเรือง และอาจส่งผลให้เกิดค่านิยมในการใช้เครื่องถ้วยของชาวล้านนาที่ได้รับแนวคิดแบบจีนเข้ามาด้วยนอก จากนี้อิทธิพลความงามจากเครื่องถ้วยจีนยังส่งผลรูปแบบงานช่างอื่นๆ ของล้านนา อาทิ การทำเครื่องเงิน การทำไม้กลึงสำหรับการใช้เป็นภาชนะต่างๆ เช่น รูปแบบขันหรือพานโตกรวมถึงแก้วน้ำรูปแบบต่างๆ โดยที่ศนะความงามแบบโบราณนั้นจะเน้นให้มีน้ำหนักเบาและ

มีความบางเช่นเดียวกันกับเครื่องถ้วยจีน จนกล่าวกันว่าหากจะทำเครื่องถ้วยชาม แก้วน้ำ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องเงิน เครื่องเงิน หรือไม้กลึงจะต้องทำให้บางแบบเครื่องถ้วยจีนจนนิยมพูดสืบทอดกันสืบมาว่า “ยิ่งบางยิ่งกินน้ำล้า” อันหมายถึงยิ่งภาชนะมีความบางเท่าไรก็ยิ่งทำให้ดื่มน้ำได้อร่อยมากขึ้น

จากแหล่งเตาในพื้นที่อำเภอวังเหนือหรือพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวังตอนบน ถือเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของล้านนาลงมาสู่ลุ่มแม่น้ำวังตอนกลางเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการปกครองหรือเมืองโบราณที่เป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปาง คือ เมืองเขลางค์นคร เมืองนคร เมืองละคร และเมืองนครลำปาง ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีการสร้างทับซ้อนและขยายแนวเขตเมืองตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ จากหลักฐานและแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองโบราณเขลางค์นครรุ่นที่ 1 ด้านทิศเหนือของประตูมาในปัจจุบัน พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยยุคล้านนาจำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองนครลำปางในอดีต ดังปรากฏกลุ่มโบราณสถาน วัดวาอารามและร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนในสมัยล้านนาโดยเฉพาะวัดโบราณขนาดใหญ่จำนวนมากหลายแห่ง ที่ยังคงปรากฏรูปลักษณะสัณฐานของวัดค่อนข้างชัดเจน ได้แก่ วัดป่าพร้าวหรือว่าสร้อยพร้าว ซึ่งพบหลักฐานระบุว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่ยุคสมัยล้านนา อีกวัดหนึ่งคือวัดพระธาตุหมื่นครั้นซึ่งถือเป็นวัดขนาดใหญ่ พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะพระพุทธรูปโบราณ และเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นในยุคสมัยล้านนา นอกจากนี้ยังพบพื้นที่โบราณสถานที่เป็นวัดร้างในบริเวณเดียวกันนี้อีกจำนวนหลายวัด อันได้แก่ วัดหนองหม้อหรือวัดบวกหม้อ วัดฝายป็น และกลุ่มโบราณสถานอื่นๆ ที่กระจายอยู่ รวมถึงกลุ่มโบราณสถานที่ถูกสร้างทับซ้อนขึ้นมาในยุคหลัง เช่น กลุ่มโบราณสถานวัดเจติยชาว กลุ่มโบราณสถานวัดสันป่าลาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบบ่อน้ำโบราณขนาดใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของเอกชนบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง

วัดพระธาตุดำเนินศรีจำนวน 2 บ่อ สะท้อนให้เห็นถึงขนาดชุมชนในอดีตได้เป็นอย่างดี สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พื้นที่บริเวณไม่ไกลจากเขตเมืองเก่ามากนักเป็นที่ตั้งของแหล่งเตาเผาขนาดใหญ่ ซึ่งถือเป็นแหล่งเตาที่สำคัญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเมืองนครลำปางในอดีตคือ แหล่งเตาโบราณทุ่งเตาใหญ่จากแหล่งเตาและกลุ่มโบราณสถานดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนถึงความสำคัญที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจการค้ารวมถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่บริเวณแถบนี้ดังจะเห็นได้จากชื่อบ้านนามเมืองของชุมชนบ้านวังหม้อหรือวัดร้างบวหม้อ รวมถึงเรื่องมุขปาฐะที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายสินค้าประเภทเครื่องดินเผาของผู้คนในเขตตำบลต้นธงชัยซึ่งส่งผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในอดีต

อิทธิพลเครื่องปั้นดินเผาจีนสู่งานศิลปกรรมลำปาง

อิทธิพลจากเครื่องถ้วยจีนที่เข้ามาในดินแดนล้านนา ผ่านเส้นทางการค้ากองคาราวานพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง นั้นนอกจากจะส่งผลต่อจริตรสนิยมของการบริโภคและกลุ่มช่างแขนงต่างๆ ในล้านนาแล้ว ตัวลวดลายจากภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นยังส่งผลต่องานศิลปกรรมล้านนาอย่างชัดเจน โดยชาวล้านนานิยมใช้ลวดลายจีนมาใช้ประดับในอาคารศาสนสถานทางพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันมักจะเข้าใจกันว่าเป็นลวดลายที่ปรากฏในงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในยุคสมัยล้านนานั้นเป็นลวดลายแบบล้านนาแท้ แต่เมื่อศึกษาเปรียบเทียบลวดลายจากเครื่องถ้วยจีนและลวดลายล้านนานั้นจะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอันเป็นผลจากการรับอิทธิพลที่มาจากลวดลายจากเครื่องถ้วยจีนอย่างชัดเจน โดยช่างล้านนาได้นำเอาลวดลายดังกล่าวมาประยุกต์ปรับใช้กับงานเทคนิคอื่นๆ ยกตัวอย่างชุดลวดลายงานปูนปั้นที่ปรากฏหลงเหลือเป็นหลักฐานจากยุคสมัยล้านนาและยังคงความสมบูรณ์มาจนถึงปัจจุบันอัน ได้แก่ ลวดลายปูนปั้น ประดับซุ้มประตูโขง และโขง

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

พระเจ้าล้านทองในวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ชุ่มประตู่โขง วัดกาแก้ว กู๋ยาสุตา ในพื้นที่เขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งงานศิลปกรรมทั้ง 3 กลุ่มนี้เป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงกับงานศิลปกรรมที่พบในเมือง เชียงใหม่ อันได้แก่ วัดเจ็ดยอดมหาโพธาราม วัดพระสิงห์ วัดป่าแดง วัดเจดีย์หลวงและวัดอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็น ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาจึงยังคงปรากฏพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ยุคสมัยล้านนาเป็นจำนวนมาก

นอกจากตัวอย่างงานปูนปั้นที่กล่าวมาข้างต้น ยังพบว่าในพื้นที่ จังหวัดลำปางเป็นเพียงจังหวัดเดียวของภาคเหนือ ที่ยังคงปรากฏงาน ศิลปกรรมไม้แกะสลักประเภทเครื่องประกอบอาคารสถาปัตยกรรมยุคล้านนา ตกค้างอยู่ อัน ได้แก่ ชุดแกะสลักเครื่องประกอบอาคารสถาปัตยกรรม กลุ่มวิหารภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง ประเภทค้ำยันหรือนาคต้นฉัตร แผงแลของตัวอาคาร รวมถึงข้าวของเครื่องใช้และงานจำหลักไม้อื่นๆ ภายในวัด อาทิ ธรรมาสันหลวง เตียงอาสนา แทนเสลี่ยงคานหาม สัตภัณฑ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบลวดลายพรรณพฤกษาลวดลายดอกโบตั๋น ลวดลายดอกบัว ลวดลายแก้วชิงดวง รวมถึงลวดลายมงคลต่างๆ ที่ถ่ายทอดผ่านเครื่องถ้วย เหล่านี้ อีกทั้งส่งอิทธิพลถึงเทคนิคงานศิลปกรรมอื่นๆ ของกลุ่มช่างล้านนาอีกด้วย อาทิเช่น งานลวดลายบนภาชนะเครื่องเซิน งานลายคำ งานจิตรกรรม ผาผนัง งานตอกตุ่นโลหะ เครื่องเงิน เครื่องทอง เป็นต้น ในเรื่องมิติของลวดลายใน งานศิลปกรรมล้านนาสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า ลวดลายที่พบในงาน ศิลปกรรมยุคสมัยล้านนานั้นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยจีน ซึ่งช่างล้านนาได้นำมาใช้พัฒนาต่อยอดจนกลายเป็นรูปอัตลักษณ์ของตน จากจุดเริ่มต้นในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า จนกลายเป็นที่มาของต้นขั้วงาน ศิลปกรรมล้านนาที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงที่มีลวดลายมังกรและลวดลายพันธุ์พฤกษา
ที่ส่งอิทธิพลต่องานศิลปกรรมล้านนา

เครื่องถ้วยที่พบบริเวณเขื่อนภูมิพล
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

ไม้ค้ำยันหรือนาคค้ำยันที่ทำจากไม้แกะสลักรูปพญาลวงหรือมังกร
รวมถึงลายพันธุ์พฤกษาลายแก้วชิงดวงแบบจีนที่มากับเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์หมิง
ของวิหารหลวงและวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตูลำปางหลวง อำเภอเกาะคา

งานปูนปั้นด้วยเทคนิคที่เรียกว่าสตายจีนประดับซุ้มประตูโขง
และซุ้มโขงทางเข้าวิหารพุทธของวัดพระธาตุลำปางหลวง

เตียงอาสนะพระเจ้าคิลปะแบบจีนที่เจ้าพญาราชวงศ์ เมืองนครลำปาง และเจ้าแม่ยอด
เรือนราชเทวี ถวายเป็นพุทธบูชาไว้กับพระธาตุลำปางหลวงเมื่อปี พ.ศ.2363

บรรณานุกรม

-
- กรมทรัพยากรธรณี. (2549). **ธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี จังหวัดลำปาง**. ม.ป.ท. กรมศิลปากร. (2503). **สมบัติศิลปะจากบริเวณเขื่อนภูมิพล**. พระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). **แหล่งเตาล้านนา**. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. (2503). **เครื่องถ้วยล้านกำแพง**. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์.
- ขวลิต ขาวเขียว. (2546). **ธรณีวิทยาทาง โบราณคดี : กระบวนการก่อตัวของแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอด จังหวัดแม่ฮ่องสอน (Doctoral dissertation)**, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐภัทร จันทวิษ. (2540). **เรื่องที่ 2 เครื่องถ้วยไทย**. หนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9).
- ทวี พรหมพฤกษ์. (2523). **วิชาเครื่องเคลือบดินเผาเบื้องต้น = Introductions to ceramics**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชนากร วาสนาเพียรพงศ์. (2563). **เซรามิกส์: เตเผา และเทคนิคการเผา**. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี้(ประเทศไทย).
- ฉันทกานต์ วงษ์อ่อน และปวีรวรรต ธรรมมาปริชากร. (2558). **เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยและศรีสัชนาลัย**. กรุงเทพฯ: S.P.M การพิมพ์.
- ฉันทกานต์ วงษ์อ่อน. (2562). **เครื่องปั้นดินเผาจีนและเบญจรงค์ที่พบในพระราชวังหลวงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์อนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาโบราณโรงเรียนถนนอมบุตร.

ปวิวรรต ธรรมาปริชากร. (2552). **พัฒนาการของเครื่องถ้วยเขมรสมัยเมืองพระนคร**. สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์.

เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ. (2561). **พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่เมืองโบราณเขลางค์**. วารสารสหวิทยาการ.

ยุภาพร ธัญวิวัฒน์กุล. (2556). **โบราณคดี: ไขปริศนาแห่งอดีต**. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). **พื้นเมืองนาน ฉบับวัดพระเกิด**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.

สันติ เล็กสุขุม. (2550). **ความสัมพันธ์จีน-ไทย โยงใยในลวดลายประดับ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สายันต์ ไพรัชญาจิตร และคณะ. (2552). **โบราณคดีอาสารที่แหล่งเตาเวียงกาหลง**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สายันต์ ไพรัชญาจิตร. (2543). **โบราณคดีชุมชนที่เมืองนาน**. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.

_____. (2554). **โบราณคดีเครื่องปั้นดินเผาในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี**. กรุงเทพฯ: โครงการศิลปากรพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรพล ดำริห์กุล. (2542). **เครื่องปั้นดินเผา**. กรุงเทพฯ: สตาบ์ปริ้นท์ จำกัด.

_____. (2547). **ประวัติศาสตร์และศิลปะทวารวดี**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

_____. (2562). **เขลางค์นคร และเมืองลำปาง มรดกประวัติศาสตร์แห่งลุ่มน้ำวัง**. เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

เสนอ นิลเดช. (2539). **ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง.

(ม.ป.ป.). **แหล่งเตาเครื่องปั้นดินเผา**. โอเดียนสโตร์.

พัฒนาการและประวัติศาสตร์

เครื่องปั้นดินเผาลำปาง

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ. (2543). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*.

เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์.

Sumitr Pitiphat. (1992). *Ceramics from the Thai-Burma Border*.

Bangkok: Thammasat University Thai Kadai Institute.

สัมภาษณ์

บุญตัน แก้วเสมอใจ 220 หมู่ 2 ตำบลห้างฉัตร อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง,
2565

ปู อวดผิว 138 หมู่ 7 ตำบลวังเหนือ อำเภอลำปาง, 2565

พนาสิน ธนบดีสกุล เจ้าของธนบดีเซรามิค 543 หมู่ 1 ตำบลกล้วยแพะ อำเภอลำปาง,
2565

พระครูพิบูลกรพิพัฒน์ เจ้าอาวาสวัดศรีดอนชัย ตำบลเสริมกลาง อำเภอสว่าง
จังหวัดลำปาง, 2565

พระครูพุทธธรรมโสภิต เจ้าอาวาสวัดพระเจ้าทันใจ หมู่ 3 ตำบลต้นธงชัย
อำเภอลำปาง, 2565

พระครูมงคลเกษม เจ้าอาวาสวัดผาบึงหวง ตำบลผาบึง อำเภอสว่าง
ลำปาง, 2565

พระครูสิริพัฒนพิศาล รองเจ้าคณะอำเภอลำปาง ตำบลแม่หวะ อำเภอลำปาง,
2565

พระปลัดเอกพล ปัญญาวิโร เจ้าอาวาสวัดแพะใต้ หมู่ 5 ตำบลวังเหนือ อำเภอลำปาง,
2565

พระมหานิติพัฒน์ ชีรนนทเมธี วัดบ้านใหม่ หมู่ 6 ตำบลวังเหนือ อำเภอลำปาง,
2565

ประวัติผู้เขียน

ธวัชชัย ทำทอง

อาจารย์ประจำสาขาวิชาท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ

คณะวิทยาการจัดการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

การศึกษา

- ระดับปริญญาตรี (ศป.บ.) ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปริญญาโท (ศศ.บ.) ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะ และวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงานทางวิชาการประเภทหนังสือ

- 2551 มองพม่าผ่านเขวดากอง(เขียนร่วม)
- 2560 ประวัติศาสตร์ชุมชนวัดชมพูหลวง
- 2560 ดาราศาสตร์กับวิถีชีวิตคนล้านนา
- 2560 ตำนานมูลศาสนาฉบับครูบามหาเถระหลวงเจ้าญาณสมุท วัดศาลา เมืองนครลำปาง
- 2563 วรรณกรรมบันทึกประวัติศาสตร์ คร่าวเชียงแสนแตก
- 2563 วรรณกรรมบันทึกประวัติศาสตร์ ตำนานเจ้า 7 พระองค์ และ พงศาวดารพระเจ้าสุวรมณห์องค์ดวงทิพย์ นครลำปาง
- 2564 คร่าวตำนานพระธาตุลำปางหลวง ฉบับ เจ้าหลวงพรหมมาภิพงศ์ธาดา
- 2564 รวมวรรณกรรมบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เมืองนครลำปาง
- 2564 มรดกวัฒนธรรม ศิลปกรรมวัดปงสนุก(เขียนร่วม)

ทักษณการและประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผาลำปาง